

**UCHWAŁA NR XXXIV/260/2021
RADY GMINY PRZEMYŚL**

z dnia 18 czerwca 2021 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przemyśl na lata 2021-2024”

Na podstawie art. 18 ust.2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2020 poz. 713), art. 87 ust.2, ust.3 i ust. 4, ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2021 r. poz. 710)

**Rada Gminy Przemyśl
uchwala, co następuje:**

- § 1.** Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przemyśl na lata 2021-2024” stanowiący załącznik do uchwały.
- § 2.** Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Przemyśl.
- § 3.** Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

Przewodniczący Rady Gminy
Przemyśl

Marek Wasiewicz

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PRZEMYŚL NA LATA 2021 – 2024

**PRZEMYŚL
2020**

ZLECENIODAWCA:

Gmina Przemysł
ul. Borelowskiego 1
37-700 Przemysł
tel. (16) 670 48 00
e-mail: gminaprzemysl@home.pl
www.gminaprzemysl.pl

WYKONAWCA:

RELIKT

Pracownia Archeologiczna

Judyta Nawrot-Bukowiec
ul. Armii Krajowej 2/3
39-100 Ropczyce
tel. 783 798 165
e-mail: reliktarcheologia@gmail.com
www.reliktarcheologia.pl

Autor opracowania:

Judyta Nawrot-Bukowiec

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	5
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	5
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	6
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	12
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym	12
4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.....	13
4.1.2 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020.....	14
4.1.3 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020	14
4.1.4 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030	15
4.1.5 Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo.....	16
4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	16
4.2.1 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2018-2021.....	16
4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego.....	17
4.2.3 Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020	17
4.2.4 Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014 - 2020	19
4.2.5 Program Rozwoju Kultury w Województwie Podkarpackim na lata 2010 - 2020	20
4.2.6 Strategia Rozwoju Powiatu Przemyskiego do 2020.....	20
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	21
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	21
5.1.1 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Przemysł.....	21
5.1.2 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Przemysł.....	22
5.1.3 Strategia Rozwoju Gminy Przemysł na lata 2016 - 2022.....	22
5.1.4 Program Rewitalizacji dla Gminy Przemysł na lata 2017-2023.....	23
5.2 Ogólna charakterystyka zasobu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy	23
5.2.1 Ogólna charakterystyka obszaru gminy	23
5.2.2 Zarys historii miejscowości gminy	24
5.2.3 Krajobraz kulturowy gminy	27
5.2.4 Zabytki archeologiczne.....	42
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	45
5.3.1 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	45
5.3.2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	46
5.3.3 Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków	47
5.3.4 Zabytki uznane za pomnik historii.....	48
5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	48
5.5 Dziedzictwo niematerialne	49
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	51
6.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy	51
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	52

7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami.....	53
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	56
9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	56
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	57

1. WSTĘP

Niniejszy dokument służy określeniu działań gminy w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te winny odbywać się w harmonii z działaniami gospodarczymi i społecznymi oraz zapewniać ochronę dziedzictwa kulturowego środkami prawnymi, takimi jak odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz finansowymi, poprzez przeznaczenie części budżetu gminy na ochronę zabytków. Procesy rozwojowe zachodzące powinny przy zapewnieniu warunków trwania i zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń oraz przy wykorzystaniu zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Lokalne dziedzictwo kulturowe posiada potencjał wpływający na atrakcyjność ekonomiczną regionu poprzez rozwój turystyki w oparciu o zabytki. Poprzez wyznaczone działania może przyczynić się do wzmocnienia świadomości wspólnoty kulturowej i lokalnej tożsamości.

Pierwsze rozdziały (II-IV) dotyczą ustawowych uwarunkowań formalno-prawnych odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego, ustawowych celów *Programu* oraz analizują najważniejsze dokumenty, strategie, programy - ważne z punktu widzenia opieki nad zabytkami - zarówno opracowane na szczeblu centralnym jak i wojewódzkim. Jest to konieczne, gdyż *Program* powinien być zgodny z założeniami odnoszącymi się do ochrony i opieki nad zabytkami zarówno na szczeblu centralnym, czyli do polityki państwa w tym zakresie, jak również na poziomie województwa i powiatu.

Rozdział V składa się z kilku części. W pierwszej części analizie poddane zostały dokumenty programowe gminy pod kątem uwzględnienia w nich kwestii związanych lub mających wpływ na zachowanie oraz ochronę zabytków i krajobrazu kulturowego. W części drugiej przedstawiono charakterystykę zasobu zabytkowego gminy. Wskazano w nim najważniejsze obiekty, zespoły obiektów i cechy charakterystyczne krajobrazu kulturowego gminy. Takie rozpoznanie dało podstawę do znajdującej się w dalszej części *Programu* analizy SWOT (mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia) jakie dokonały się w zakresie zachowania zasobu najistotniejszych zadań do zrealizowania przez gminę. W kolejnej części rozdziału V przedstawiono dane dotyczące zabytków z terenu gminy wpisanych do rejestru (rejestr zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych), zabytki w gminnej ewidencji zabytków, jak również dziedzictwo niematerialne gminy.

Rozdział VI stanowi ocenę dziedzictwa kulturowego - Analiza szans i zagrożeń. Uwzględniono w nim aktualny stan zachowania zasobu zabytkowego i krajobrazu kulturowego. W rozdziale VII wskazano najważniejsze zadania ujęte w ramach zawartych priorytetów (Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno - gospodarczego gminy Przemysł, Priorytet II: Kształtowanie krajobrazu kulturowego i jego ochrona oraz Priorytet III: Promocja dziedzictwa kulturowego i pielęgnacja tożsamości regionalnej). Kolejne rozdziały, VIII i IX, dotyczą sposobu realizacji i oceny wdrażania *Programu*. W końcowym, X rozdziale, przedstawiono źródła finansowania realizacji zadań.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*j. t. Dz. U. z 2020 r., poz. 282, ze zm.*) mówiący, że:

1. Wójt, burmistrz lub prezydenta miasta sporządza na okres 4 lat program opieki nad zabytkami,
2. Gminny program opieki nad zabytkami podlega uchwaleniu przez radę (miasta, gminy, powiatu) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
3. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
4. Z realizacji programu wójt, burmistrz lub prezydent sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie.

W przypadku programów na poziomie gminnym podstawą ich sporządzenia jest Gminna Ewidencja Zabytków założona w oparciu o ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnione zostają w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w świetle art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie zadań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie tego konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.** (*j. t. Dz. U. z 2009 r., Nr 114, poz. 946*) w przepisach:

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (*j. t. Dz. U. z 2020 poz. 282, ze zm.*), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

Art. 3: definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 4: objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art. 5: określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

Art. 6: klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
  - a) krajobrazami kulturowymi,
  - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - c) dziełami architektury i budownictwa,
  - d) dziełami budownictwa obronnego,
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - f) cmentarzami,
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
  - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) reliktnymi działalnościami gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Art 7: reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1) Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

2) Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

3) Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 16 ust. 1: wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Art. 17: określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczeniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, składowania lub magazynowania odpadów.

Art. 18: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania

przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

Art. 19: wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych. 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. 1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt. 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych. 2. W przypadku gdy gmina posiada Gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1. 3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

Art. 20: mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 21: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

Art. 22: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

Art. 89: wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

- **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (*j. t. Dz. U. z 2020, poz. 713*), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (*j. t. Dz. U. z 2020 r. poz. 293, ze zm.*). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (*j. t. Dz. U. z 2020 r. poz. 148, ze zm.*). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbioru obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ustawa dotyczy także obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (*j. t. Dz. U. z 2020 r., poz. 284, ze zm.*). W odniesieniu do zieleni zabytkowej objętej ochroną prawną Ustawa reguluje zasady wydawania pozwoleń na wycinkę i pielęgnację zieleni, definiuje wymóg uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz jego kompetencje w zakresie wydawania pozwoleń na podejmowanie prac polegających na usunięciu drzew lub krzewów z nieruchomości zabytkowej lub jej części będącej wpisany do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni.
- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (*j. t. Dz. U. 2020 poz. 55, ze zm.*), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (*j. t. Dz. U. z 2020 r., poz. 65, ze zm.*). Ustawa reguluje zbywanie nieruchomości zabytkowych własności Skarbu Państwa bądź samorządu terytorialnego:
  - art. 13 ust. 4 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków,
  - art. 13 ust. 5 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi

w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków).

- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (*j. t. Dz. U. z 2020 r. poz. 194*). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (*j. t. Dz. U. z 2020 r. poz. 1057*). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (*j. t. Dz. U. z 2020 r. poz. 902*). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzanie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,

3) sprawowania nadzoru nad muzeum.

- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (*j. t. Dz. U. z 2019 poz. 1479*). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (*j. t. Dz. U. z 2020 poz. 164*).

Do aktów wykonawczych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami należy także:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (*Dz. U. z 2019 r. poz. 1721*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (*Dz. U. z 2019 r. poz. 1886*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (*Dz. U. z 2017 r. poz. 928*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2017 r. poz. 1674*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (*Dz. U. z 2014 r. poz. 110*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2004 r., poz. 259*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (*Dz. U. z 2004 r., poz. 2153*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (*Dz. U. z 2011, poz. 510*).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Przemysł zgodny jest z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się *Program* połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022¹

Najważniejszym w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego jest Krajowy Program Opieki nad Zabytkami. Dokument ten obejmuje lata 2019-2022. Został on przyjęty Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M.P.2019.808).

Głównym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

W ramach tego programu będą realizowane następujące cele:

Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.

Zadania:

- ✓ szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
- ✓ merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
- ✓ konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Zadania:

- ✓ wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
- ✓ ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
- ✓ wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
- ✓ powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunki działań 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

- ✓ upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działań 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

- ✓ podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości kulturowego.

Kierunki działań 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

- ✓ kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

- ✓ program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości

---

¹ Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022, przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r.

lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

4.1.2 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013² oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020³.

Drugim ważnym dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego, funkcjonującym na poziomie kraju, jest Narodowa strategia rozwoju kultury z uzupełnieniem na lata 2004-2020. Określa ona działania konieczne do zrealizowania w regionie. Podkreśla przy tym ważność działań na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce. Główne założenia Strategii związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, to m.in.: działania zmierzające do aktywnego zarządzania zasobami materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez poprawę stanu zabytków, zwiększenie ich dostępności dla turystów, inwestorów, mieszkańców, adaptacje, zwiększenie atrakcyjności regionów dzięki wykorzystaniu przez nie wartości wynikających z lokalnego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz edukacja i wdrażanie metod nowoczesnego administrowania związanego z ochroną i zachowaniem zabytków.

jednym z instrumentów, za pomocą których realizowane są wspomniane cele Strategii jest "Narodowy Program Kultury. Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2020". Podstawą do jego sformułowania jest uznanie dziedzictwa kulturowego za wartość mającą wpływ na rozwój i upowszechnienie kultury, a także za potencjał regionów służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Narodowy Program Kultury "Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego" określa działania w sferze ochrony zabytków, m.in.: przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami; podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa; poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej; intensyfikacja ochrony; upowszechnienie dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne rekreacyjne i inne cele społeczne; zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

4.1.3 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020⁴

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. (M.P.2013.378). Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe.

W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego Priorytet 4.1 „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań takie jak:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

²Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2013, Ministerstwo Kultury.

³Uzupełnienie narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004 – 2020, Ministerstwo Kultury, Warszawa 2005. Przyjęta 14.06.2005 przez Ministra Kultury.

⁴Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020, przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 26 marca 2013 r., Warszawa 2013 r.

4.1.4 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030⁵

Dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski przyjęty został przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długiej perspektywie czasowej. Szczególny nacisk położony został na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

W ramach dokumentu zdefiniowane zostały m.in. uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat. Uwzględniono wśród nich także uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego. Zdiagnozowano m.in. niski, niezgodny z posiadanym potencjałem rozwojowym, poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 uwzględnia powiązania polityki przestrzennej z ochroną i opieką nad zabytkami oraz zalecenia odnoszące się do zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego Polski:

1. rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów w celu wzmocnienia i wyeksponowania ich funkcji;
2. zabezpieczenie możliwości dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o zachowanie w dobrym stanie zasobów naturalnych, kulturowych i lokalnych walorów środowiska;
3. zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym najcenniejszych fragmentów przestrzeni przyrodniczej, w procesie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego – przy aktywnym udziale różnorodnych partnerów, w szczególności społeczności lokalnych;
4. rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury oraz rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych;
5. wykorzystanie unikalnych zasobów krajobrazu kulturowego i budowanie specjalizacji terytorialnej w celu rozwoju lokalnych rynków pracy;
6. ochrona i wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego;
7. dbałość o zabytki oraz dziedzictwo kulturowe, kultywowanie tradycji lokalnych, sprzyjające rozwojowi turystyki i wspomagające proces budowania/wzmacniania tożsamości kulturowej;
8. kompleksowe lokalne programy rewitalizacji powinny zapewniać poprawę stanu budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej, ochronę dziedzictwa kulturowego, zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, poprawę transportu publicznego, itp.;
9. zintegrowana ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
10. prowadzenie aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i zabytkowych obiektów kultury, obejmującej określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony, prowadzenie monitoringu zachowania zasobów; powstanie list krajobrazów i obiektów o unikatowych wartościach przyrodniczych, historycznych, archeologicznych, szczególnie o cechach symbolu, a także upowszechnienie listy krajobrazów zagrożonych;
11. zabezpieczenie dziedzictwa przed skutkami klęsk żywiołowych;
12. edukacja obywatelska w zakresie budowania powszechnego przekonania, że polska przestrzeń pojmowana jako bogactwo naturalne i dziedzictwo kulturowe podlega zasadom zrównoważonego rozwoju, a ład przestrzenny jest dobrem publicznym.

---

⁵Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r., Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012.

4.1.5 Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo⁶

Strategia Rozwoju Kraju 2020 została uchwalona przez Radę Ministrów dnia 25 września 2012 r. Wskazuje ona strategiczne zadania państwa, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe.

W Strategii pojawiają się zapisy mówiące o wprowadzeniu obowiązku sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną między innymi dziedzictwa kulturowego:

Cel I.1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem,

Priorytet I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego.

Drugim ważnym, podkreślonym przez strategię obszarem jest digitalizacja zasobów dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie właściwego ich przechowywania:

Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych,

Priorytet II.5.3. Zapewnienie odpowiedniej jakości treści i usług cyfrowych;

Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych,

Priorytet III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych).

Ponadto wspierany będzie rozwój infrastruktury społecznej - w tym infrastruktury kulturalnej - oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności gminy:

Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych,

Priorytet III.3.2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich.

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

W Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami będą uwzględnione działania zawarte w tych dokumentach pośrednio lub bezpośrednio i wpłyną one na wybór zadań, które staną się środkiem do realizacji założeń programowych Gminy Przemysł w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

4.2.1 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2018-2021

Dokumentem dotyczącym w całości problematyki ochrony zabytków i opieki nad zabytkami regionu, w tym Gminy Przemysł jest *Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2018-2021*. Został przyjęty przez Sejmik Województwa Podkarpackiego Uchwałą nr XI/966/18 w dn. 24 września 2018 r.). Znajdujące się tam zapisy kompleksowo podejmują tematykę ochronę każdej kategorii zabytków oraz szeroko rozumianego krajobrazu kulturowego. Ustalenia tam zawarte wynikają z zapisów ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami, kreślą główne kierunki i priorytety dla działań związanych z ochroną dziedzictwa.

Priorytet związany z ochroną i świadomym kształtowaniem krajobrazu kulturowego wyznacza następujące kierunki działań:

- ✓ tworzenie parków kulturowych, jako forma ochrony krajobrazu kulturowego;
- ✓ ochrona i opieka nad zabytkami w strategiach rozwoju i planach zagospodarowania przestrzennego;
- ✓ integracja ochrony zabytków z ochroną przyrody;
- ✓ rewitalizacja i rewitalizacja układów urbanistycznych;
- ✓ ochrona układów ruralistycznych;

Powyższe zapisy mają na celu odpowiednie kształtowanie krajobrazu kulturowego poprzez zapobieganie jego degradacji, dbałość o zabytki charakterystyczne dla regionu i rewitalizacja obszarów wartościowych, jednak przekształconych w wyniku działalności człowieka. Wśród kierunków działań wyznaczonych w priorytecie istotne jest wskazanie mówiące o włączeniu ochrony i

⁶Strategia Rozwoju Kraju 2020, dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r., Warszawa 2012 r.

opieki nad zabytkami w strategii i plany zagospodarowania przestrzennego będące domeną lokalnego samorządu.

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego województwa to kolejny priorytet uwzględniony w omawianym dokumencie. Zawarto tam wskazania odnoszące się do: ochrony obiektów o szczególnej wartości, zahamowania procesu degradacji zabytków i dążenia do poprawy ich stanu zachowania, wspierania racjonalnego wykorzystania środków finansowych na ratowanie obiektów szczególnie zagrożonych, tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Priorytet związany z badaniem i dokumentacją dziedzictwa kulturowego oraz promocją i edukacją służącym budowaniu tożsamości określa kierunki działań mające przede wszystkim służyć szeroko rozumianemu wykożystaniu zabytków dla potrzeb edukacyjnych i turystycznych oraz zachowaniu i kultywowaniu lokalnych tradycji. Wymienia m.in. następujące działania: rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków, przetwarzanie informacji o zabytkach, działania szkoleniowe, edukacja i promocja wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu, ochrona kultury ludowej, tworzenie tematycznych szlaków turystycznych.

Omawiany dokument odnosi się również do zabytków z terenu gminy Przemysł. Wśród cerkwi powstałych w okresie od II poł. XIX w i pocz. XX w. aż po okres międzywojenny, wymieniona jest cerkiew w Wapowcach. Cerkwie te charakteryzują się stosunkowo dużą różnorodnością i wykazują tendencje powrotu do układów tradycyjnie kojarzonych z architekturą cerkiewną tj. trójdzielnego planu, układu krzyżowokopułowego

4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego

Kolejnym istotnym dokumentem, który będzie miał wpływ na niniejszy program to obowiązujący Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa podkarpackiego, który został uchwalony przez Sejmik Województwa Podkarpackiego w 2002 r. Plan określa główne zasady organizacji przestrzennej województwa, w tym związane z ochroną dóbr kultury.

W dziedzinie gospodarki przestrzennej jednym z priorytetów jest "Turystyka, kultura i ochrona środowiska", gdzie zapisano, iż rozwój kultury i ochrona walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu jest warunkiem podniesienia konkurencyjności produktu turystycznego. Służyć temu ma "wzbogacenie istniejących i kreowanie nowych produktów turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym i unikatowych wartościach przyrodniczo-kulturowych". W związku z tym konieczne jest prowadzenie "rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego, wartości krajobrazowych i przyrodniczych oraz rozwój działalności kulturowej, jako podstawy tworzenia produktu turystycznego".

W dokumencie tym przyjęto szereg zasad związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, m.in.: ochroną krajobrazu kulturowego i ładu przestrzennego, opieką nad zabytkami, dbaniem o wartości kultury niematerialnej, rozpoznaniem i waloryzacją zasobów kulturowych, promocją obszarów nasyconych obiektami zabytkowymi, przeciwdziałaniem działalności mającej negatywny wpływ na obiekty zabytkowe i krajobraz kulturowy.

W Planie zawarto też ustalenia w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, takie jak:

- ✓ Zachowanie i ochrona zabytkowych obiektów i założeń przestrzennych;
- ✓ Zachowanie i ochrona walorów przestrzeni w tym walorów krajobrazu kulturowego;
- ✓ Zachowanie i ochrona współczesnego materialnego dziedzictwa kulturowego;
- ✓ Rozwijanie sieci szlaków kulturowych, jako istotnego elementu spajającego zasoby kulturowe województwa;
- ✓ Ochrona pozostałych zasobów i elementów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów niematerialnych.

4.2.3 Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020⁷

Ważnym dokumentem określającym działania gminy w zakresie dziedzictwa kulturowego jest *Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego 2007-2020*. Nadrzędnym celem *Strategii* jest

⁷ Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego – Podkarpackie 2010 stanowi aktualizację Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020, Uchwała nr XXXVII/697/13 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 26 sierpnia 2013 r.

zapewnienie województwu podkarpackiemu partnerskiej i konkurencyjnej pozycji w Polsce i Europie, w oparciu o geograficzne położenie, potencjał demograficzny, tradycje przemysłowe, walory środowiskowe, historyczne i kulturowe.

W części I *Strategii* w rozdziale zatytułowanym „*Diagnoza sektorowo-przestrzenna kształtowania się procesu rozwoju regionu*” w podrozdziale dotyczącym Turystyki i rekreacji wskazano na znaczenie dziedzictwa kulturowego w rozwoju tej dziedziny gospodarki. W tej samej części *Strategii* w podrozdziale dotyczącym *Kapitału społecznego* dokonano oceny i analizy istniejących instytucji i placówek kulturalnych (w tym muzeów), ważnych cyklicznych wydarzeń artystycznych i kulturalnych odbywających się na terenie województwa.

Część II *Strategii*: „*Cele strategiczne, priorytety, kierunki działań i przedsięwzięcia*”, działania odnoszące się w znacznym stopniu do problematyki ochrony i opieki nad zabytkami znalazły się m.in.:

W rozdziale dotyczącym Gospodarki regionu:

- Priorytet 3 - Działania na rzecz podniesienia atrakcyjności regionu dla rozwoju inwestycji.
  - ✓ Kierunek działania 2: *Tworzenie korzystnego klimatu dla inwestorów*, gdzie
- Priorytet 4 - Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa.
  - ✓ Kierunek działania 1: *Podniesienie konkurencyjności produktu turystycznego*,
  - ✓ Kierunek działania 3: *Współpraca i współdziałanie podmiotów i instytucji związanych z turystyką, w tym rozwijanie partnerstwa publiczno-prywatnego oraz służącego pozyskiwaniu środków z funduszy europejskich i innych zewnętrznych źródeł wspierających bezpośrednio lub pośrednio rozwój turystyki*

W rozdziale dotyczącym Obszarów wiejskich i rolnictwa:

- Priorytet 2 - Odnowa wsi oraz modernizacja przestrzeni wiejskiej.
  - ✓ Kierunek działania 2: *Zaspokojenie potrzeb społecznych i kulturalnych oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego*

W rozdziale dotyczącym *Ochrony Środowiska* uznano, że celem strategicznym w tej dziedzinie jest poprawa jakości środowiska oraz zachowanie i ochrona zasobów przyrodniczych i wartości krajobrazowych:

- Priorytet 4 - Zachowanie oraz ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazowej,

W rozdziale zatytułowanym *Kapitał społeczny*:

- Priorytet 3 - Rozwój kultury.
  - ✓ Kierunek działania 2: *Kształtowanie kulturowej tożsamości regionalnej*
  - ✓ Kierunek działania 3: *Poprawa jakości środowiska kulturowego*.

W rozdziale dotyczącym *Współpracy międzynarodowej* za cel strategiczny uznano wspieranie rozwoju gospodarczego regionu, wykorzystanie potencjału turystycznego i dziedzictwa kulturowego oraz ochronę wartości przyrodniczo – krajobrazowych.

- Priorytet 2: Współpraca na rzecz rozwoju turystyki, ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego.
  - ✓ Kierunek działania 1: *Współpraca w zakresie informacji i promocji turystyczno - kulturalnej*,
  - ✓ Kierunek działania 2: *Podjęcie działań w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego* wskazano,
  - ✓ Kierunek działania 3: *Podjęcie działań na rzecz rozwoju turystyki*.

Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego zakłada szereg działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jak już zostało wyżej wspomniane. Wiele z nich może zostać ujętych w Programie opieki nad zabytkami dla Gminy Przemyśl, m.in.:

- ✓ Inicjowanie i wspieranie wspólnych projektów badawczych, edukacyjnych i edytorskich prezentujących i upowszechniających dziedzictwo kulturowe (programy edukacyjne, trasy turystyczne, imprezy kulturowe).
- ✓ Popularyzacja i promocja obiektów zabytkowych oraz ich wykorzystanie, jako miejsc szczególnie atrakcyjnych turystycznie.

- ✓ Przygotowanie propozycji obiektów, celem wpisania ich do Krajowego Rejestru Zabytków, Gminnej Ewidencji Zabytków czy podjęcie działań służących ich ochronie.
- ✓ Ochrona zabytkowego krajobrazu.
- ✓ Wspieranie folkloru oraz zanikających zawodów.
- ✓ Publikowanie materiałów dokumentujących i popularyzujących dziedzictwo, a także krajobraz kulturowy.
- ✓ Wymiana doświadczeń i dorobku twórców z różnych kręgów kulturowych.
- ✓ Wymiana i wspólna realizacja wystaw, spektakli, koncertów, prezentacji amatorskiego ruchu artystycznego.
- ✓ Promocja dziedzictwa kulturowego przez wymianę doświadczeń i współpracę za pośrednictwem dzieci i młodzieży ze szkołami na terenie kraju.
- ✓ Wydawanie publikacji dokumentujących poszczególne wydarzenia.
- ✓ Pozyskiwanie środków finansowych na wspólne projekty w zakresie współpracy kulturalnej.

4.2.4 Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014 - 2020⁸

Zakres Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020 jest odpowiedzią na wyzwania rozwojowe, określone dla regionu w głównych dokumentach strategicznych i uwzględnia te obszary interwencji, których realizacja przyniesie największe efekty.

Celem głównym Programu jest wzmocnienie i efektywne wykorzystanie gospodarczych i społecznych potencjałów regionu dla zrównoważonego i inteligentnego rozwoju województwa.

W Programie przedstawiono cele i priorytety, dziedzictwa kulturowego dotyczy czwarty - *Ochrona środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturalnego*.

Typy projektów:

- ✓ Prace konserwatorskie, prace restauratorskie i roboty budowlane i/lub zakup wyposażenia służące zachowaniu zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, w celu udostępnienia ich jako atrakcje kulturalne regionu.
- ✓ Prace konserwatorskie, prace restauratorskie i/lub zakup wyposażenia w zakresie zabytkowych muzealiów, starodruków, zabytkowych archiwaliów, księgozbiorów oraz innych zabytków ruchomych, w celu ich udostępnienia jako atrakcje kulturalne regionu i zabezpieczenia przed zagrożeniami.
- ✓ Budowa, rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w zakresie infrastruktury służącej udostępnianiu zabytków, znajdującej się wyłącznie w bezpośrednim ich otoczeniu (tylko jako element większego projektu).
- ✓ Rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w zakresie infrastruktury instytucji kultury w tym teatrów, bibliotek, ognisk artystycznych, muzeów, domów kultury, galerii sztuki, wraz z bezpośrednim otoczeniem powiązanim z funkcjonowaniem tych obiektów.
- ✓ Budowa, rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w celu monitoringu i zabezpieczenia zabytków nieruchomych oraz instytucji kultury wraz z otoczeniem na wypadek zagrożeń (tylko jako element większego projektu).
- ✓ Budowa, rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w celu udostępniania zabytków oraz instytucji kultury dla osób niepełnosprawnych (tylko jako element większego projektu).

Typy beneficjenta:

- ✓ jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- ✓ podmioty, w których większość udziałów lub akcji posiadają,
- ✓ jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki i stowarzyszenia, jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość,
- ✓ prawną, instytucje kultury,
- ✓ organizacje pozarządowe,
- ✓ kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,
- ✓ porozumienia podmiotów wyżej wymienionych, reprezentowane przez lidera

⁸ Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020, Uchwała nr XXXIII/629/15 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 3 marca 2015 r.

4.2.5 Program Rozwoju Kultury w Województwie Podkarpackim na lata 2010 - 2020⁹

Program zawiera zarówno syntetyczną charakterystykę zasobu dziedzictwa kulturowego (zabytków nieruchomych), prezentację działających na terenie województwa muzeów i zgromadzonych w nich zbiorów, z krótkim omówieniem placówek muzealnych, dla których Województwo Podkarpackie jest organizatorem, jak również wyznaczone cele strategiczne, wśród których Ochrona dziedzictwa kulturowego zajmuje ważne miejsce. Wyszczególnione też zostały konkretne działania, które są zbieżne z działaniami Programu opieki. Są to:

1. Rozpoznanie i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego w celu zgromadzenia informacji na temat cennych pozostałości po wielowiekowej i wielokulturowej historii.
2. Inwentaryzacja i ewidencja zabytków kultury materialnej i niematerialnej regionu.
3. Prowadzenie prac badawczo - naukowych związanych z dziedzictwem kulturowym województwa.
4. Popularyzacja wyników badań i wykorzystanie ich w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym oraz w dziedzinach pokrewnych.
5. Rewaloryzacja materialnego dziedzictwa kulturowego województwa, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków ruchomych i nieruchomych wraz z ich zabytkowym otoczeniem, wyposażenia, wystroju i kolekcji oraz układów urbanistycznych, ruralistycznych i zabytkowych zespołów budowlanych i parkowych.
6. Podejmowanie działań na rzecz fizycznej ochrony zabytków przed zagrożeniami.
7. Upowszechnianie wiedzy o znaczeniu i wartości dziedzictwa kulturowego poprzez inicjowanie i realizację programów edukacyjnych, szkoleniowych i promocyjnych.
8. Budzenie wrażliwości społecznej i kształtowanie postaw odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe województwa i jego przekazanie następnym pokoleniom w niezmienionej formie.
9. Ochrona tożsamości kulturowej mieszkańców województwa, poprzez położenie nacisku na tolerancję i pozyskiwanie wiedzy na temat różnorodności narodowo - etniczno - religijnej charakterystycznej dla terenów obecnego województwa podkarpackiego.
10. Aktywizacja społeczności lokalnych, organizacji pozarządowych i jednostek samorządu terytorialnego w zakresie przejmowania zabytków i adaptacji ich na cele kulturalne umożliwiające poszanowanie ich pierwotnego charakteru.
11. Inicjowanie i realizacja projektów dotyczących pozamaterialnej sfery dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem działań zmierzających do integracji społeczności regionalnej województwa wokół kultywowania tradycji i popularyzowania odmienności kulturowej województwa.
12. Tworzenie parków kulturowych dla ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla lokalnej tradycji budowlanej i osadniczej.
13. Udostępnianie dziedzictwa kulturowego województwa poprzez realizacje projektów mających na celu powstanie infrastruktury umożliwiającej jego prezentację i promocję, w tym tworzenie szlaków tematycznych obejmujących najcenniejsze i najważniejsze miejsca z punktu widzenia wartości historyczno-kulturowej.

W innych celach strategicznych wskazano też szereg działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, w tym m.in. rozwój muzeów, digitalizacja zbiorów, szereg działań promocyjnych, edukacyjnych i dokumentacyjnych odnoszących się nie tylko do szeroko pojętej kultury, lecz również ściśle w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego, a także rozwój turystyki w oparciu o obiekty zabytkowe.

4.2.6 Strategia Rozwoju Powiatu Przemyskiego do 2020

Strategia kładzie nacisk przede wszystkim na rozwój turystyki w obrębie powiatu oraz promocję regionu i wspieranie przedsiębiorczości pod kątem rozwoju turystyki, podkreślając atrakcyjność walorów przyrodniczo-krajobrazowych oraz zasobu zabytkowych obiektów.

---

⁹ Program Rozwoju Kultury w Województwie podkarpackim na lata 2010-2020, Uchwała nr XLVI/876/10 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 26 kwietnia 2010 r.

Cel strategiczny 2: Poprawa atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej powiatu

Działania:

- 2.1. Wykreowanie i aktywna promocja pozytywnego wizerunku powiatu jako obszaru sprzyjającego inwestorom i atrakcyjnego dla turystów.
- 2.2. Stwarzanie atrakcyjnych warunków inwestowania w powiecie.
- 2.3. Kreowanie produktów regionalnych, charakterystycznych dla powiatu.
- 2.4. Rozwijanie infrastruktury turystycznej, jako źródła dodatkowych dochodów mieszkańców wsi.
- 2.5. Modernizacja i rozbudowa bazy rekreacyjno - sportowej.
- 2.6. Tworzenie warunków rozwoju przedsiębiorczości na obszarach chronionych „Natura 2000”.
- 2.7. Wspieranie działań związanych z wykorzystaniem zabytków na potrzeby turystyki, z równoczesną ich renowacją i ochroną.
- 2.8. Promocja turystyki edukacyjnej w obszarach chronionych ze względu na unikatowe walory środowiska.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

5.1.1 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Przemyśl

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych gminy, na podstawie którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego. W przypadku istotnych zmian uwarunkowań lub dokonania znaczących odstępstw od ustaleń niniejszego Studium, należy przystąpić do kolejnych jego aktualizacji. Między innymi dlatego celowe jest dokonywanie oceny aktualności Studium co najmniej raz w ciągu kadencji Rady Miejskiej, co zresztą wynika także z obowiązujących przepisów.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Przemyśl zostało przyjęte Uchwałą Nr III/20/2002 Rady Gminy Przemyśl z dnia 27 grudnia 2002 r.

W Studium zawarto postulaty dotyczące ochrony konserwatorskiej.

"...Ochroną konserwatorską na terenie gminy Przemyśl powinny być objęte wszystkie elementy charakterystyczne dla zespołów zabudowy wsi i związane z nimi elementy krajobrazu naturalnego, w tym:

- zachowane zespoły zabudowy pałacowej i dworskiej z towarzyszącą zielenią parkowa,
- zachowane zespoły zabudowy sakralnej i cmentarze,
- krajobraz kulturowy,
- stanowiska archeologiczne.

W związku z powyższym należy określić i wyznaczyć następujące strefy ochrony konserwatorskiej obowiązujące w zagospodarowaniu przestrzennym terenów lokalizacji obiektów zabytkowych i terenów do nich sąsiednich:

- strefę „A” - pełnej ochrony konserwatorskiej, która objąć należy tereny/obszary szczególnie wartościowe pod względem historycznym. Dotyczy ona obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz stanowisk archeologicznych..

- strefę „B” - ochrony i zachowania elementów zabytkowych, którą objęte powinny być wszystkie obiekty w strefie „A” oraz ujęte w wykazie zabytków budynki i budowle występujące w terenach osiedleńczych wraz z ich otoczeniem, a także wszystkie cmentarze.

- strefę „E” - ochrony ekspozycji obiektów zabytkowych obejmującą miejsca wglądu widokowego na obiekty zabytkowe.

- strefę „K” - ochrony krajobrazu, którą powinny być objęte obiekty zabytkowe oraz cmentarze. Ochronie powinny podlegać występujące w otoczeniu obiektów wartościowe elementy krajobrazu i drzewostanu...”

5.1.2 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Przemysł

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (zwany również planem miejscowym) to dokument stanowiący podstawę planowania przestrzennego na terenie gminy. Zgodnie z art. 14 ust. 8 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym jest aktem prawa miejscowego. Oznacza to, że ustalenia planu są wiążące dla jednostek samorządu terytorialnego, jak również dla obywateli. Projekt planu miejscowego sporządza się przy udziale społeczeństwa, a po uchwaleniu przez radę gminy podlega on sprawdzeniu przez wojewodę w celu oceny zgodności jego zapisów z prawem. Ustalenia planu miejscowego nie mogą być sprzeczne z polityką przestrzenną określoną w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

Na terenie gminy Przemysł obowiązują następujące Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego:

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu budownictwa mieszkaniowego jednorodzinnego w Ostrowie w rejonie cmentarza, Uchwała Nr XIX/132/97 Rady Gminy Przemysł z dnia 14 sierpnia 1997 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu budownictwa jednorodzinnego "Wapowce Mj-1/2002", Uchwała Nr XXXI/238/2002 Rady Gminy Przemysł z dnia 10 października 2002 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego "Ostrów M-U", Uchwała Nr XXXI/237/2002 Rady Gminy Przemysł z dnia 10 października 2002 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego "Krówniki PSU", Uchwała Nr VI/47/2003 Rady Gminy Przemysł z dnia 29 kwietnia 2003 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego "Ostrów Mj", Uchwała Nr VIII/56/2003 Rady Gminy Przemysł z dnia 9 lipca 2003 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego "Ostrów I/2005", Uchwała Nr XXXIII/207/2006 Rady Gminy Przemysł z dnia 11 maja 2006 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego "Wapowce UTR", Uchwała Nr XIII/106/2007 Rady Gminy Przemysł z dnia 28 grudnia 2007 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego "Krówniki I/2008", Uchwała Nr XXXIII/271/2009 Rady Gminy Przemysł z dnia 22 lipca 2009 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, o nazwie "MALHOWICE 1/2012", terenu położonego w Gminie Przemysł, Uchwała Nr XXXVII/251/2013 Rady Gminy Przemysł z dnia 13 grudnia 2013 r.

5.1.3 Strategia Rozwoju Gminy Przemysł na lata 2016 - 2022

Strategia Rozwoju Gminy Przemysł na lata 2016 - 2022 została przyjęta Uchwałą Nr XX/90/2016 Rady Gminy Przemysł z dnia 27 stycznia 2016 r.

Strategia rozwoju jest jednym z najważniejszych dokumentów samorządu gminnego. Jest istotna dla jego prawidłowego funkcjonowania. Identyfikuje stan i problemy rozwoju gminy. Pozwala podkreślić wszystkie jej atuty, ale wskazuje również słabe strony i wyznacza obszary, na których należy się skoncentrować. Określa długoterminowe cele i zadania strategiczne.

W Strategii wyznaczono 5 obszarów: gospodarka, ochrona środowiska, turystyka i sport, rolnictwo oraz rozwój kapitału ludzkiego. W każdym z tych obszarów wyznaczono cele strategiczne oraz cele operacyjne. Poniżej wymieniono te, które dotyczą dziedzictwa kulturowego.

Obszar 1: Gospodarka

Cel operacyjny 1.5 - Przygotowanie i wdrożenie nowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Obszar 3: Sport i turystyka

Cel operacyjny 3.1: Rozwój i poprawa jakości bazy turystycznej i rekreacyjnej.

Cel operacyjny 3.2: Kształtowanie i ochrona wartości krajobrazowych oraz lepsze wykorzystanie walorów turystycznych w promocji gminy.

Cel operacyjny 3.3: Organizacja imprez kulturalnych wyróżniających Gminę Przemysł oraz budujących markę i wizerunek gminy.

Cel operacyjny 3.4: Udział Gminy Przemysł w regionalnych i ogólnopolskich wydarzeniach kulturalnych.

Cel operacyjny 3.5: Budowa infrastruktury kultury, sportowej i rekreacyjnej.

Cel operacyjny 3.6: Stworzenie ram dla profesjonalnych akcji promocyjnych wskazujących Gminę Przemysł, jako atrakcyjne miejsce do osiedlenia się bądź spędzania wolnego czasu przez mieszkańców województwa podkarpackiego i reszty kraju.

5.1.4 Program Rewitalizacji dla Gminy Przemysł na lata 2017-2023

Program rewitalizacji to inicjowany, opracowany i uchwalony przez radę gminy, na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 6 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2013 r. poz. 594, z późn. zm.), wieloletni program działań w sferze społecznej oraz gospodarczej lub przestrzenno-funkcjonalnej lub technicznej lub środowiskowej, zmierzający do wyprowadzenia obszarów rewitalizacji ze stanu kryzysowego oraz stworzenia warunków do ich zrównoważonego rozwoju, stanowiący narzędzie planowania, koordynowania i integrowania różnorodnych aktywności w ramach rewitalizacji.

W Programie wyznaczono dwa obszary zdegradowane: Nehrybka i Ostrów. Wyznaczony obszar rewitalizacji charakteryzuje się natężeniem problemów społecznych, a także niezadowalającym stanem obiektów użyteczności publicznej i obiektów zabytkowych, estetyki przestrzeni, infrastruktury drogowej i wodno-kanalizacyjnej oraz zagospodarowania przestrzeni publicznej.

Wyznaczono listę planowanych projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Jeden dotyczy dziedzictwa kulturowego: Rewitalizacja parku szkolnego w Ostrowie. Projekt jest odpowiedzią na zidentyfikowane problemy w sferze społecznej i przestrzenno-funkcjonalnej dotyczące braku zagospodarowanych miejsc do spędzania wolnego czasu. Zakres prac: rozbudowa małej architektury, budowa alejek spacerowych, zagospodarowanie terenów wokół stawów.

5.2 Ogólna charakterystyka zasobu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy

5.2.1 Ogólna charakterystyka obszaru gminy

Mapa. 1. Gmina Przemysł na tle Powiatu Przemyskiego (źródło: Strategia Rozwoju Gminy Przemysł).

Gmina Przemysł położona jest we wschodniej części województwa podkarpackiego. W latach 1975 - 1998 należała do województwa przemyskiego. Od dnia 1 stycznia 1999 r., kiedy zaczęła obowiązywać reforma administracyjno-samorządowa wprowadzająca trzystopniowy podział administracyjny kraju, Gmina Przemysł znajduje się w powiecie przemyskim i graniczy z gminami Fredropol, Krasiczyn, Krzywczyna, Żurawica, Medyka oraz miastem Przemysł. Od wschodu granicę gminy wyznacza Granica Państwa z Ukrainą. Gmina nie stanowi jednego zwartej terenu, lecz dzieli się na dwa wyodrębnione terytorialnie obszary, których łącznikiem jest miasto Przemysł, gdzie znajduje się siedziba Urzędu Gminy.

Pod względem terytorialnym, gmina zajmuje 5 miejsce wśród 10 gmin w powiecie przemyskim, jej powierzchnia wynosi 108,43 km², co stanowi 8,95% obszaru powiatu. Użytki rolne zajmują powierzchnię 64,7 km², co stanowi 59,7% obszaru gminy. Grunty leśne stanowią 35,2% powierzchni gminy (38,2 km²) a grunty zabudowane i zurbanizowane 3,7% (4,0 km²). Nieużytki o powierzchni 0,23 km² zajmują 0,2% obszaru gminy.

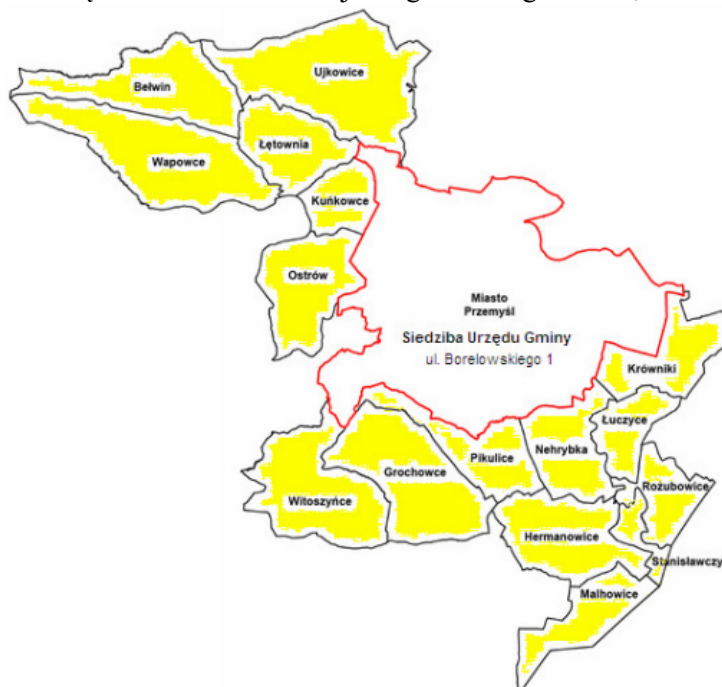
W skład gminy wchodzi 16 sołectw: Ostrów, Kuńkowce, Łętownia, Wapowce, Bełwin i Ujkowice w obszarze północno-

zachodnim oraz Krówniki, Łuczyce, Rożubowice, Stanisławczyk, Malhowice, Hermanowice, Nehrybka, Pikulice, Grochowce i Witoszyńce w obszarze południowo-wschodnim. Największą miejscowością gminy jest Ostrów. W gminie przeważa zabudowa zwarta z tendencją do wytwarzania układów pasmowych wzdłuż głównych dróg szczególnie w obszarze północno-zachodnim (Ujkowice, Bełwin, Łętownia). Stosunkowo niewielkie rozproszenie zabudowy występuje w części południowo-wschodniej gminy. Największe powierzchniowo sołectwo to Ujkowice, najmniejsze - Stanisławczyk. Pozostałe sołectwa posiadają zbliżone powierzchnie. Na terenie gminy nie ma ośrodków miejskich, w związku z tym centrum usługowo-administracyjnym dla obszaru jest miasto Przemysł.

Gmina Przemysł położona jest na pograniczu Kotliny Sandomierskiej i Pogórza Przemyskiego. Gmina dzieli się na dwa wyodrębnione terytorialnie obszary o zróżnicowanej budowie morfologicznej i odmiennych walorach naturalnego środowiska przyrodniczego. Obszar północno-zachodni gminy położony po zachodniej stronie miasta Przemysł stanowi fragment Pogórza Przemyskiego. Charakteryzuje się on dużym zalesieniem i wysokimi walorami krajobrazowymi. Południową granicę tego obszaru stanowi rzeka San, dla której tereny tej części gminy są zlewnią. W obszarze południowo-wschodnim gminy, położonym po południowej i południowo-wschodniej stronie miasta Przemysł, Pogórze Przemyskie przechodzi w płaskie na ogół tereny o niewielkim zalesieniu występującym tylko w zachodniej części tego obszaru w granicach Pogórza Przemyskiego. Obszar ten stanowi zlewnię rzeki Wiar, będącej dopływem Sanu.

5.2.2 Zarys historii miejscowości gminy

Sieć osadnicza Gminy została ukształtowana jeszcze w średniowieczu, kiedy ścierały się tutaj prądy osadnicze polskie i ruskie. Wszystkie miejscowości wymieniane są już w XIV i XV w. Od schyłku X w. do połowy wieku XIV ziemie te należały do Księstwa Halicko-Włodzimierskiego. Za panowania Kazimierza Wielkiego obszar został wcielony do państwa polskiego. Okres XIV w. to intensywny rozwój osadnictwa na tym terenie. Pod względem administracji kościelnej obszar podlegał dwóm biskupstwom z siedzibami w Przemysłu - eparchii prawosławnej (od 1 połowy XII w.) i

Mapa 2. Gmina Przemysł (źródło: Strategia Rozwoju Gminy Przemysł).

biskupstwu rzymsko-katolickiemu (od 1 połowy XIV w.). Od końca XVIII w. cała diecezja przybrała charakter unicki. Po pierwszym rozbiórce Polski ziemie te weszły do zaboru austriackiego, administracyjnie do powiatu przemyskiego.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. gmina Przemysł wraz z okolicą pozostała w powiecie przemyskim, jako gmina wiejska, natomiast po II wojnie światowej wraz z powiatem przemyskim należała do województwa rzeszowskiego. Od roku 1975 do przeprowadzenia reformy administracyjnej w roku 1999, gmina wchodziła w skład województwa przemyskiego.

Na terenie gminy Przemysł znajduje się wiele zabytków kultury materialnej. Do najważniejszych należy potężny zespół obiektów obronnych, trzecia co do wielkości po Antwerpii i Verdun fortyfikacja - Twierdza Przemysł. Budowę pierwszych umocnień rozpoczęto w 1853 r., kiedy stosunki między Rosją a Austrią uległy pogorszeniu a nowa wojna była nieunikniona. Od roku 1873 rozpoczęto budowę fortów fortyfikacji pierwszego (tzw. linii wspierającej) i drugiego pierścienia twierdzy wokół miasta Przemysł.

Głównym celem twierdzy miała być obrona Bramy Przemyskiej na styku Kotliny Sandomierskiej i Karpat, którą od stuleci wiódł szlak handlowy z Polski i Rusi na Węgry. W dniu wybuchu I wojny światowej pierścień zewnętrzny miał 45 km obwodu i składał się z 17 fortów głównych. Ponadto wybudowano 14 stałych działobitni, 2 stałe linie okopów i 2 stałe bazy dla piechoty. Wewnętrzny system obronny składał się z 21 fortów obronnych. W dniu wybuchu wojny w twierdzy stacjonował 128-tysięczny garnizon, ponadto: 14,5 tysięcy koni, 1 022 dział oraz tabor liczący 4 tysiące wozów. Zdolność bojowa garnizonu oceniona była na około 75% faktycznych możliwości.

Historia poszczególnych miejscowości Gminy:

Bełwin. Według ludowego podania ustnego początek wsi sięga czasów najazdów tatarskich na Ruś Czerwoną. Jej założycielem miałby być gospodarz z nieodległych Maćkowic, nazwiskiem Bełwin, który uciekając przed tatarami skrył się z rodziną w tutejszych lasach. W 1880 r. miejscowość liczyła 259 mieszkańców, w przewadze wyznania grekokatolickiego i należał do rodziny hr. Stadnickich. Ciekawym zabytkiem Bełwina jest kapliczka murowana z trzeciej ćwierci XIX w.

Grochowce. Wieś grochowce należała niegdyś do biskupstwa przemyskiego grekokatolickiego, co zaświadcza dokument króla Władysława Jagiełły datowany w Sandomierzu w 1407 r. zatwierdzający uposażenie władcy przemyskiego. W roku 1418 kasztelan szremski i starosta ruski Iwan z Obychowa przeprowadza z polecenia królewskiego rozgraniczenie, w którym wymienione są Grochowce (patrz Witoszyńce). W roku 1880 właścicielką wsi była Albina Bołóż Antonowicz. Wieś liczyła wówczas 669 mieszkańców, w tym 478 wyznania grekokatolickiego. Parafia grekokatolicka była na miejscu, parafia rzymskokatolicka znajdowała się w Przemysłu. Około 1881 r. powstał w Grochowcach fort artyleryjski bet.-mur.-ziemny GW V „Grochowce” twierdzy Przemysł uzupełniony w latach 1900-1903 fortem międzypolowym piechoty GW Va „Biadolin” (lub „Grochowce-Leśniczówka). Obiekty forteczne stanowią do dziś najcenniejsze zabytki tej miejscowości. Obok nich w Grochowcach znajdują się pozostałości parku dworskiego z przełomu XVIII i XIX w.

Hermanowice. W roku 1426 wieś była dziedzictwem Piotra Grochowskiego, skąd jedna działnica Grochowskich przezwana została Hermanowskim. W 1560 r. wsią dzielą się Jan i Marcin Hermanowscy, następnie dziedziczyli ja Drohojowscy i Fredrowie. Począwszy od łowczego sieradzkiego Krzysztofa Kraińskiego majątek przeszedł na Kraińskich. Pod koniec XIX w. wieś należała do Jaruntowskich. W 1869 r. wieś liczyła 419 mieszkańców, w większości obrządku grekokatolickiego. Parafia grekokatolicka była na miejscu, parafia rzymskokatolicka w Niżankowicach. W Hermanowicach zachowały się pozostałości parku dworskiego z przełomu XVII i XIX w., kapliczka mur. z XIX w., dworzec kolejowy kolei galicyjsko-węgierskiej mur. z końca XIX w. oraz kościół par. mur. z lat 1936 - 1937.

Krówniki. Pierwsza wzmianka pisana o miejscowości datowana jest na 1542 r. Według spisu z roku 1880 r. wieś liczyła 640 mieszkańców (w większości obrządku grekokatolickiego), wchodziła w

skład dóbr księcia Lubomirskiego i należała do dworu w Bakończycach. Parafia grekokatolicka znajdowała się na miejscu i należała do dekanatu przemyskiego. Cerkiew drewniana zbudowana została w 1804 r., murowana w 1 poł. XX w. Najwartościowsze zabytki występujące w Krównikach to zespół cerkwi, murowana cerkiew z lat 1924-1938 (obecnie kościół rzymskokatolicki), drewniana dzwonnica z XIX w. oraz fort 1 „Krówniki” ziemno-murowany artyleryjski twierdzy Przemysł.

Kuńkowce. Wieś rozlokowana przy drodze Przemysł - Dubiecko. W 1880 r. liczyła 206 mieszkańców, w większości grekokatolików. Parafia rzymskokatolicka znajdowała się w Przemysłu, grekokatolicka w Wapowcach. W roku 1838 ówczesny właściciel wsi, Stanisław Rażowski, wybudował kaplicę murowaną, która służyła jako cerkiew filialna. W Kuńkowcach znajduje się interesujący zabytek sakralny - zespół kościoła parafialnego: kościół murowany z 1 połowy XX w. oraz dzwonnica drewniana z połowy XIX w. Ponadto na cmentarzu znajduje się murowana kaplica grobowa z 1938 r.

Łętownia. Wieś ulokowana przy drodze Przemysł - Dubiecko, nad potokiem Łętowianka, posiadłość ks. J. Sapielhy. Pod koniec XIX w. wieś liczyła 257 mieszkańców, w większości grekokatolików przyłączonych do parafii w Wapowcach. Parafia rzymskokatolicka znajdowała się w Ujkowicach. Ciekawymi zabytkami w Łętowni są: kościół filialny murowany z lat 1910 - 1914 oraz obiekty forteczne twierdzy Przemysł - fort W VIII „Łętownia” (obecnie obręb administracyjny Kuńkowce), fort GW VIIIa Łętownia-Leśniczówka”.

Łuczycze. Wieś należała do majątku Lubomirskich. W 1880 r. liczyła 209 mieszkańców, w przewadze obrządku grekokatolickim. W 1856 r. zbudowana została we wsi, ze składek i z udziałem cesarza Ferdynanda I, cerkiew drewniana filialna parafii grekokatolickiej w Krównikach. Parafia rzymskokatolicka znajdowała się w Przemysłu. Cerkiew z 1856 r, zrekonstruowana gruntownie w latach 1992-1994 wraz z drewnianą dzwonnica, należy do najcenniejszych zabytków w tej miejscowości. Ponadto występują pozostałości parku dworskiego z połowy XVIII w. oraz fort W III „Łuczycze” murowano-ziemny artyleryjski jednowałowy twierdzy Przemysł.

Nehrybka. Pierwsza pisana wzmianka o Nehrybce pochodzi z XIV w. W dokumencie wydanym w roku 1389, którym Władysław Jagiełło nadał Przemysłowi prawa magdeburskie i 100 łanów frankońskich wieś wymieniona jest jako „Nehrzebka”. Za czasów Rzeczypospolitej Nehrybka należała do dóbr koronnych do starostwa przemyskiego. W 1880 r. liczyła 610 mieszkańców, w tym zaledwie 15 obrządku rzymskokatolickiego. We wsi znajdowała się wówczas cerkiew oraz szkoła 1 klasowa. Przez wieś przebiegała kolej galicyjsko-węgierska oraz gościniec przemyskodobromilski (obecnie droga Przemysł - Hermanowice - granica państwa). Do najcenniejszych zachowanych zabytków w Nehrybce należą: zespół dworski (dwór mur. z ok. 1906 r., obora mur. z XIX w., 2 czworaki mur. z ok. 1906 r., ogrodzenie mur. i park krajobrazowy), zespół cerkwi grekokatolickiej (obecnie kościoła rzymskokatolicki - cerkiew mur. 1885 r., brama-dzwonnica mur. ok. 1926 r.), karczma mur. 2 poł. XIX w., kapliczka mur. XIX w. oraz fort 2 „Nehrybka”, ziemno-mur. z lat 1880-1887, częściowo zniwelowany, artyleryjski jednowałowy twierdzy Przemysł.

Ostrów. Wieś nadsańska ulokowana przy głównym trakcie węgierskim. Pierwsza pisana wzmianka o Ostrowie pochodzi z roku 1406, w którym to biskup przemyski Maciej oddaje kapitule dziesięciny biskupie, Ostrów i inne wsie, w zamian za posiadłość Hanczkona, którą mu kapituła odstąpiła. Dokument z 1424 r. wymienia Deresława, jako właściciela Ostrowa. W 1880 r. Ostrów liczył 519 mieszkańców, w tym 170 wyznania rzymskokatolickiego, pozostali to grekokatolicy. Parafia rzymskokatolicka była w Przemysłu, grekokatolicka na miejscu. We wsi była cerkiew oraz kamieniołom. Do cenniejszych zabytków Ostrowa należą: zespół dworski Świeżawskich (dwór mur., obora mur., park krajobrazowy), obelisk mur. z XVIII w., kapliczka (tzw. znak tatarski) oraz forty twierdzy Przemysł - GW VIII1/2 „Tarnawce” i W XVII „Ostrów”.

Pikulice. Wieś Pikuliczi (ob. Pikulice) należała pierwotnie do Przemysłu, jako osadzona na części stu łanów darowanych w 1389 r. miastu przywilejem przez króla Władysława Jagiełłę. W XV w. wieś wcielona została do posiadłości starostwa przemyskiego dokumentem datowanym na 29

października 1408 r. Władysław Jagiełło uwalnia osiedlających się we wsi od wszelkich danin i ciężarów. W roku 1418 Iwan z Obuchowa, starosta ruski i kasztelan szremski dokonuje z polecenia królewskiego rozgraniczenie pomiędzy przedmieściem przemyskim Pikuliczi i wsiami Grochowce, Witoszyńce i Koniuchy. W roku 1880 wieś liczyła 672 mieszkańców, w tym 105 obrządku rzymskokatolickiego, pozostali byli obrządku grekokatolickiego. Parafia grekokatolicka znajdowała się w pobliskiej Nehrybce, parafia rzymskokatolicka w Przemyślu. We wsi funkcjonowała wówczas szkoła 1 klasowa oraz cerkiew. Najcenniejsze obiekty zabytkowe Pikulic, to: zespół kościoła parafialnego (kościół mur. z lat 1911-1912, dzwonnica mur. z 1912 r., plebania mur. z 1911 r., ochronka mur. z 1911 r.), zespół folwarczny (rządówka tzw. pałacyk z pocz. XX w., stajnia mur. i obora mur. z pocz. XX w.), forty twierdzy Przemyśl - fort W III a obrony bliskiej „Hermanowice-kolej” oraz fort artyleryjski opancerzony GW IV „Optyń”.

Rożubowice. Wieś rozlokowana na prawym brzegu Wiaru należała do ks. Karoliny Lubomirskiej. W 1880 r. zaludniona była przez 322 mieszkańców, w tym 307 obrządku grekokatolickiego. Parafia rzymskokatolicka znajdowała się w odległych o ok. 7 km w Niżankowicach, parafia grekokatolicka w Cykowie (ob. Ukraina). We wsi znajdowała się cerkiew filialna p.w. św. Mikołaja.

Stanisławczyk. Wieś położona w Bramie Przemyskiej w Dolinie Dolnego Wiaru po lewej stronie tej rzeki. Założony został na początku XVIII w. jako miasto rezydencyjne na gruntach wsi Biskupie przez kasztelana lwowskiego Stanisława Józefa Fredrę. Nie mając dogodnych warunków rozwoju, niszczone wylewami Wiaru już u schyłku XVIII w. zaliczony został do rzędu wsi. Do dzisiaj zachowały się pozostałości ziemnych fortyfikacji bastionowych dworu obronnego z XVII w. oraz wyraźne ślady rynku.

Ujkowice. Wieś szlachecka Huikowice, własność Lubomirskich, położona była w 1589 r. w ziemi przemyskiej województwa ruskiego.

Wapowce. Wieś Wapowce była gniazdem rodziny Wapowskich. W 2 połowie XIX w. dziedzicem wsi był Horodyski, który na budowę tutaj cerkwi, konsekrowanej w 1875 r., przeznaczył znaczną sumę. Do wykończenia budowy przyczynił się ks. Leon Sapięha, późniejszy właściciel wsi. W roku 1880 Wapowce liczyły 479 mieszkańców, w tym 351 wyznania grekokatolickiego i 56 wyznania rzymskokatolickiego. Parafia rzymskokatolicka znajdowała się w Ujkowicach, grekokatolicka na miejscu. Najważniejsze zabytki Wapowiec, to zespół cerkwi gr.-kat. (obecnie kościół rzymsko-katolicki) z dzwonnica drewniana oraz pozostałość zespołu dworskiego z parkiem.

Witoszyńce. Pierwsza pisana wzmianka o wsi pochodzi z roku 1418, w którym to w dniu 30 czerwca kasztelan szremski i starosta ruski Iwan z Obychowa przeprowadza z polecenia królewskiego rozgraniczenie pomiędzy przedmieściem przemyskim zwanym Pikuliczi (ob. Pikulice) i wsiami Witoszyńce, Koniuchy i Grochowce. Pod koniec XIX w., wg spisu z roku 1880, wieś liczyła 65 domów i 397 mieszkańców, z których 333 było wyznania grekokatolickiego. Parafia rzymskokatolicka znajdowała się w Przemyślu, grekokatolicka w Grochowcach. We wsi funkcjonowała wówczas szkoła 1 klasowa. Cennym zabytkiem Witoszyniec jest kościół filialny, murowany z 1913 r.

5.2.3 Krajobraz kulturowy gminy

Ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami definiuje pojęcie krajobrazu kulturowego, którym jest „przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze”. Na zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy Przemyśl składają się obiekty stanowiące świadectwo minionej epoki oraz posiadające wartość historyczną, artystyczną lub naukową, w tym zabytki nieruchome, zabytki ruchome, stanowiska archeologiczne. Ocalałe, znaczące elementy krajobrazu kulturowego, stanowią o pamięci historycznej, tożsamej dla regionu. W tym znaczeniu stanowi on przedmiot ochrony, której formy określają w różnym stopniu cztery ustawy, a mianowicie:

1. ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,

2. ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
3. ustawa o ochronie przyrody,
4. ustawa prawo ochrony środowiska.

W krajobrazie Gminy Przemyśl odnaleźć można obiekty zabytkowe stanowiące spuściznę kulturową tego regionu. Zaliczyć można do nich stanowiska archeologiczne świadczące o początkach osadnictwa na tych rejonach, obiekty sakralne, założenia dworsko-parkowe, budynki mieszkalne, forty "Twierdzy Przemyśl" oraz kapliczki przydrożne.

➤ **Zabytki sakralne**

Do obiektów sakralnych z terenu Gminy Przemyśl należą cerkwie grekokatolickie, kościoły rzymskokatolickie oraz kaplice grobowe:

Grochowce. Kaplica cmentarna. Kaplica z początku XX w. usytuowana na cmentarzu komunalnym, w środkowej jego części. Murowana, na planie prostokąta, z dachem dwuspadowym krytym dachówką.

Hermanowice. Kościół rzymskokatolicki, parafialny, pw. NMP Królowej Polski. Świątynia murowana, na planie prostokąta, z wieżą od południa. W latach 20-tych XX w. staraniem ks. Franciszka Winnickiego, który był katechetą w Niżankowicach, we wsi wzniesiono mały, drewniany kościółek w stylu zakopiańskim, na parceli ofiarowanej przez księżną Marię Lubomirską, która była właścicielką dóbr hermanowickich. Świątynia ta została zbudowana z surowego drewna, dlatego po kilkunastu latach została rozebrana z powodu zagrzybienia. Na miejscu rozebranego kościoła Bp Wojciech Tomaka w 1936 r. poświęcił kamień węgielny pod budowę nowego, murowanego kościoła. Ten sam biskup w 1937 r. poświęcił nową świątynię.

Krówniki. Cerkiew, ob. kościół parafialny pw. Matki Bożej Częstochowskiej (rejestr zabytków A-498 z 23.02.2011 r.). Kościół usytuowany jest w centrum wsi, przy moście na rzece Wiar. Teren płaski, ogrodzony współczesnym ogrodzeniem. Po wsch. stronie teren współczesnego cmentarza, od strony płn. i płd. teren starego cmentarza. Obecnie zachowana świątynia została wybudowana w latach 1924-1930 jako parafialna cerkiew grekokatolicka p.w. Objawienia Pańskiego - jako kontynuacja wcześniej tu stojącej cerkwi: drewnianej zbudowanej w 1884 r., murowanej z 1879 r., zburzonej we wrześniu 1914 r. podczas przygotowań do obrony Twierdzy Przemyśl. Być może w niewielkim stopniu zaadaptowano relikty starszej świątyni, na co zdają się wskazywać umieszczone na fasadzie daty 1907-1914. Rok 1943 wskazuje na pewne prace, wynikające ze zniszczeń podczas oblężenia Przemyśla w 1941 r. podczas działań wojennych II wojny światowej. Funkcję cerkwi parafialnej obiekt pełnił do 1946 r. (czas wysiedlenia ludności ukraińskiej). W roku tym utworzono tu parafię rzymskokatolicką, p.w. Matki Bożej Częstochowskiej, z kościołem dojazdowym w Łuczycach.

Kościół orientowany, murowany z cegły pełnej, na kamiennej podmurówce, otynkowany. Na planie krzyża, jednonawowy z transeptem i trójbocznie zamkniętym prezbiterium z dwiema zakrystiami po bokach. Pod chórem przedsionek z drewnianą, przeszkloną obudową. Korpus kościoła składa się z dwóch prostopadle usytuowanych członów równej wysokości nakrytych dachami dwuspadowymi - nawy głównej i transeptu, ze szczytami w fasadzie i ramionach transeptu. Na ich przecięciu wysoka, wsparta na 8-bocznym tamburze kopuła nakryta hełmem półkolistym, 8-połaciowym, zwieńczonym również 8-boczną, arkadową, ażurową latarnią z żelaznym krzyżem. Prezbiterium zamknięte trójbocznie, nakryte 5-spadowym dachem. Wszystkie ściany w narożach opięte pilastrami niosącymi wydatny, profilowany gzyms obiegający wszystkie elewacje. Wnętrze jednonawowe, układ trójdzielny wyznaczony przez masywne gruty wydzielające trzy części świątyni nakryte kopulasto - część chóru i przedsionka oraz transeptu nakryte bardzo spłaszczonymi kopułami, część centralna na przecięciu nawy i transeptu nakryta dużą, 8-boczną kopułą oświetloną 8 oknami, z galerią dookoła. Ramiona transeptu nakryte kolebkowo, w ścianach bocznych po jednym oknie. Chór murowany z ozdobną, metalową balustradą. Zachowane wyposażenie niejednorodne. Dekoracja malarsko-sztukatorska wnętrza zapewne z czasów budowy świątyni, z końca lat 20-tych XX w., cześć z lat 80-tych XX w.

Kuńkowce. Kościół rzymskokatolicki, parafialny, pw. Matki Bożej Częstochowskiej. Kościół usytuowany jest w południowej części miejscowości, przy drodze Przemyśl - Kuńkowce. W 1870 r. w Kuńkowcach została wybudowana mała kaplica, której fundatorami byli Jedlińscy - właściciele wioski. Ok. 1890 r. kaplica została wyremontowana i powiększona przez późniejszego dziedzica Władysława Łozińskiego. W latach 1932-1937 wybudowano murowany kościół, który poświęcono 4 lipca 1937 r. pw. Matki Bożej Częstochowskiej.

Łętownia. Kościół rzymskokatolicki, filialny, pw. Św. Stanisława Kostki. Kościół usytuowany pośrodku wsi, przy drodze biegnącej przez miejscowość. W latach 1910-1914 z fundacji wiernych i książy Sapiechów z Krasicyzna wybudowano kościół pw. św. Stanisława Kostki, który 7 września 1919 r. poświęcił bp Karol Fischer.

Łuczycy. Cerkiew grekokatolicka pw. Ofiarownia Najświętszej Maryi Panny (rejestr zabytków A-1348 z 03.11.1992 r.). Cerkiew wybudowana w 1856 r. jako świątynia pw. Narodzenia Przemyskiej Bogarodzicy. Remontowana w 1899 r. i prawdopodobnie w 1926 r., kiedy zmienione zostało wezwanie na Ofiarowania Przemyskiej Bogarodzicy. Stanowiła filię grekokatolickiej parafii w Krównikach. Po wysiedleniu ludności ukraińskiej w latach 1947-1991 stała opuszczona, zdewastowana i pozbawiona wyposażenia. Dekretem biskupa Jana Martyniaka z 14 września 1991 r. utworzono w Łuczycach parafię grekokatolicką. Cerkiew pw. Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny w Łuczycach zrekonstruowano w latach 1992-94.

Cerkiew usytuowana jest w centralnej części wsi, na wzniesieniu, ok. 90 m od drogi biegnącej przez miejscowość. Prowadzi do niej droga pomiędzy zabudowaniami mieszkalnymi. Budynek orientowany, od zach. na osi cerkwi drewniana dzwonnica. Od wsch., płd. i zach. nagrobki. Cerkiew drewniana, trójdziałna, konstrukcji zrębowej, otoczona daszkiem okapowym, z niewielkim diakonikonem przylegającym do południowej ściany sanktuarium i kruchtą konstrukcji słupowej na osi zachodniej. Prezbiterium mniejsze od nawy, zamknięte prostokątnie. W bryle świątyni dominantę stanowi nawa, na której znajduje się naczółkowy dach, z sygnaturką. Od zachodu czworoboczny babiniec. Każda część nakryta oddzielnymi dachami naczółkowymi zwieńczonymi niewielkimi, cebulastymi bańkami. We wnętrzu cerkwi znajduje się ikonostas z XIX w. i kilka chorągwi procesyjnych. Na zachód od cerkwi położona drewniana dzwonnica, wieżowa, nakryta dachem brogowym, o skromnym detalu architektonicznym.

Łuczycy. Kościół rzymskokatolicki, filialny pw. Św. Kazimierza (rejestr zabytków A-1108 z 26.02.2013 r.). Położony jest w zachodniej części wsi, przy drodze biegnącej przez miejscowość. Murowany, wybudowany w 1906 r.

Malhowice. Kaplica grobowa Rodziny Kozłowskich. Usytuowana jest w polach, na płd. skłonie wzgórza, w odległości ok. 1,5 km na zach. od drogi Przemyśl-Malhowice, ok. 50 m od granicy państwa z Ukrainą. Kaplica wraz z kryptą została ufundowana przez Kozłowskich. Według relacji mieszkańców sąsiedniej miejscowości kaplica miała stać w parku dworskim. Kaplica założona na planie nieregularnego ośmioboku z wejściem od strony południowej, jednoprzestrzenna. Zewnętrzne narożniki opięte przyporami. Dwa okna umieszczone w ścianach prostopadłych do wejścia. Za kaplicą, na jej osi, podłużny nasyp ziemny kryjący prostokątną kryptę grobową, do której zejście prowadzi, przez parawanową bramę - dzwonnice, schodami ograniczonymi ceglanyścianami, pierwotnie przesklepionymi kolebką. Wzniesiona z cegły wiązanej zaprawą wapienną, tynkowana. Elewacje jednokondygnacyjne, tynkowane, ograniczone smukłymi przyporami o daszkowych szczytach sięgających gzymsu wieńczącego. W ścianach czołowych górnych partii przypór wnęki w kształcie krzyży łacińskich. Otwór wejściowy zamknięty półkoliście, podobnie jak okna w ścianie zach. i wsch. Brama wejściowa do krypty jednoosiowa z trójkątnym, uskokowym szczytem, w którym znajduje się otwór na dzwon. Wnętrze kaplicy jednoprzestrzenne ośmioboczne. Na ścianie płn. prostokątna, półkoliście zamknięta wnęka obramowana dwoma pilastrami. Przed nią ślady mensy ołtarzowej. Wnętrze pozbawione wystroju, poza profilowanym gzymsem dookólnym u spływu sklepienia. W krypcie 10 nisz na trumny. Obecnie w stanie ruiny, wymaga pilnych prac remontowych.

Nehrybka. Cerkiew grekokatolicka, parafialna pw. Sw. Stefana Pierwszego Męczennika, ob. kościół rzymskokatolicki, parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP (rejestr zabytków A-232 z 17.10.2007 r.). W 2 poł. XIX w. odnotowana jest we wsi cerkiew parafialna, która usytuowana była najprawdopodobniej w miejscu obecnej świątyni. Nową cerkiew wzniesiono w 1885 r. Została ona zniszczona w czasie działań I wojny światowej, po czym odbudowano ją w 1926 r. Równocześnie wzniesiona została brama-dzwonnica oraz ogrodzenie. Po II wojnie światowej przejęta przez kościół rzymskokatolicki. Zespół cerkwi usytuowany jest w środkowej części wsi, przy głównej drodze lokalnej, ok. 40 m w kierunku wsch. od drogi, która łączy się z drogą Przemysł - Hermanowice. Teren ogrodzony metalowym kowalskiej roboty płotem, w którego w linii płn. znajduje się brama-dzwonnica. Cerkiew zbudowana z cegły, na kamiennym fundamencie, tynkowana. Orientowana, założona na planie krzyża z krótkimi ramionami poprzecznymi i prezbiterium zamkniętym trójbocznie, do którego z obu stron domurowane są kwadratowe pastoforia. Wejście główne w ścianie wsch., boczne w płn. zakrystii. Zasadnicza część cerkwi jednokondygnacyjna, z dominującym na skrzyżowaniu naw ośmiobocznym tamburem, na którym osadzona jest cebulasta kopuła zwieńczona latarnią z cebulastym hełmem, na szczycie której znajduje się krzyż na kuli. Tambur z podwójnym cokołem i szerokim profilowanym gzymsem wieńczącym. Lizeny podkreślają jego naroża. W ścianach prostokątne okna zamknięte łukiem. Babiniec nakryty dachem siodłowym, boczne ramiona nawy dachem trójspadowym, prezbiterium pięciopłaciowym, zakrystie - pulpitywym. Wystrój malarski ścian i sklepień współczesny.

Pikulice. Kościół rzymskokatolicki, parafialny, pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa i Bł. Jakuba Strzemię. Murowany, neogotycki, wybudowany w latach 1911-1912 r., rozbudowany w 1996 r. Położony jest pośrodku wsi, przy drodze biegnącej przez miejscowość. Na zachód od kościoła usytuowana murowana dzwonnica.

Stanisławczyk. Pozostałości po cerkwi. Cerkiew pw. św. Michała Archanioła wybudowana została w latach 1941-1944. Po II wojnie światowej cerkiew stała opuszczona, a ok. 1966 r. rozebrana. Usytuowana była przy bocznej drodze, ok. 70 m. na północ od drogi głównej biegnącej przez miejscowość. Położona na płaskim terenie, w otoczeniu drzew. Murowana z cegły, orientowana, na planie kwadratu, z babińcem od zach. na planie prostokąta. Od płd. zakrystia. Nad nawą kopuła, z zewnątrz na ośmiobocznym, wewnątrz na kolistym tamburze. Dachy dwuspadowe, od wsch. trójspadowe, kryte blachą. Każde z pomieszczeń posiadało po dwa otwory okienne, prostokątne zamknięte. Główny otwór wejściowy od zachodu, boczny w zakrystii. Obecnie w stanie ruiny.

Ujkowice. Cerkiew grekokatolicka pw. Przemienienia Pańskiego. Wieś Ujkowice sięga początkami I poł. XV w. Przed 1490 r. istniała parafia rzymskokatolicka. Rok założenia parafii unickiej nie jest znany. Parafia grekokatolicka funkcjonowała w I poł. XIX w., obsługując pobliskie Batycze i Orzechowce. W 1847 r. odnotowana jest drewniana cerkiew, która została zniszczona podczas działań I wojny światowej. Obecną wzniesiono w 1926 r., jako świątynię murowaną, prawdopodobnie na miejscu poprzedniej. Po 1947 r. nieczynna kultowo, użytkowana jako magazyn, później opuszczona. Istniejąca prezentuje skromną formę architektoniczną, bez jednoznacznych cech stylistycznych, za wyjątkiem charakterystycznej baniastej kopuły (obecnie nie istnieje). Cerkiew murowana z cegły maszynowej, łączonych zaprawą wapienną, na kamiennej podmurówce. Orientowana, założona na planie wydłużonego prostokąta, z wąską, prostokątną kruchtą i węższym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Od strony płd. do prezbiterium przystawiona prostokątna zakrystia. Nawę od sanktuarium oddziela murowana ściana ikonostasowa o trzech arkadowych przejściach. Bryła zwarta, jednokondygnacyjna. Dach nawy siodłowy - w partii prezbiterium trzypołaciowy o wspólnej kalenicy. Nad zakrystia dach trójspadowy, o kalenicy sięgającej gzymsu wieńczącego nawę. W centralnej części nawy wznosiła się ośmioboczna kopuła na drewnianym tamburze, zwieńczona latarnią o pełnych ścianach, krytą cebulastą kopułą. Strop był płaski, drewniany. Więźba dachowa drewniana, krokwiowo-płatwiowa. Drzwi główne drewniane, prostokątne, dwuskrzydłowe, spągowe. Wnętrze trójdzielne, osiowe, z kruchtą od zachodu, przez którą wejście do nawy pod chórem osadzonym w bocznych ścianach nawy i wspartym w środkowej, łukowato ukształtowanej części, na dwóch drewnianych filarach. Ceglana ściana ikonostasowa przepruta trzema półkoliście zamkniętymi otworami na carskie i diakońskie wrota. Pomiędzy

przejściami łukowo zamknięte wnęki podkreślone archiwoltą wspartą na kolumnach. W prawej płycinie postać Chrystusa malowana na tynku. Ściany nawy posiadają skromny wystrój malarski. Podstropowy fryz z ornamentem geometrycznym, pilastry o kostkowych głowicach. Pod oknami figury klęczących aniołów. Cokół wydzielony pasem ornamentu roślinnego. Na wsch. ścianie kruchty, nad wejściem do nawy scena Sądu Ostatecznego. Obecnie cerkiew znajduje się w stanie ruiny. Wymaga zabezpieczenia przed dalszą degradacją.

Wapowce. Cerkiew grekokatolicka, parafialna pw. Św. Mikołaja Bpa, ob. kościół rzymskokatolicki, filialny. Pierwszą cerkiew - kaplicę pw. Zwiastowania Przczystej Bogurodzicy, wybudował właściciel Kuńkowiec - Stanisław Reszewski w 1838 r. Należała ona do parafii w Kuńkowcach. Drugą cerkiew parafialną, murowaną z trzema kopułami wybudowano w 1875 r., dzięki kapłanowi byłego ktetora Hordyskiego i za staraniem tamtejszego duszpasterza i parafian. Obecną cerkiew wybudowano w 1915 r. Budynek cerkwi usytuowany jest ok. 50 m na północ od drogi Przemyśl-Dynów. Do obiektu prowadzi betonowy chodnik obsadzony krzewami i drzewami. Na zachód od wejścia drewniana dzwonnica. Cerkiew trójdzielna, z wydzielonym przedsionkiem i pastoforiami przy sanktuarium. Nawa kwadratowa z dwoma niszami od północy i południa, między nawą a prezbiterium schody. Prezbiterium prostokątne, po bokach wejścia do prostokątnych pomieszczeń, od północy zakrystia, od południa składzik. Portal wejściowy umieszczony z prostokątnym, mocno wysuniętym ryzalitem, dołem ryzalit obiega wysoki cokół. W centrum ściany prostokątny otwór wejściowy zwieńczony łukiem pełnym, boniowanym. Portal flankują ustawione na cokole dwie pseudokolumny. Po bokach portalu ściana boniowana pasowo, powyżej znajdowały się dwie rozety (obecnie nie istnieją). W drugiej kondygnacji naroża ściany boniowane, w centrum płycina z wmurowanym pociskiem z datą 1915, powyżej profilowany gzyms arkadowy. Szczyt trójkątny z bocznymi półkami, zwieńczony gzymsem, w środku pseudookulus. Z obu stron ryzalitu dwa prostokątne skrzydła boczne, naroża ścian boniowane. W centrum ścian prostokątna płycina zwieńczona łukiem pełnym (niegdyś otwory okienne). Dach krokwiowy, kryty blachą. Nad przedsionkiem dwuspadowy, nad nawą główną czterospadowy, nad sanktuarium trzyspadowy, nad przybudówkami jednospadowy. Nad sanktuarium i nawą dach wieńczą dwie okute blachą wieżyczki z ośmiobocznymi hełmami z krzyżem na szczycie. Wyposażenie: ołtarz główny współczesny.

Witoszyńce. Kościół rzymskokatolicki, filialny, pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Kościół usytuowany w południowej części wsi, przy drodze lokalnej, w otoczeniu pól. Wybudowany w 1916 r. pod kierownictwem ks. Sarny. Od 1932 r. stał się kościołem filialnym parafii Grochowce. Prawdopodobnie w latach 50-tych XX w. świątynie odświeżono i zamurowano boczne drzwi wejściowe, a w późniejszych latach założono instalację elektryczną i ponownie odmalowano kościół. W latach 90-tych XX w., kiedy proboszczem był ks. Jan Łojek zakupiono organy, nowe tabernakulum, drewniany ołtarz i ambonkę. Wykonane zostały prace konserwacyjne, które kontynuowano również od jesieni 2000 r., kiedy proboszczem parafii został ks. Zygmunt Balawender. Od 2006 r. kontynuowano prace remontowe w świątyni, m.in. odmalowano kościół, odnowiono obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy, ułożono płytki granitowe w prezbiterium i marmurowy ołtarz ufundowany przez jednego z parafian. W 2012 r. w kościele wymieniono okna i ufundowano stację drogi krzyżowej.

➤ **Cmentarze**

Na terenie gminy Przemyśl istnieje kilkanaście zabytkowych cmentarzy. Tylko jeden z nich wpisany jest on do rejestru zabytków - cmentarz grekokatolicki przy drewnianej cerkwi w Łuczycach (A-1348 z 03.11.1992 r.). Występują cmentarze rzymskokatolickie, grekokatolickie, epidemiczne oraz wojenne. Cmentarze grekokatolickie w większości zostały przekształcone na rzymskokatolickie, tak jest w przypadku cmentarzy w miejscowościach: Hermanowice, Krówniki, Łętownia, Malhowice, Nehrybka, Stanisławczyk i Wapowce. Przeważnie starsza część, grekokatolicka, położona jest w innej części cmentarza, oddzielona od nowej. Pochodzą z XIX i początku XX w. Do cmentarzy grekokatolickich, nieczynnych należą nekropole w Bełwinie, Łuczycach, Rożubowicach oraz dwie w Ujkowicach. Cmentarze wojenne, z okresu I wojny światowej, znajdują się we wsi: Bełwin (w lesie), Grochowce (położony w obrębie fortu VI "Helicha" Twierdzy Przemyśl, pomiędzy wałem artyleryjskim a nasypem osłonowym koszar szyjowych) i Malhowice (przy drodze Przemyśl-granica

państwa). Cmentarze epidemiczne zlokalizowane są w Kuńkowcach, Łętowni i Wapowcach. Wszystkie położone są poza zabudowaniami wsi, przeważnie na skraju lasu, obecnie prawie nie widoczne w terenie, porośnięte mocno roślinnością. Najmłodsze cmentarze to nekropole rzymskokatolickie, pochodzące z lat 20-tych, 30-tych i 50-tych XX w.

➤ **Założenia rezydencjonalne i parkowe**

Gmina Przemysł posiada na swoim terenie przykłady XIX-wiecznej architektury rezydencjonalnej i jej pozostałości. Należą do niej:

Pozostałości parku dworskiego w Grochowcach. W XIX w. majątek w Grochowcach należał kolejno do Rosnowskich, Bołoz-Antoniewiczów i Konarskich, a w okresie międzywojennym do Romana Doliniańskiego. Rezydencja właścicieli wsi znajdowała się na jej wschodnim skraju. Jeszcze na austriackiej mapie topograficznej z 1878 r. określana jest jako zamek. W okresie międzywojennym stały tam zabudowania dworskie wśród krajobrazowego parku. Marcinowi Krasickiemu, właścicielowi dóbr krasieczyńskich i części wsi Grochówce, przypisuje się budowę murowanego dworu obronnego, z którego obecnie nic nie pozostało. Nie zachował się również wzniesiony później dwór. Obecnie z założenia dworskiego zachowały się jedynie pozostałości parku dworskiego. Obecnie park jest słabo widoczny w terenie. Zabytkowe drzewa w większości nie istnieją.

Ryc. 1. Grochowce. Pozostałości parku. Mapa 1 - obecny stan (www.geoportal.gov.pl), mapa 2 - XIX w. (www.mapire.eu).

Pozostałości parku dworskiego w Hermanowicach. We wsi Hermanowice istniał okazały dwór, który spłonął podczas I wojny światowej. Zachowały się jedynie fragmenty parku z XVIII/XIX w.

Ryc. 2. Hermanowice. Pozostałości parku. Mapa 1 - obecny stan (www.geoportal.gov.pl), mapa 2 - XIX w. (www.mapire.eu).

Pozostałości parku dworskiego w Łuczycach. W miejscowości znajdują się pozostałości parku dworskiego z 2 połowy XVIII wieku. Obecnie park jest słabo widoczny w terenie. Na jego obszarze znajduje się boisko sportowe oraz budynek mieszkalny i budynki gospodarcze.

Ryc. 3. Łuczycy. Pozostałości parku. Mapa 1 - obecny stan (www.geoportal.gov.pl), mapa 2 - XIX w. (www.mapire.eu).

Zespół dworsko-folwarczny w Nehrybce (rejestr zabytków A-837 z 17.06.1996 r.). Zespół usytuowany jest w północnej części wsi, przy jej granicy z miastem Przemyślem, którą stanowi ul. Obozowa. Teren opada w kierunku południowy ku rzeczce Jawor oddzielającej zespół od zabudowy wiejskiej od ul. Obozowej.

Ryc. 4. Nehrybka. Zespół dworsko-folwarczny. Mapa 1 - obecny stan (www.geoportal.gov.pl), mapa 2 - XIX w. (www.mapire.eu).

Zespół dworsko-folwarczny był własnością różnych właścicieli. W 1852 r., jako właściciel występuje Antoni Żurowski, w latach 80-tych XIX w. byli to Bielińscy (fundatorzy pierwszej cerkwi w Nehrybce wybudowanej w 1885 r.), na pocz. XX w. Porębski, a od 1925 r. Bielawski. Założenie miało istnieć, co najmniej od początku XIX w. Na planie katastralnym z 1852 r. widoczny jest obszerny zespół zabudowy, którego głównym elementem był murowany dwór z gankiem, usytuowany nieco bardziej na wschód od obecnie zachowanego dworu, w miejscu gdzie obecnie zbudowane są bloki mieszkalne. W niedalekiej odległości od niego znajdował się niewielki, murowany budynek. Na wschód i południe od dworu rozciągał się teren urządzonej zieleni, na zachód liczne zabudowania gospodarcze, drewniane. Teren od północy był ogrodzony, wjazd usytuowany był w miejscu obecnej trzeciej bramy. Na początku XX w. całe założenie uległo gruntownemu przekształceniu. Wybudowano nowy dwór oraz oficynę, w miejscu starych, drewnianych budynków gospodarczych wybudowano nowe, murowane. Wybudowano zachodnią część muru ogrodzeniowego od strony północnej oraz mur

wschodni. Do czasów obecnych zachowała się stajnia. Nie istnieją obszerne budynki, które istniały przy murze ogrodzeniowym. Wykuto też nową bramę, środkową, prowadzącą bezpośrednio do folwarku. Nowy dwór oddzielono bramą wewnętrzną. Wkrótce wybudowano spichlerz, a na południe od dworu, za podjazdem, założono duży klomb kwiatowy. W części wschodniej znajdował się sad, park rozciągał się w części południowej i sięgał aż do rzeczki Jawor. Zasadnicze zmiany w układzie przestrzennym założenia zaszły w okresie powojennym, kiedy to cały zespół przeszedł w użytkowanie PGR. W miejscu starego dworu wybudowano nowe bloki mieszkalne i hydrofornię, na terenie parku powstały silosy i oczyszczalnia ścieków. Po likwidacji PGR-u, na początku lat 90-tych XX w. właścicielem została Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa. Mieszkania we dworze i oficynach zostały wykupione przez mieszkańców, byłych pracowników PGR.

Zespół dworsko-parkowy w Ostrowie. Zespół z ok. połowy XIX w. należał do Rodziny Świeżawskich. Obecnie zachowany jest budynek dworu (rejestr zabytków A-35 z 19.02.1986 r.), gdzie mieści się Zespół Szkół, murowana obora (rejestr zabytków A-346 z 13.12.1989 r.), oraz pozostałości parku (rejestr zabytków A-35 z 19.02.1986 r.). Zachowany drzewostan to m.in. jesiony, klony polne, jawory, graby, lipy, modrzewie, wierzba płacząca oraz buk.

Ryc. 5. Ostrow. Zespół dworsko-parkowy. Mapa 1 - obecny stan (www.geoportal.gov.pl), mapa 2 - XIX w. (www.mapire.eu).

Zespół dworsko-parkowy w Wapowcach. Wapowce powstały jeszcze przed 1436 r., jako prywatna wieś Wapowskich herbu Nieczuja. Przez następane trzy wieki Wapowce były gniazdem tego rodu, którego przedstawiciele piastowali wysokie godności w województwie ruskim. W XV w. na miejscu obecnego dworu w Wapowcach stał gród, przebudowany na dwór drewniany, który po pożarze zamieniono na murowany. Obecnie z zespołu zachowany jest fragmentarycznie park z XVIII w. z aleją grabową z XIX/XX w., spichlerz oraz stodoła z 1 poł. XIX w.

Ryc. 6. Wapowce. Zespół dworsko-parkowy. Mapa 1 - obecny stan (www.geoportal.gov.pl), mapa 2 - XIX w. (www.mapire.eu).

➤ Forty "Twierdzy Przemyśl"

Twierdza Przemyśl była jedynym z największych przedsięwzięć fortyfikacyjnych Monarchii Habsburgów. Przemyśl miał odegrać rolę przyczółka mostowego broniącego dostępu do Wiednia, jako jeden z elementów rozległej linii obronnej. Budowana była przez prawie 100 lat, od czasu rozpoczęcia prac projektowych na początku XIX w., aż po I wojnę światową, kiedy odegrała kluczową rolę w walkach Wielkiej Wojny. Jest twierdzą pierścieniową, usytuowaną w granicach miasta Przemyśla oraz na terenie pięciu sąsiednich gmin: Przemyśl, Żurawica, Orły, Medyka, Krasiczyn, a także części dzisiejszej Ukrainy. Przedpoła Twierdzy i miejsca z nią związane znajdują się w prawie wszystkich gminach powiatu przemyskiego.

Wyróżnia się następujące etapy budowy:

- Okres przedrealizacyjny, kiedy powstawały pierwsze plany budowy twierdzy w latach 1810 – 1850.
- Okres pierwszego obozu warownego 1854 - 1855. Powstało wówczas 41 powtarzalnych szańców ziemnych, połowych, broniących obozu warownego.
- Okres zastoju 1856 - 1876 wywołany zmianą sytuacji politycznej. W tym czasie, w roku 1871 zdecydowano o budowie twierdzy składającej się z 51 obiektów w pierścieniu zewnętrznym.
- Okres modernizacji obozu warownego: 1876 - 1878. Przebudowano wówczas forty artyleryjskie i szańce, rozpoczęto budowę dróg, baraków magazynowych, prochowni i składnic materiałów.
- Okres budowy twierdzy stałej 1879 - 1887. W tym okresie wybudowano pierwszy stały fort VIII Łętownia oraz wzniesiono jeszcze siedem fortów artyleryjskich (V Grochowce, VII Prałkowce, X Orzechowce, XI Duńkowiczki, XII Werner, XIV Hurko, I Salis Soglio). Zmodernizowano umocnienie twierdzy na terenie Miasta.
- Okres wielkiej rozbudowy twierdzy (1888 - 1900). Wybudowano wówczas dwa pierwsze forty pancerne IX Ujkowice i XIII San Rideau oraz dokonano podziału funkcji fortów od wielkich po mniejsze do obrony bliskiej oraz baterie artyleryjskie. Powstały wówczas forty IXa Przy Krzyżu, XIa Cegielnia, 2b Cyków, Xa Pruchnicka Droga, XV Borek.
- Okres modernizacji 1896 - 1906. Przebudowano w tych latach słabe strukturalnie dzieła obronne - forty artyleryjskie X Orzechowce, XI Duńkowiczki, forty określone jako półstałe przekształcono w forty obrony bliskiej - pancerne i pozbawione pancerzy (Fort II Jaksmanice, XIIIb Bolestraszyce, VII ½ Tarnawce, VI Helicha, III Łuczyce). Wybudowano ostatni fort twierdzy - Fort IV Optyń.
- Okres zamrożenia inwestycji przed modernizacją wojenną. Przeprowadzono na wielką skalę prace modernizacyjne twierdzy, wybudowano pierścień nowoczesnych fortyfikacji połowych.

System fortyfikacji Twierdzy rozmieszczony jest w trzech grupach obiektów:

1. Fortyfikacje rdzenia twierdzy: obwód Noyon - usytuowany na terenie Miasta Przemyśla, w którym zewidencjonowano 46 obiektów fortyfikacyjnych rdzenia;
2. Fortyfikacje pierwszego pierścienia fortów twierdzy, tzw. Linii wspierającej, z 9 obiektami fortyfikacyjnymi. Znajdują się one na terenie Miasta Przemyśl, Gminy Żurawica i Gminy Przemyśl;
3. Fortyfikacje drugiego pierścienia twierdzy. Składa się na nie 41 obiektów fortyfikacyjnych, usytuowanych na terenach gmin - Przemyśl, Krasiczyn, Orły, Żurawica, Medyka.

Forty występujące na terenie Gminy Przemyśl:

Fort GHW V „Grochowce”. Jest fortem artyleryjskim jednomałowym, zbudowanym w systemie fortowym ześrodkowanym, zbudowany w latach 1883-1885 r. Fort zlokalizowany jest we wsch. części miejscowości, po pn. - wsch. stronie zabudowań wsi. Powierzchnia fortu to ok. 6,9 ha w granicach działki fortecznej, wraz z dojazdową drogą forteczną. Fort zbudowany na planie detaszowanego bastionu. Dzieło otacza głęboka, sucha fosa, z częściowo zachowanym murem Carnota oraz ruinami 3 kaponier stokowych. W części szyjowej poszerzona fosa tworzy obszerny plac broni, osłonięty ziemną basteją na planie bastionu, przez którą prowadzi wjazd do fortu. Szyja fortu zamknięta jest koszarami z sienią wjazdową w osi środkowej. W środkowej części sienii znajdują się wejścia do korytarzy biegnących wzdłuż ściany narażonej, prowadzących do wszystkich kazamat

mieszczących pierwotnie: izby mieszkalne żołnierzy i oficerów, izbę komendanta, dyżurkę, kuchnie, magazyny żywności, toalety i umywalnie. Sień wyprowadza na wąski dziedziniec zamknięty schronem centralnym mieszczącym pierwotnie magazyny wydawcze amunicji działowej z laboratoriami, lokal opatrunkowy, ubikacje i schron pogotowia bojowego, z wybieżniami na stanowiska bojowe na wale głównym. Koszary i schron centralny osłonięte są wałami ziemnymi. Na osi schronu pogotowia bojowego zlokalizowano wejście do poterny prowadzącej do zrujnowanej kaponierzy czołowej. Wybieżnie na wał prowadzą także ze skrzydłowych części koszar. Zlokalizowane są na przedłużeniu bocznych sieni, obok kazamat ubikacji. Wał główny czół i barków z poprzecznkami mieszczącymi schrony pogotowia. Ze skrajnych schronów w obu czołach prowadzą schody i poterny do zrujnowanych kaponier barkowych. Pomiędzy poprzecznkami rozmieszczone były stanowiska ogniowe dział oraz piechoty. Wszystkie kazamaty, sień i poterny posiadają betonowe sklepienia. Elewacja koszar i schronu centralnego - z półkolistymi otworami kazamat. Murowane zamknięcia kazamat zostały rozebrane w okresie międzywojennym. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1455 z 21.09.1989 r.

Fort międzypolowy piechoty GZW VA "Grochowce-Leśniczówka" (Biadoliny). Fort zbudowany w latach 1891-1893, jest międzypolowym fortem piechoty, przeznaczonym do obrony bliskiej. Zlokalizowany jest w pn. krańcu wsi Grochowce, na kulminacji wzgórza 291,22 m n.p.m., po pn.-zach. stronie głównej, rokadowej drogi fortecznej. Nowsza droga rokadowa przebiega po pn. stronie fortu, w pobliżu dna doliny na zapolu. Do fortu prowadzą dwie drogi dojazdowe: starsza od strony pd., z głównej rokady i nowsza od strony pn.-wsch., z nowej rokady. Powierzchnia fortu: w obrysie fosy ok. 1,5 ha, w granicach działek fortecznych wraz z drogą dojazdową: 2,7 ha. Fort zbudowany jest na planie półkola, otoczony suchą fosą o spłaszczonym stoku. Zachowane są partie ziemne – wał piechoty, część poprzecznic oddzielających stanowiska armat, wał chroniący koszary, fosa z spłaszczonym stakiem i niskim przeciwstakiem oraz częściowo pełnoprofilowa fosa szyjowa. Na osi fortu zachowany jest schron centralny o ścianach ceglanych i granatoodpornym stropie stalobetonowym – warstwa betonu wylana na podkładzie z dwuteowych belek stalowych. Przed schronem centralnym, przy wale, znajdują się ślady schronu pogotowia z magazynem amunicji. Pomiędzy schronami znajdują się dwie wybieżnie na pozycje na wale (z relikdami ścian bocznych). Od strony zapola znajdują się ruiny koszar szyjowych z zachowaną ścianą narażoną i ścianami bocznymi. Czytelny jest system zieleni maskującej – maska czołowa na linii fosy, maska tylna i maski boczne. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1445 z 16.02.2017 r.

Fort artyleryjski W VI "Helicha" (Iwanowa Góra). Częściowo zachowany główny fort artyleryjski GHW VI pochodzi z wczesnego okresu budowy fortów stałych, zbudowany w 1887 r. Zmodernizowany został do obrony bliskiej tuż przed wybuchem I wojny światowej. Fort GHW VI „Iwanowa Góra” (Gürtelhauptwerk V Iwanowa Góra), jest fortem artyleryjskim jednowałowym zbudowanym w systemie fortowym ześrodkowanym. Fort zlokalizowany jest na pn. - zach. od wsi Grochowce, na zalesionym szczycie wzgórza Iwanowa Góra 400 m n.p.m. Powierzchnia fortu w granicach działki fortecznej - ok. 2,9 ha wraz z dojazdową drogą forteczną. Fort zbudowany jest na planie 6-boku z półkolistą basteją bramną od strony pn. - wsch. W wale szyjowym zachowane są pozostałości bramy. Dzieło otacza głęboka, sucha fosa, z ruinami 2 kaponier przeciwstokowych oraz wał z poprzecznkami oddzielającymi stanowiska armat. W poprzecznkach rozmieszczone są sklepienie kolejkowo schrony pogotowia oraz hangary dla dział z ścianami murowanymi z kamienia i stropami betonowymi na gęsto ułożonych belkach stalowych. Wał posiada kamienne przedpiersie z wnękami na amunicję strzelecką. W załamaniach wału znajdują się stanowiska karabinów maszynowych w formie wgłębień w linii przedpiersia. W centrum fortu znajdują się pozostałości koszar (ściana narażona i boczne ściany wybieżni z półkolistą wnęką studni) oraz schronu centralnego, z którego zachowała się jedna kazamata, pierwotnie o funkcji kuchennej, murowana z kamienia, przykryta stropem betonowym na belkach stalowych. Koszary i schron centralny osłonięte są wałem ziemnym. W murze pomiędzy koszarami a schronem centralnym zachowana jest tablica z datą budowy (przebudowy) oraz nazwą jednostki wojskowej prowadzącej prace budowlane. Zachowana jest także poterna prowadząca do lewoskrzydłowej kaponierzy. Wąskie wejście do poterny zlokalizowane jest w pobliżu przedpiersia w pd. narożnika wału lewego czoła. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-833 z 04.07.1996 r.

Bateria stała 1 "Krówniki". Należy ona do zespołu półpierścienia określonego, jako linia wspierająca. Jego rola w czasie działań I wojny światowej jest niewielka. Ściany schronów z cegły maszynowej łączonych zaprawą wapienną. Pochodzi z ok. 1870 r. W schronach pogotowia betonowa kolebka wzmocniona od wewnątrz warstwą blachy falistej, w korytarzyku wejściowym płaski strop: warstwa betonu wylewana na stalowe dwuteowniki układane szczelnie. Bateria założona na rzucie spłaszczonego bastionu z czołem skierowanym ku południowemu wschodowi. Wjazd do wnętrza w kleszczowo załamany odcinku szyjowym. Wał artyleryjski z poprzecznkami rozmieszczonymi symetrycznie. Plac broni płaski, przy poprzecznicach czoła ślady ramp do wtaczania dział na stanowiska. Poprzecznice kryją schrony pogotowia dwóch typów. Schron pogotowia "A" w poprzecznicy czoła, jednokomorowy z wejściem bezpośrednim z placu broni, na rzucie prostokąta. Boczne ściany z odsadzkami, na których wspiera się kolebkowe sklepienie wyłożone blachą falistą. W ścianie tylnej, pod sklepieniem kwadratowy otwór wentylacji grawitacyjnej. Ściana frontowa, zewnętrzna schronu znacznie dłuższa od szerokości pomieszczenia, ceglana, nieotynkowana o wątku główkowym z betonowym prostym okapem opadającym z jednej strony skosem do poziomu terenu. Na osi prostokątny otwór wejściowy o odcinkowym zamknięciu. Schron pogotowia "B" mieści się w poprzecznicy barku. Sklepiony kolebką z blachy falistej wspartej na odsadzkach ścian podłużnych. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1427 z 03.11.2016 r.

Fort artyleryjski GHW VIII "Łętownia". Jest fortem artyleryjskim jednowałowym zbudowanym w systemie fortowym ześrodkowanym, zbudowany w latach 1881-1882. Fort zlokalizowany jest na szczycie wzgórza 310,0 m n.p.m., na pn. od Kuńkowiec. Powierzchnia fortu: ok. 4,0 ha. Fort zbudowany jest na planie pięcioboku. Dzieło otacza głęboka, sucha fosa, płytsza w części szyjowej. W części szyjowej zachowane jest ziemna nieregularna basteja, z wjazdem pośrodku. Szyja fortu zamknięta jest koszarami z sienią wjazdową w osi środkowej. Z sieni prowadzą wejścia do wartowni z aresztem oraz pomieszczenia oficerskiego. W środkowej części sieni znajdują się wejścia do korytarzy biegnących wzdłuż ściany narażonej, prowadzących do wszystkich kazamat mieszczących pierwotnie: pomieszczenia komendanta fortu, izby mieszkalne żołnierzy, kuchnię, magazyn żywności, izbę chorych, dwie umywalnie i dwie ubikacje. W końcowym odcinku sieni, znajdują się dwie nisze: ze studnią oraz pełniącą pierwotnie prawdopodobnie funkcję składu opału. Koszary osłonięte są wałem ziemnym. Sień wyprowadza na wąski dziedziniec zamknięty schronem mieszczącym pierwotnie magazyn wydawczy amunicji działowej, dwa schrony pogotowia i dwie ubikacje. Z obu stron dziedzińca znajdują się wyjścia na pozycje bojowe. Wał główny czół i barków z poprzecznkami mieszczącymi schrony pogotowia. Z trzech schronów prowadzą poterny do niezachowanych kaponier w fosie. Pomiędzy poprzecznkami rozmieszczone były stanowiska ogniowe dział oraz piechoty. Wszystkie kazamaty, sień i poterny posiadają betonowe sklepienia. Elewacja koszar - z półkolistymi otworami kazamat zamkniętymi ceglanyścianami z łukowo zakończonymi oknami. Brama wjazdowa na osi, okna i otwory drzwiowe magazynu amunicyjnego w elewacji schronu centralnego ozdobione są obramieniami imitującymi boniowanie. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1448 z 25.08.1987 r.

Fort międzypolowy piechoty GZW VIIIA "Leśniczówka-Łętownia". Jest międzypolowym fortem piechoty, przeznaczonym do obrony bliskiej, z 1891-1892 r. Zlokalizowany jest w pn.-wsch krańcu wsi Łętownia, przy granicach z sąsiednią wsią Kuńkowce i osiedla Lipowica w Przemyślu, na krawędzi szerokiego wypłaszczenia wzgórza 343,5 m n.p.m. i jego zalesionego, zach. stoku, po zach. stronie głównej, rokadowej drogi fortecznej. Od rokady do fortu prowadzi forteczna droga dojazdowa, ob. droga prywatna (dojazd do posesji). Powierzchnia fortu: w obrysie fosy ok. 1,4 ha, w granicach działek fortecznych (bez bocznych dróg pozoracyjnych: ok. 3,1 ha). Fort zbudowany jest na planie półkola, otoczony suchą fosą o spłaszczonym stoku. W połowie stoku przebiega łukiem druga fosa, pierwotnie zapewne pozycja piechoty. Jej kontynuacją była pozycja flankująca znajdująca się pomiędzy pd. narożnikiem fortu, a drogą rokadową. Do dzisiaj zachowane są partie ziemne – główny wał piechoty, ślady stanowisk armat, wał chroniący koszary, fosa z spłaszczonym stokiem i niskim przeciwstokiem, pozycja piechoty, pozycja flankująca oraz częściowo pełnoprofilowa fosa szyjowa. Obiekty murowane nie zachowały się. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1454 z 03.03.2017 r.

Fort artyleryjski W III "Łuczyce". Jest fortem artyleryjskim jednowałowym zbudowanym w systemie fortowym ześrodkowanym. Fort zlokalizowany jest na szczycie wzgórza 278,2 m n.p.m., na południowy-wschód od wsi Łuczyce. Powierzchnia fortu w granicach działki: ok. 3,5 ha. Zbudowany w latach 1884-1887. Fort na planie pięcioboku. Dzieło jest otoczone głęboką, suchą fosą, płytszą w części szyjowej. W części szyjowej zachowane są pozostałości ziemnej bastei na planie trapezu, z wjazdem w zachodnim barku. Przed wjazdem znajduje się betonowa wartownia o 2 pomieszczeniach. Przed czołem fortu zachowane są ziemne fortyfikacje zewnętrzne - wał z basteją na osi fortu. Szyja fortu zamknięta jest wałem z bramą wjazdową na wysokości bastei szyjowej. Wtórny, szerszy przejazd przez wał wykonany został w okresie międzywojennym po zachodniej stronie bramy. Wewnątrz fortu, równoległe do wału szyjowego, zlokalizowane są parterowe koszary, od strony czoła osłonięte szerokim wałem ziemnym. Wewnątrz koszar częściowo rozebrane zostały ściany działowe wydzielające poszczególne pomieszczenia. W osi koszar zlokalizowana jest przelotnia prowadząca na wewnętrzny dziedziniec, ograniczony od czoła i od wschodu szerokim wałem, osłaniającym niegdyś drewniany schron centralny. Obecnie, w zachodnim krańcu dziedzińca zlokalizowany jest niewielki, murowany schron z dwoma pomieszczeniami: dawnym magazynem amunicyjnym i remizą dla dział. Wał główny czoł i barków z poprzecznkami mieszczącymi schrony pogotowia oraz remizy dla dział. Pomiędzy poprzecznkami rozmieszczone były stanowiska ogniowe dział oraz piechoty z murowanymi przedpiersiami. W fosie, na styku lewego barku i czoła, znajduje się jedyna zachowana w twierdzy wolnostojąca, murowana kaponiera. Wszystkie budynki posiadają stropy betonowe ułożone na warstwie dwuteowników stalowych. Elewacja koszar ceglana, z otworami okiennymi przesklepionymi łukami odcinkami oraz drzwiami z poziomymi nadprożami. Elewacja zwieńczona jest betonowym gzymsem, poniżej którego zachowane są rynhaki. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1461 z 21.09.1989 r.

Fort artyleryjski międzypolowy GHW VII 1/2 "Tarnawce". Jest międzypolowym fortem artyleryjskim obrony bliskiej, zbudowanym w systemie fortyfikacji fortowej - ześrodkowanej. Zbudowany w latach 1900-1902. Znajduje się w północnej części miejscowości Ostrów, na zachód od Przemyśla i na południe od miejscowości Kuńkowce. Zbudowany na szczycie wzgórza 252,20, na lewym brzegu Sanu pomiędzy fortami artyleryjskimi VIII „Łętownia” i VII „Prałkowce”. Powierzchnia fortu w granicach działki: ok. 3,6 ha. Fort zbudowany jest na planie bastionu, otoczony suchą fosą, przed czołami silnie przedłużoną poza oba barki fortu głęboka fosa, przestrzeliwana pierwotnie z kaponiery osiowej, pełniąca także funkcję równi ogniowej skierowanej na przedpola fortów sąsiednich oraz międzypola. Fosa przed prawym czołem zaadaptowana współcześnie na strzelnicę sportową. Fosi barkowe o mniejszej głębokości bronione były z wałów barków. Fosa szyjowa - najpłytsza. Wały ziemne. Wał czołowy z wypiętrzeniem na osi nad schronem centralnym i dwiema poprzecznkami bez schronów pogotowia. W szyi fortu pozostałości ziemnej bastei na planie spłaszczonego półkola, flankującej bramę i fosę szyjową. W centrum fortu znajdują się ruiny koszar szyjowych z zachowaną murowaną ścianą narażoną. W pd. skrzydle koszar zachowane są ruiny murowanego tradytora dla 2 dział. Zachowane są pozostałości podstawy oraz szyna obrotu lawety jednego z dział oraz fragment obramienia strzelnicy. Przy lewej ścianie koszar współczesny budynek mieszczący sanitariaty. W osi fortu zachowany schron centralny z wejściem od strony koszar szyjowych i dwoma skrzydłami bocznymi zakończonymi wybieżniami na stanowiska bojowe piechoty. Ściany schronu ceglane, sklepienia betonowe. Schron osłania wał ziemny. W najlepiej zachowanej, osiowej części schronu, urządzono kawiarenkę - salkę wykładową. Ze schronu w osi fortu prowadzi wejście do zachowanej wąskiej poterny łączącej schron z kaponierą osiową. Zachowane są ruiny kaponiery z obustronnymi skrzydłami przeciwstokowymi. Fort otacza zadrzewienie, głównie robinie akacjowe - pozostałość masek czołowej, bocznych i tylnej. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1342 z 29.06.1987 r.

Fort główny artyleryjski GHW VII "Prałkowce". Jest fortem artyleryjskim jednowałowym, zbudowanym w systemie fortowym ześrodkowanym. Zbudowany w latach 1883-1885. Fort zlokalizowany jest na terenie miejscowości Ostrów, na poszerzeniu grzbietu Góry Prałkowskiej, ok. 130 m na pd.-zach. od jej szczytu o wysokości 357,8 m n.p.m. Powierzchnia fortu w obrysie zewnętrznych krawędzi fos - ok. 2,9 ha. Fort zbudowany jest na planie detaszowanego bastionu z wydłużonymi barkami. Dzieło otacza głęboka, sucha fosa, z częściowo zachowanym murem Carnota,

częściowo obmurowanym stokiem oraz ruinami 3 kaponier stokowych. W części szyjowej poszerzona fosa tworzy obszerny plac broni, osłonięty ziemną basteją na planie bastionu, przez którą prowadzi wjazd do fortu. Szyja fortu zamknięta jest koszarami, z których zachowane są części skrzydłowe, z kilkoma dużymi przestrzelinami i spękaniem sklepień. Część środkowa jest zrujnowana. Uszkodzenia te powstały w wyniku ostrzału fortu podczas III oblężenia twierdzy. Wzdłuż ściany narażonej biegną korytarze, z których prowadzą wejścia do wszystkich kazamat mieszczących pierwotnie: izby mieszkalne żołnierzy i oficerów, izbę komendanta, dyżurkę, kuchnię, magazyny żywności, ubikacje. Skrzydłowe poterny wyprowadzają na wąski dziedziniec zamknięty schronem centralnym mieszczącym pierwotnie magazyny wydawcze amunicji działowej z laboratoriami, lokal opatrunkowy, ubikacje i schron pogotowia bojowego. Zachowany jest w większości blok kazamatowy schronu z poterną osiową prowadzącą do zrujnowanej kaponiery czołowej i wybieżniami na stanowiska bojowe na wale głównym. Koszary i schron centralny osłonięte są wałami ziemnymi. Wał główny czół i barków z poprzecznkami mieszczącymi schrony pogotowia. Ze skrajnych schronów w obu czołach prowadzą schody i częściowo zasypane poterny do zrujnowanych kaponier barkowych. Pomędzy poprzecznkami rozmieszczone są stanowiska ogniowe dział oraz piechoty. Wszystkie kazamaty i poterny sklepienie kolebkowo. Elewacja koszar i schronu centralnego – z półkolistymi otworami kazamat. Murowane z cegły zamknięcia kazamat zostały rozebrane w okresie międzywojennym. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1457 z 31.03.2017 r.

Szańiec artyleryjski 34 1/2. Jest częściowo zbudowanym szanćem artyleryjskim typu FS zmodernizowanym w systemie grupowym fortyfikacji. Zbudowany w latach 1854-1855. Szaniec zlokalizowany jest na terenie miejscowości Ostrów, na wsch. szczycie Góry Prałkowskiej 347,8 m n.p.m., na wsch. od fortu GHW VII Prałkowce, po pd. stronie fortecznej drogi dojazdowej do fortu. Powierzchnia szanća wraz fortyfikacjami polowymi po jego wsch. stronie - ok. 2,9 ha. Szaniec zaplanowany był jako typowy szaniec ogniowy FS (Feuer-Schanze) na planie 8-boku, z kleszczowym załamaniem flankującym wjazd. Do czasu przerwania prac zdążono wykonać 4 odcinki ziemnego wału i suchej fosy szanća – pd., pd.-zach., zach., pn.-zach. i krótki, ok. 10-metrowy odcinek boku pn. Każdy z boków (frontów) ma długość ok. 48 m w koronie wału. Część frontu pn.-zach. i krótki odcinek frontu pn. przylegające do fortecznej drogi dojazdowej pozbawione są fosy. Front pd. został przedłużony w czasie wyposażania wojennego w kierunku wsch. i połączony systemem okopów z punktem oporu „Kamieniołom”. Okopy znajdują się także po zach. stronie szanća. Obwód od strony wsch. zamknięty jest linią okopów ze śladami ziemianek. Teren szanća wraz fortyfikacjami polowymi porośnięty jest lasem. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1457 z 31.03.2017 r.

Fort W IIIa Hermanowice-kolej. Zbudowany w latach 1854-1857 r., przebudowany na baterię w latach 1880-1887 i 1903-1910 r., wysadzony 1915 r, rozebrany ok. 1920-1930 r. Fort wzniesiony na wzgórzu 209 m n.p.m. Początkowo był fortem artyleryjskim jednowałowym. Ostatecznie przybrał formę fortu piechoty do obrony bliskiej (1905 r.). Prawdopodobnie posiadał 4 armaty polowe na wale.

Fort ześrodkowany pancerny Główny GHW IV Optyń. Jest fortem artyleryjskim jednowałowym, zbudowanym w systemie fortowym ześrodkowanym, przebudowanym na fort główny, pancerny. Zbudowany w latach 1897-1900. Fort zlokalizowano na szczycie wzgórza 320,0 m n.p.m., na pd.-wsch. od przysiółka Optyń, na granicy Pikulic i Hermanowic. Powierzchnia fortu - ok. 7,3 ha w granicach działek fortecznych. Fort zbudowany jest na rzucie bastionu z załamaniem do wnętrza odcinkiem szyjowym. Dzieło otoczone jest wałem ziemnym i głęboką, suchą fosą, płytszą w części szyjowej. Na wałach czół rozmieszczone są otwarte stanowiska dział 15 cm M.61, rozdzielone częściowo zachowanymi schronami pogotowia. W narożnikach czół i barków znajdują się ruiny baterii pancernych, w barkach ruiny tradytorów pancernych, w narożniku fos czół i barków ruiny przeciwstokowych kaponier grodzowych. W centrum fortu znajdują się pozostałości koszar szyjowych - murowane z cegły ściany narażone oraz boczne, lewoskrzydłowe pomieszczenie sanitarne, obie wybieżnie, dolna część głównej klatki schodowej, fundamenty ścian zewnętrznych, poprzecznych oraz kojca szyjowego. Z koszarami połączone są ruiny dwukondygnacyjnego schronu centralnego z wybieżniami z kondygnacji górnej. Zachowane są ceglane boczne ściany schronu i wybieżni. Koszary i schron centralny osłonięte są wałem ziemnym. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1462 z 21.09.1989 r.

Część Fort VIIb Lipnik. Fort zbudowany w latach 1908-1910 r., rozbudowany w 1914 r., częściowo rozebrane schrony ok. 1920-1930 r. Fort tworzy grupę forteczną z fortem głównym nr VI "Helicha" oraz dziełem międzypolowym VIa. Zamykał dostęp do twierdzy od strony Prałkowiec (drogi rokadowej Prałkowce-Kruhel). Początkowo fort zaplanowano, jako dzieło pancerne, jednak redukcja środków na rozbudowę przemyskich fortyfikacji spowodowała porzucenie tego planu. Z uwagi na swoje niedostępne położenie na szczycie wzgórza Wapielnica (391 m) został zrealizowany w 1914 r., jako nowoczesne dzieło górskie, piechoty. Fort przybrał nieregularną, owalną formę prowizorycznego dzieła polowego, o spłaszczonej fosie i obwałowaniach. Na obwałowaniach ulokowano ławy strzeleckie z licznymi murowanymi stanowiskami dla broni maszynowej. Na Obwodzie zlokalizowano płytki okop, który z centrum dzieła połączono skośnymi okopami dobiegowymi. Załoga w razie ostrzału korzystała ze schronienia w kilkunastu schronach piechoty (większych wewnątrz dzieła i prowizorycznych na obwodzie, przy stanowiskach ogniowych, pozwalających na ukrycie broni maszynowej). Fort posiadał trzy spłaszczone basteje, z których dwie broniły zapola (jedną ulokowano tuż przy szyi fortu), a trzecia obniżona w stosunku do reszty fortu, poprzedzała jego czoło wydłużając obronę dzieła.

Fort artyleryjski GZW Xb "Zagrodnia". Jest jednowałowym fortem artyleryjskim, ześrodkowanym, zmodernizowanym do obrony bliskiej. Zbudowany w latach 1854-1912. Zlokalizowany jest na szczycie wzgórza 299,1 m n.p.m. na pd. od Ujkowic. Powierzchnia fortu w granicach działki: 2,28 ha. Fort zbudowany jest na planie bastionu, otoczony suchą fosą. W części szyjowej znajduje się obszerna basteja na rzucie trapezu broniąca fort od strony wjazdu, pełniąca pierwotnie także rolę tradytora. Zachowane są ziemne elementy fortu – wał ze śladami stanowisk piechoty w załamaniach czoła, w obu barkach i w części szyjowej oraz stanowiskami 4 dział 15 cm M.61 rozdzielonymi poprzecznikami w obu czołach, wał osłaniający koszary szyjowe oraz wały bastei szyjowej. Po 2-częściowych koszarach szyjowych zachowana jest jedynie ceglana ściana narażona budynku pn.-wsch. W stoku wału koszar szyjowych w osi fortu znajduje się wnęka z pozostałością studni oraz rozłożysta wierzba wyrosła prawdopodobnie z faszyny umacniającej stoki wnęki. W otoczeniu fortu znajdują się drogi forteczne: dojazdowa i rokadowa oraz pozostałości zieleni maskującej. Fort dostępny jest do zwiedzania bez ograniczeń. Znajduje się na czarnym turystycznym szlaku fortecznym oraz na zielonym szlaku rowerowym – trasa północna po fortach Twierdzy Przemysł. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-717 z 21.12.2011 r.

Fort pancerny główny GHW IX "Brunner-Glinne". Jest głównym, pancernym, ześrodkowanym, dwuwałowym fortem artyleryjskim typu „Einheitsfort”, zbudowanym w systemie fortyfikacji fortowej - grupowej, w latach 1892-1896. Znajduje się na pd. od Ujkowic, na szczycie zalesionego wzgórza Glinne. Powierzchnia fortu: ok. 3,3 ha. Fort zbudowany jest na planie redanu, otoczony suchą fosą. W przeciwstoku fosy znajdują się ruiny obu kaponier oraz galerii strzelniczej, z której zachowany jest fragment muru ceglanego ze strzelnicami dla broni ręcznej i fragmenty betonowego stropu podparte stalowymi słupami. Do dziś istnieją też ziemne elementy fortu – fosa, dolny wał piechoty i wał osłaniający koszary szyjowe. W centrum fortu znajdują się fundamenty koszar szyjowych. W osi wału piechoty usytuowany jest betonowy schron centralny z 4 wyjściami na dziedziniec. Schron przykryty jest stropem betonowym na dwuteownikach stalowych. Zachowana jest sklepiona poterna łącząca schron centralny z koszarami. Jej wylot znajduje się na drugiej kondygnacji ściany narażonej. W osi fortu znajdują się dwie sklepione poterny: dolna prowadząca do galerii strzelniczej w przeciwstoku fosy i górna, dostępna dzięki zbudowaniu ażurowych, stalowych schodów z pomostem, prowadząca do schronu centralnego. Istnieje także droga dojazdowa do fortu prowadząca w wykopie od głównej fortecznej drogi rokadowej. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-784 z 19.03.2012 r.

Fort pancerny międzypolowy GZW IXa "Przy Krzyżu". Jest międzypolowym, pancernym fortem obrony bliskiej, zbudowanym w systemie fortyfikacji fortowej - grupowej, w latach 1892-1895. Znajduje się na pd. od Ujkowic, na szczycie pasma wzgórza 345,04 m n.p.m. na pn.-wsch od fortu IX. Przy rozstaju dróg po zach. stronie fortu IXa stoi krzyż, od którego zaczerpnięto nazwę fortu. Powierzchnia fortu: ok. 0,95 ha (ok. 2,7 ha w granicach działek). Fort zbudowany jest na planie

redanu o zaokrąglonych narożach, otoczony suchą fosą o spłaszczonym stoku. Zachowane są ziemne elementy fortu – fosa, wał piechoty i wał osłaniający koszary szyjowe. W centrum fortu znajdują się ruiny schronu baterii pancernej i schronu pogotowia, z widocznymi ścianami magazynu amunicyjnego oraz dolne części szybów obu wież pancernych armat 8 cm M. 94. Zachowały się także relikty ruin koszar szyjowych oraz drogi: dojazdowa do fortu prowadząca od głównej fortecznej drogi rokadowej i rokadowa pozorna z relikdami maski bocznej. Teren fortu porośnięty jest drzewami będącymi sukcesją maski czołowej. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-809 z 10.05.2012 r.

Fort główny artyleryjski GW X "Orzechowce". Jest fortem artyleryjskim dwuwałowym, opancerzonym, zbudowanym w systemie fortowym grupowym w latach 1886-1887. Fort zlokalizowany na południowy-wschód od wsi Ujkowice, ok. 500 m na południowy-zachód od drogi Przemysł - Pruchnik. Powierzchnia fortu z odcinkiem drogi fortecznej, bez baterii sprzężonej i wału łączącego, w granicach dawnych działek fortecznych ok. 6,9 ha. Fort zbudowany jest na planie pięcioboku, z kleszczowo załamanym odcinkiem szyjowym. Dzieło otacza sucha fosa. Zachowane są pozostałości koszar szyjowych z poterną prowadząca do schronu centralnego. Częściowo zachowane kazamaty schronu mieściły 2 izby mieszkalne żołnierzy, 2 schrony pogotowia, ubikację i podręczny magazyn amunicji. Ze schronu prowadzą wybieżnię na oba dziedzińce oraz poterna do zlikwidowanej w czasie przebudowy fortu kaponiery osiowej. Zachowany jest częściowo wał osłaniający koszary szyjowe i schron centralny, dolny wał piechoty z ruinami baterii pancernych ze stanowiskami 4 wież pancernych artyleryjskich i 2 obserwacyjnych oraz uszkodzona lewoskrzydłowa kaponiera grodzowa, przeciwstokowa. Do prawego barku przylega wał ziemny ze spłaszczonym stokiem, łączący fort ze sprzężoną baterią artylerii. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1468 z 27.02.1988 r.

Szaniec międzypolowy piechoty "Orzechowce". Szaniec piechoty Orzechowce jest międzypolowym dziełem obrony bliskiej powstałym w okresie wielkiej rozbudowy Twierdzy Przemysł z lat 1894-1899. Jest unikalnym z uwagi na wydłużony, owalny i spłaszczony kształt. Jest jedynym tego typu dziełem w obu twierdzach austro-węgierskich w dawnej Galicji. Szaniec założony jest na planie owalu. Od głównej fortecznej drogi rokadowej prowadzi do niego dojazdowa droga forteczna, która w początkowym odcinku przebiega równolegle do drogi biegnącej do kościoła parafialnego w Ujkowicach. Droga dojazdowa poprowadzona jest w wykopie i łączy się z bramą w wale, zlokalizowaną w osi dzieła. Szaniec otoczony jest wałem i pełnoprofilową suchą fosą. Na wale rozmieszczone były stanowiska ogniowe piechoty. W centrum szanca przebiega wał ziemny, pierwotnie osłaniający niezachowany schron. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1442 z 13.02.2017 r.

➤ **Budownictwo mieszkalne**

Przeważającą historycznie zabudowę wsi tworzyły drewniane budynki mieszkalne jak i gospodarcze. Przeważnie są to obiekty wzniesione w konstrukcji zrębowej, charakterystyczne dla tej części regionu. Reprezentują typ domu mieszkalnego założonego na rzucie prostokąta, parterowego, nakrytego dachami dwuspadowymi, rzadziej czterospadowymi. Pochodzą one z końca XIX w., początku XX w. oraz z lat 20 i 30-tych XX w. Prezentują one różny stan zachowania i są najbardziej podatne na różnego rodzaju przekształcenia ze względu na brak świadomości właścicieli oraz problemy finansowe. Niejednokrotnym problemem budynków mieszkalnych są próchniejące bale, czy nieszczelna połać dachowa. Wiele drewnianych budynków zostało rozebranych, część z nich przeszła generalny remont.

Do ciekawych budynków należy Polski Dom Ludowy w Pikulicach, zbudowany w latach 1935-1936. Wpisany jest on do rejestru zabytków pod numerem A-1606 z 12.03.2019 r. Budynek wzniesiony został na działce ofiarowanej przez Jadwigę Sabramowicz, która odstąpiła pod budowę miejscowego ogniska oświaty i kultury "połowę podwórza". Część działki przekazała na własność Towarzystwu Polskiego Domu Ludowego. Budowę rozpoczęto w 1935 r. Przed wojną Polski Dom Ludowy był głównym ośrodkiem życia oświatowego, społecznego i kulturowego. Mieściła się w nim duża sala widowiskowa, biblioteka, a także przez pewien okres szkoła. W okresie II wojny światowej (po 1941 r.) w budynku mieściła się siedziba Ukraińskiej Milicji Ludowej. Na przełomie lat 60/70. XX w. część pomieszczeń zaadaptowano na sklep oraz Filię Urzędu Pocztowego. W latach 80-tych XX w. mieściło się tutaj kino oraz biblioteka. Dom Ludowy przybrał nazwę Wiejskiego Domu

Kultury. Obecnie obiekt jest nieużytkowany. Budynek murowany, na rzucie prostokąta o dwu traktach podłużnych. Trakt frontowy z sienią i klatką schodową ulokowaną pośrodku oraz z czterema pomieszczeniami, po 2 z każdej strony. W głębi sala widowiskowa z ulokowana w zach. części, na podwyższeniu sceną. Wejście do sali poprzez dostępny z zewnątrz, od wsch., przedsionek z wydzielonym drewnianym przepierzeniem pomieszczeniem kasy biletowej. Budynek częściowo podpiwniczony, dwukondygnacyjny, z dachem czterospadowym, z dwoma kominami w kalenicy, od frontu z facjatą, zakończoną od góry uskokowym szczytem.

➤ **Kapliczki i figury przydrożne**

Na terenie Gminy Przemyśl występuje kilka kapliczek. Obiekty tego typu są rozpowszechnionym elementem krajobrazu nie tylko regionu przemyskiego, ale i przeważającej części kraju. Ich ustawianie wiązało się z lokalną tradycją oraz religijnym, duchowym doświadczeniem fundatorów katolickich. Powstawały na pamiątkę ważnych wydarzeń historycznych, sytuacji rodzinnych, z obawy przed chorobami czy wojnami. Miały charakter dziękczynny, suplikacyjny a nawet odstrasający. Najczęściej wybierano lokalizację w pobliżu świątyń, przy skrzyżowaniach, przy wszędzie do wsi przy mostach, a bardziej osobiste przed domami.

Wykonane są z cegły oraz betonu, stanowią w większości własność prywatną, datowane są przeważnie na XIX w. Wyjątek stanowi kapliczka, tzw. "znak tatarski" w miejscowości Ostrów, która pochodzi z XVII w. Wpisana jest do rejestru zabytków pod numerem A-1670 z 23.01.1960 r. Kapliczka jest przykładem tzw. małej architektury sakralnej. Obiekty tego rodzaju wystawiano w okresie wczesnej nowożytności na obszarze ziem czerwonoruskich i zachodniej części Małopolski dla upamiętnienia ważnych dla lokalnych społeczności wydarzeń, jak najazdy i napady wojsk nieprzyjacielskich, które często łączyły się z kultem postaci świętych bądź Matki Boskiej. Kapliczka została wzniesiona zapewne po jednym z najazdów tatarskich, których rejon Przemyśla doświadczył w tym okresie kilka razy. Przypuszczać można, że murowana kapliczka przydrożna została wystawiona po jednej z największych i najbardziej niszczących w dziejach inkursji tatarskich na ziemię koronne jaka miała miejsce w 1624 r. W następstwie ataku ordyńców spalona została wtedy niemal całkowicie cała wieś łącznie ze wszystkimi zabudowaniami chłopskimi oraz młynem i miejscową cerkwią. Fundatorem kapliczki mógł być ówczesny właściciel Ostrowa Jan Maciej Ostrowski. Podczas prac budowlanych związanych z budową nowej świątyni parafialnej w latach 1979-1981, nieopodal kapliczki odnaleziono fragmenty ludzkich szkieletów, które jak można domniemywać, były szczątkami osób spośród miejscowej ludności, które zostały zamordowane przez ordyńców bądź chłopów poległych podczas walki z najeźdźcami w pamiętnym 1624 r. Jest to kapliczka słupowa, murowana, wzniesiona z cegły, otynkowana, usytuowana przy drodze w południowej części wsi, stojąca na cokole, w obrębie terenu należącego do parafii pw. Św. Marii Magdaleny. Zbudowana na rzucie kwadratu o trzech kondygnacjach, zwieńczona kopułką z metalowym krzyżem, tzw. „znakiem tatarskim” w postaci sześcioramiennej gwiazdy ujętej w dolnej części półksiężycem. Na ściankach każdej kondygnacji znajdują się nisze otoczone podwójnymi pilastrami na impostach, a w narożnikach usytuowane są spływy wolutowe. W niszy drugiej kondygnacji kapliczki od strony południowej umieszczony jest krucyfiks z postacią Jezusa Chrystusa.

➤ **Budownictwo kolejowe**

Przez teren gminy przebiega jednotorowa linia kolejowa Przemyśl - Malhowice, obecnie nieeksploatowana. W latach ubiegłych był to czynny szlak tranzytowy (przez Ukrainę) do Ustrzyk Dolnych i Zagórza. W miejscowościach Hermanowice i Malhowice znajdują się budynki stacji osobowych - obiekty zabytkowe dawnej kolei galicyjsko – węgierskiej.

5.2.4 Zabytki archeologiczne

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, prowadząc inwestycje wymagające robót ziemnych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych, należy przeprowadzić ratownicze badania archeologiczne w zakresie uzgodnionym z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółwić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwi uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych i niekoniecznie może dokładnie odpowiadać zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. Niezbędne jest także określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

Wiele stanowisk archeologicznych jest narażonych na niszczenie, choćby przez intensywną uprawę rolniczą obszarów, na których są zidentyfikowane. Próby wartościowania stanowisk archeologicznych mające na celu różnicowanie sposobu ich ochrony są niezwykle trudnym zadaniem, wydaje się, iż w wielu wypadkach są niemożliwe lub bardzo łatwo mogą prowadzić do katastrofalnych błędów a przez to do nieodwracalnego zniszczenia dziedzictwa archeologicznego. Zdecydowanie najprostszą sytuacją jest w przypadku zabytków posiadających zachowaną formę terenową (np. grodziska, kurhany), wtedy należy je otoczyć ochroną poprzez zakaz zabudowy w ich obrębie oraz otoczeniu oraz nakazywać przeprowadzenie badań archeologicznych czy też nadzoru archeologicznego podczas inwestycji w pobliżu tego typu zabytków. Natomiast wartościowanie stanowisk archeologicznych o nie zachowanych formach terenowych, ale też takich określanych jako ślady osadnictwa, punkty osadnicze, gdzie podczas badań powierzchniowych odnaleziono niekiedy nawet bardzo skromną ilość materiału zabytkowego prowadzi może, do bardzo dużych zagrożeń. Należy zachować przy tym szczególną ostrożność. Otóż jeżeli podczas badań terenowych znaleziono bardzo mało zabytków (np. pojedyncze fragmenty ceramiki) może (choć nie musi) świadczyć o wręcz bardzo dobrym stanie zachowania stanowiska archeologicznego, mimo iż mała ilość zabytków mogłaby sugerować małą wartość poznawczą. Pamiętać należy, iż ceramika znaleziona podczas takich badań to zabytki wyniesione na powierzchnię np. poprzez orkę rolniczą, która niszczy zabytki i przez to stają się one dla nas widoczne. Takie stanowisko może mieć bardzo dużą wartość poznawczą przez to, iż jest ono w niewielkim stopniu uszkodzone. Mała ilość zabytków może także świadczyć równie dobrze o tym, iż dany obszar był mało wykorzystywany i nawet w przypadku badań archeologicznych nie odkryjemy zbyt wielu zabytków. Podobnie stanowisko, na którym na powierzchni znajdujemy bardzo dużo materiału zabytkowego, może świadczyć o bogatym osadnictwie, jednak samo stanowisko może być bardzo zniszczone i z naukowego punktu widzenia jest mało wartościowe. Trzeba również pamiętać, iż zasięg stanowisk jest określany niejako orientacyjnie, w miejscach odnalezienia zabytków, duża jest tutaj rola badacza prowadzącego badania powierzchniowe, który subiektywnie określa zasięg. Postuluje się zatem ochronę wszystkich stanowisk archeologicznych, niezależnie od ich wielkości czy też "pozornej wartości", poprzez badania archeologiczne/nadzór archeologiczny przy każdych pracach ziemnych na ich obszarze. Nadzorem archeologicznym powinny być objęte również inwestycje w pobliżu stanowisk, pamiętając o tym, że zasięg stanowisk jest orientacyjny, a szansa na wystąpienie materiału zabytkowego rośnie jeśli w pobliżu takie stanowisko jest wyznaczone.

Większość stanowisk archeologicznych na terenie Polski została rozpoznana „powierzchniowo” podczas dużego projektu realizowanego już od końca lat 70-tych XX w., jest to Archeologiczne Zdjęcie Polski. Poszukiwania stanowisk archeologicznych prowadzone są głównie metodą tzw. badań powierzchniowych, czyli obserwacji powierzchni zaoranych pól wiosną i jesienią. Dodatkowo wykorzystuje się informacje ze źródeł archiwalnych oraz wywiady z mieszkańcami danej miejscowości. Badania powierzchniowe uzupełniane są metodami archeologii lotniczej. Terytorium Polski podzielono na prostokąty mapy w skali 1:25 000, z których każdy oznaczony jest numerem. Prostokąty te, zwane arkuszami AZP, mają rozmiary ok. 5 x 7 km (35 km kw.). Dla każdego

stanowiska archeologicznego, znanego z literatury, informacji archiwalnych, bądź też nowo odkrytego, sporządza się Kartę Ewidencji Stanowiska Archeologicznego (KESA). Dane z AZP powinny być uwzględnione w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Obszar Gminy Przemysł znajduje się na 10 obszarach AZP: 107-82, 107-83, 108-82, 108-83, 108-84, 108-85, 109-83, 109-84, 110-83 i 110-84. Na siedmiu występują stanowiska archeologiczne. Łącznie zinwentaryzowanych jest 370 stanowisk, 3 z nich zostały wpisane do rejestru zabytków: stanowisko nr 1 i 2 w Hermanowicach oraz stanowisko nr 1 w Stanisławczyku. Pozostała część stanowisk figuruje w ewidencji konserwatorskiej i jest związana z okresem od epoki kamienia aż po czasy nowożytność. Badania powierzchniowe na terenie gminy Przemysł wykonane zostały głównie w latach 90-tych XX w. (1990, 1992-1995, 1997-2001).

Archeologiczny zasób kulturowy gminy został rozpoznany dotychczas na poziomie dostateczny. Wynika to z ograniczenia, które wpływają na metodę badań powierzchniowych, a które wiążą się zwłaszcza z trudną dostępnością niektórych partii terenów objętych AZP, np. lasów i ugorów, bądź ogrodzonych terenów przy gospodarskich, które zajmują tereny dogodne do osadnictwa, również w pradziejach. Dużą rolę odgrywa upływ czasu, część stanowisk na przestrzeni lat ulega degradacji na skutek czynników naturalnych, jak erozja, bądź działalności ludzkiej związanej na przykład z ekstensywną gospodarką rolną. W związku z powyższym zasób archeologicznego dziedzictwa kulturowego gminy nie należy uważać za zbiór zamknięty. Zasób ten powinien podlegać cyklicznej weryfikacji poprzez badania powierzchniowe, jak i rozpoznawcze badania wykopaliskowe, które najpełniej potrafią udzielić odpowiedzi w kwestii rzeczywistej wartości danego obiektu archeologicznego.

Większość stanowisk zlokalizowanych na terenie gminy Przemysł została określona, jako ślady osadnictwa, czyli znaleziska pojedynczych archeologicznych zabytków ruchomych, na podstawie, których w chwili obecnej nie możliwe jest określenie precyzyjniejszych wartości poznawczych danego stanowiska. Następną kategorią stanowisk według liczebności są osady, czyli miejsca dłuższego pobytu grupy ludzi wraz z szeregiem urządzeń wykonanych przez nich dla zapewnienia sobie warunków niezbędnych do prowadzenia przyjętego przez tę grupę ludzką trybu i poziomu życia. Najcenniejszą kategorią stanowisk z terenu gminy tworzą kopce ziemne odkryte na terenie miejscowości Wapowce (stanowisko nr 14, 15, 16, 24, 25, 26 i 27) o nieokreślonej chronologii.

Do interesujących stanowisk archeologicznych należą te, które wpisane są do rejestru zabytków, są to:

Hermanowice, stanowisko 1, odkryte w 1959 r. przez J. Machnika i J. Potockiego, zinterpretowane jako grodzisko. W 1962 r. materiał powierzchniowy zebrął z terenu stanowiska R. Fedyk. Numer stanowiska (1) został ustalony podczas badań powierzchniowych prowadzonych przez A. Koperskiego w 1970 r. (numer 1 oznaczono wtedy wyraźnie wyodrębniony cypel niższy, a numer 1A część masywu, przylegająca do S, oddzielona parowem). W trakcie badań AZP, prowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski, pod kierunkiem A. Kostka, nie stwierdzono ewidentnych śladów obwałowań, które mogły dowodzić, że stanowisko jest grodziskiem. Łącznie na stanowisku odkryto 1 fr. naczynia z okresu prahistorycznego, 104 fr. naczyń z wczesnego średniowiecza, 81 fr. naczyń ze średniowiecza oraz 20 fr. naczyń z okresu nowożytnego.

Hermanowice, stanowisko nr 2, zlokalizowane podczas badań powierzchniowych prowadzonych przez A. Koperskiego w 1970 r. W wykopach związanych z zakładaniem przewodów wodociągowych zauważono występowanie warstwy kulturowej i śladów obiektów. Pozyskano wówczas 4 fr. naczyń z epoki brązu/wczesnej epoki żelaza oraz 10 fr. naczyń i 2 polepy z okresu prahistorycznego. Następne badania powierzchniowe (AZP) zostały przeprowadzone przez A. Kostka w 1992/1993 r. Podczas tych badań teren był niedostępny do prospekcji powierzchniowej. Nie znaleziono wówczas materiału zabytkowego.

Stanisławczyk, stanowisko nr 1 - warownia ziemna, bastionowa z okresu nowożytnego.

Godne uwagi są także stanowiska, takie jak: Grochowce - stanowisko nr 1 (AZP 109-84/11), Grochowce - stanowisko nr 5 (AZP 109-83/1), Witoszyńce - stanowisko nr 2 (AZP 109-83/42), Witoszyńce - stanowisko nr 20 (AZP 109-83/44), Witoszyńce - stanowisko nr 25 (AZP 109-83/50),

Krówniki - stanowisko nr 2 (AZP 109-84/154) oraz Nehrybka - stanowisko nr 21 (AZP 109-84/78).
Celowo byłoby wpisanie tych stanowisk do rejestru zabytków.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Podstawowe formy ochrony zabytków według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. stanowią:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3. uznanie za pomnik historii;
4. utworzenie parku kulturowego;
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Przemyśl funkcjonują trzy z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

5.3.1 Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, który zgodnie z przytoczoną powyżej ustawą, jako jedyny organ ochrony zabytków posiada kompetencje wpisywania zabytków do rejestru. Wpis zabytku do rejestru zabytków dokonywany jest na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków, określanej w zależności od kategorii zabytku właściwym symbolem:

- ✓ księga A – zabytki nieruchome,
- ✓ księga B – zabytki ruchome,
- ✓ księga C – zabytki archeologiczne.

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpisu dokonuje właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków wydając decyzję administracyjną.

Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo, którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Poniższa tabela przedstawia zestawienie obiektów nieruchomości z terenu Gminy Przemyśl wpisanych do rejestru zabytków w podziale na poszczególne miejscowości.

Tabela 1. Zabytki nieruchomości Gminy Przemyśl wpisane do rejestru zabytków.

L.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Rejestr zabytków
1	Grochowce		Fort główny artyleryjski GHW V "Grochowce"	A-1455 z dnia 21.09.1989 r.
2	Grochowce		Fort międzypolowy piechoty GZW VA "Grochowce-Leśniczówka" (Białoliny)	A-1445 z dnia 16.02.2017 r.
3	Grochowce		Fort artyleryjski W VI "Helicha" (Iwanowa Góra) zewnętrznego pierścienia Twierdzy Przemyśl	A-833 z dnia 04.07.1996 r.
4	Krówniki		Cerkiew, ob. kościół parafialny p.w. Matki Bożej Częstochowskiej	A-498 z dnia 23.02.2011 r.
5	Krówniki		Bateria stała I "Krówniki" wspierającej Twierdzy Przemyśl	A-1427 z dnia 03.11.2016 r.

6	Kuńkowce		Fort artyleryjski GHW VIII "Łętownia" Twierzy Przemysł	A-1448 z dnia 25.08.1987 r.
7	Łętownia		Fort międzypolowy piechoty GZW VIIIA "Leśniczówka-Łętownia"	A-1454 z dnia 03.03.2017 r.
8	Łuczyce		Cerkiew grekokatolicka pw. Ofiarowania NMP	A-1348 z dnia 03.11.1992 r.
9	Łuczyce		Dzwonnica w zespole cerkwi filialnej grekokatolickiej pw. Wprowadzenia NMP do Świątyni	A-1348 z dnia 03.11.1992 r.
10	Łuczyce		Kościół rzymskokatolicki filialny pw. Św. Kazimierza	A-1108 z dnia 26.02.2013 r.
11	Łuczyce		Fort artyleryjski W III "Łuczyce" Twierdzy Przemysł	A-1461 z dnia 21.09.1989 r.
12	Łuczyce	przy cerki grekokatolickiej	Cmentarz grekokatolicki	A-1348 z dnia 03.11.1992 r.
13	Nehrybka		Cerkiew grekokatolicka parafialna pw. Św. Stefana Pierwszego Męczennika, ob. kościół rzymskokatolicki parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	A-232 z dnia 17.10.2007 r.
14	Nehrybka		Brama-dzwonnica w zespole cerkwi grekokatolickiej parafialnej pw. Św. Stefana Męczennika	A-402 z dnia 25.02.2010 r.
15	Nehrybka	251	Dwór w zespole dworsko-folwarcznym	A-837 z dnia 17.06.1996 r.
16	Nehrybka		Stajnia i obora w zespole dworsko- folwarcznym	A-837 z dnia 17.06.1996 r.
17	Nehrybka	249a	Spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym	A-837 z dnia 17.06.1996 r.
18	Nehrybka		Ogrodzenie w zespole dworsko-folwarcznym	A-837 z dnia 17.06.1996 r.
19	Nehrybka	249	Oficyna (d. stajnia), ob. budynek mieszkalny	A-837 z dnia 17.06.1996 r.
20	Nehrybka	250, 250D	Oficyna, ob. budynek mieszkalny w zespole dworsko-folwarcznym	A-837 z dnia 17.06.1996 r.
21	Nehrybka		Park krajobrazowy w zespole dworsko- folwarcznym	A-837 z dnia 17.06.1996 r.
22	Ostrów		Kapliczka, tzw. znak tatarski	A-1670 z dnia 23.01.1960 r.
23	Ostrów		Fort artyleryjski międzypolowy GHW VII 1/2 Tarnawce	A-1342 z dnia 29.06.1987 r.
24	Ostrów		Fort główny artyleryjski GHW VII Prałkowce	A-1457 z dnia 31.03.2017 r.
25	Ostrów		Szaniec artyleryjski 34 1/2	A-1457 z dnia 31.03.2017 r.
26	Ostrów	29	Dwór w zespole dworskim Świeżawskich, ob. Szkoła	A-35 z dnia 19.02.1986 r.
27	Ostrów		Obora w zespole dworskim Świeżawskich	A-346 z dnia 13.12.1989 r.
28	Ostrów		Park krajobrazowy w zespole dworskim Świeżawskich	A-35 z dnia 19.02.1986 r.
29	Pikulice		Fort ześrodkowany pancerny Główny GHW IV Optyń	A-1462 z dnia 21.09.1989 r.
30	Pikulice	139	Polski Dom Ludowy	A-1606 z dnia 12.03.2019 r.
31	Ujkowice		Fort artyleryjski GZW Xb "Zagrodnia"	A-717 z dnia 21.12.2011 r.
32	Ujkowice		Fort pancerny główny GHW IX "Brunner- Glinne"	A-784 z dnia 19.03.2012 r.
33	Ujkowice		Fort pancerny międzypolowy GZW IXa "Przy Krzyżu"	A-809 z dnia 10.05.2012 r.
34	Ujkowice		Fort główny artyleryjski GW X "Orzechowce"	A-1468 z dnia 27.02.1988 r.
35	Ujkowice		Szaniec międzypolowy piechoty "Orzechowce"	A-1442 z dnia 13.02.2017 r.
36	Wapowce		Dzwonnica w zespole cerkwi	A-1365 z dnia 19.11.2015 r.

5.3.2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; - udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Prowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru, poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje, wymaga uzyskania pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w trybie decyzji, stosownie do art. 36 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Jedną z podstawowych form ochrony zabytków ruchomych jest ich wyposażenie w specjalistyczne urządzenia techniczne (np. systemy sygnalizacji pożaru, stałe czy półstałe instalacje gaśnicze, sieci hydrantowe). Szczególna rola przypada systemom sygnalizacji pożarowej, bowiem ich zadaniem jest wykrycie zagrożenia (pożaru) w jego wczesnej fazie. Dzięki temu możliwe jest szybkie podjęcie interwencji i zminimalizowanie strat.

Poniższa tabela przedstawia zestawienie obiektów ruchomych z terenu Gminy Przemysł wpisanych do rejestru zabytków w podziale na poszczególne miejscowości.

Tabela 2. Zabytki ruchome Gminy Przemysł wpisane do rejestru zabytków.

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru zabytków
1	Grochowce	Kościół parafialny pw. Mawiedzenia NMP - ołtarz główny	B-265 z dnia 15.12.2008 r.
2	Grochowce	Kościół parafialny pw. Mawiedzenia NMP - obraz NMP	B-309 z dnia 30.10.2009 r.

5.3.3 Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Poniższa tabela przedstawia zestawienie stanowisk archeologicznych z terenu Gminy Przemysł wpisanych do rejestru zabytków w podziale na poszczególne miejscowości

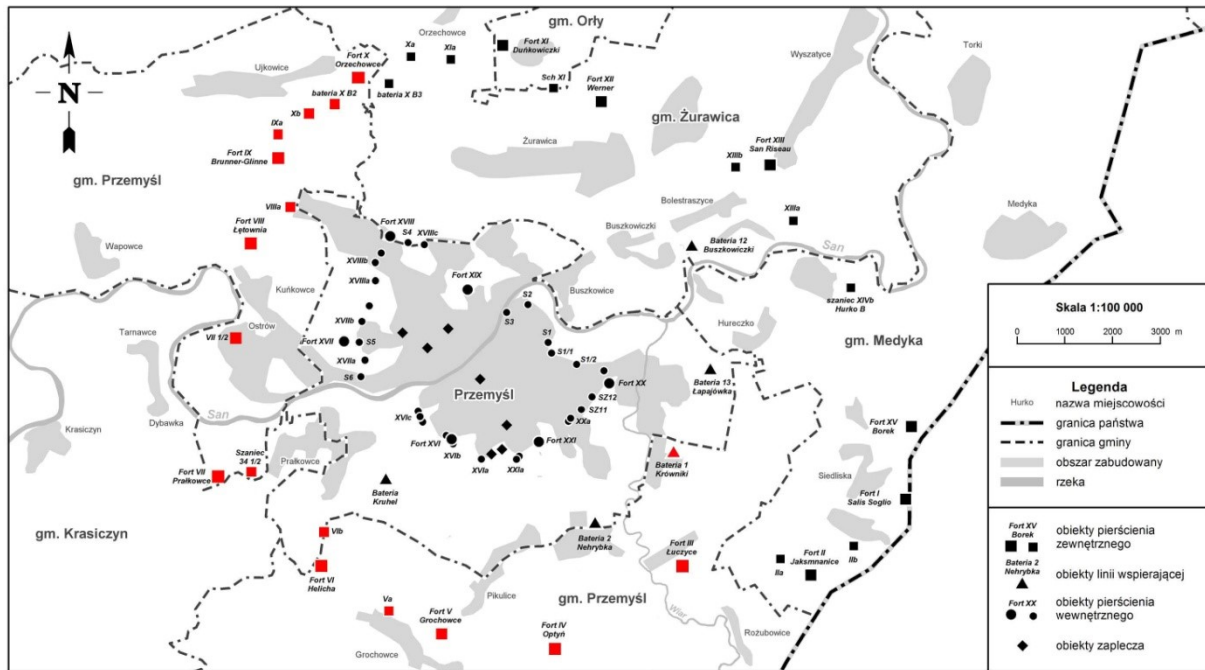
Tabela 3. Stanowiska archeologiczne Gminy Przemysł wpisane do rejestru zabytków.

L.p.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr st. w miejsc.	Nr st. na obszarze	Funkcja obiektu	Chronologia	Nr rej. zabytków
1	Hermanowice	109-84	2	63	- osada - osada	- ep. brązu, wczesna ep. żelaza - okres prahistoryczny	A-620 z dnia 09.12.1970 r.
2	Hermanowice	110-84	1	100	- ślad osadnictwa - osada - osada - osada	- prahistoria - okres wczesnośredniowieczny - średniowiecze - okres nowożytny	A-580 z dnia 02.12.1970 r.
3	Stanisławczyk	110-84	1	98	- warownia ziemna bastionowa - ślad osadnictwa	- okres nowożytny - okres późnosredniowieczny	A-555 z dnia 30.01.1970 r.

5.3.4 Zabytki uznane za pomnik historii

Zgodnie z art. 15 pkt 1 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice.

"Twierdza Przemysł" została unana za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z dnia 10 grudnia 2018 r. Zespół zabytków Twierdzy Przemysł stawiany jest w rzędzie największych twierdz europejskich.

Ryc. 7. Mapa Pomnika Historii "Twierdzy Przemysł". Na czerwono zaznaczone forty występujące na terenie Gminy Przemysł (źródło: Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej polskiej w sprawie uznania za pomnik historii "Twierdza Przemysł").

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie”, a także zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków uwzględnia się zabytki architektury sakralnej, rezydencjonalnej, folwarcznej, budownictwa mieszkaniowego i gospodarczego, zabytki techniki, dzieła budownictwa obronnego, ponadto historyczne układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytkowe cmentarze, parki lub ogrody i inne formy zieleni komponowanej, a także stanowiska archeologiczne. Podkreślenia wymaga, że gminna ewidencja zabytków stanowi podstawę do opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.

Zabytki ujęte w ewidencji powinny być uwzględniane w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz objęte ochroną w planie zagospodarowania przestrzennego. Szczegółowe

wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r., poz. 1886).

W stosunku do zabytków ujętych indywidualnie w ewidencji, wszelkie działania mogące prowadzić do zmiany wyglądu zabytku oraz jego stanu zachowania należy uzgadniać ze stanowiska konserwatorskiego, stosownie do art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane.

W stosunku do obszaru ujętego w gminnej ewidencji zabytków, wszelkie działania mogące potencjalnie wpłynąć na sposób zagospodarowania przestrzeni na wskazanym obszarze - w tym dotyczące zmian zewnętrznych przy obiektach współczesnych, nie zabytkowych, należy uzgadniać ze stanowiska konserwatorskiego, stosownie do art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane.

Podjęcie jakichkolwiek prac przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków podlega uzgodnieniom z wojewódzkim konserwatorem zabytków na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53 ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego.

Ponadto właściciele lub posiadacze obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków muszą zawiadamiać wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Przemyśl została sporządzona w 2020 r. Zawiera łącznie 486 obiektów (116 - zabytki nieruchome, 370 - stanowiska archeologiczne). Występują w niej obiekty wpisane są do rejestru zabytków województwa podkarpackiego oraz obiekty znajdujące się na kartach adresowych GEZ (niefigurujące w rejestrze).

Zestawienie obiektów nieruchomych i archeologicznych w gminnej ewidencji zabytków z terenu Gminy Przemyśl przedstawiono w Aneks nr 1 i 2 na końcu opracowania.

5.5 Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- ✓ tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu,
- ✓ spektakle i widowiska,
- ✓ zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- ✓ wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- ✓ umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Gmina Przemyśl położona jest na pograniczu państwowym, kulturowym i wyznaniowym. To jej wielkie bogactwo i szansa na zróżnicowaną ofertę kulturalną, tradycyjną i współczesną. Miejscowe oryginalne dziedzictwo kulturowe tworzyła przez wieki wielonarodowa, wielokulturowa i wielowyznaniowa społeczność złożona z Polaków, Rusinów i w mniejszości innych narodów. Poszczególne nacje posiadały swoje świątynie, cmentarze, kulturę folklor i zwyczaje. Działały organizacje społeczne i towarzystwa: polskie i ukraińskie. Wydarzenia historyczne związane z okresem II wojny światowej oraz pierwsze lata powojenne spowodowały zniszczenia bogactwa kultury. W ich wyniku doszło do wysiedlenia Ukraińców i w rezultacie zniszczenia unikatowej kultury.

Współcześnie jest ona na nowo odkrywana i popularyzowana wraz z interesującą i skomplikowaną historią pogranicza.

Szerzeniem kultury w gminie zajmują się, m.in.:

Związek Gmin Fortecznych Twierdzy Przemyśl. W jego skład wchodzi 9 gmin powiatu przemyskiego, w tym Gmina Przemyśl. Głównym celem Związku jest ochrona zabytków Twierdzy przed zniszczeniem i wykonywanie prac renowacyjnych i dostosowawczych zmierzających do poprawy wizerunku i prezentowania fortyfikacji obronnej.

Stowarzyszenie AMICUS COGITO. Celem stowarzyszenia jest m.in. wspieranie, realizacja oraz rozwój wszelkich działań ukierunkowanych na poprawę warunków życia poprzez działalność społeczną, edukacyjną, naukową, kulturalną, sportową i dobroczynną.

Stowarzyszenie im. ks. Jana Twardowskiego, działające na rzecz rozwoju Hermanowic. Celem stowarzyszenia jest m.in. wspomaganie i rozszerzanie działalności kulturalnej na terenach wiejskich, kultywowanie historii, tradycji i kultury ze szczególnym uwzględnieniem folkloru, upowszechnianie ekologii i ochrony środowiska oraz ochrony dziedzictwa kulturowego, wspieranie rozwoju agroturystyki i turystyki na obszarach wiejskich, rozwój świadomości obywatelskiej i kulturowej.

Stowarzyszenie mieszkańców oraz sympatyków Ostrowa i Ziemi Przemyskiej "ADSUM". Stowarzyszenie stawia sobie za cel m.in. inicjowanie i wspieranie przedsięwzięć oraz działalności o charakterze kulturalnym, sportowo - rekreacyjnym, edukacyjnym i patriotycznym, promowanie osiągnięć i dorobku mieszkańców ostrowa i ziemi przemyskiej z szczególnym uwzględnieniem ochrony dziedzictwa kulturowego.

Stowarzyszenie miłośników Łętowni i Bełwina. Stowarzyszenie stawia sobie za cel m.in. wspieranie wszechstronnego i zrównoważonego rozwoju: społecznego, kulturalnego i gospodarczego wsi Łętowni i Bełwina.

Stowarzyszenie rozwoju wsi Ujkowce. Stowarzyszenie stawia sobie za cel m.in. wspieranie wszechstronnego i zrównoważonego rozwoju: społecznego, kulturalnego i gospodarczego wsi, inicjowanie, opracowywanie i promocja własnych projektów podejmowanych na rzecz rozwoju wsi ujkowice w takich dziedzinach jak kultura, sztuka, sport, gospodarka, pomoc społeczna, edukacja.

Stowarzyszenie "Złota Góra" na rzecz rozwoju wsi Rożubowice. Stawia ono sobie za cel m.in. inicjowanie i wspieranie przedsięwzięć oraz działalności o charakterze kulturalnym, sportowo - rekreacyjnym, edukacyjnym i patriotycznym, promowanie osiągnięć i dorobku mieszkańców rożubowic ze szczególnym uwzględnieniem ochrony dziedzictwa kulturowego.

Stowarzyszenie dla wsi Wapowce. Celem stowarzyszenia jest m.in. propagowanie i pielęgnacja tradycji regionalnych, podejmowanie i wspieranie działań promujących rozwój turystyki i agroturystyki, sprawowanie opieki nad zabytkami i miejscami pamięci narodowej.

Specyficzne rozlokowanie terytorialne gminy na dwóch odrębnych obszarach po obu stronach miasta Przemyśl powoduje, że gmina Przemyśl nie posiada własnego, gminnego ośrodka kultury, który spełniałby rolę koordynatora życia kulturalnego na jej terenie.

Działalność kulturalna na terenie gminy Przemyśl skupia się głównie przy świetlicach wiejskich, które znajdują się w Łuczycach, Hermanowicach, Pikulicach, Witoszyńcach, Łętowni, Kuńkowcach, Ostrowie, Krównikach, Rożubowicach, Malhowicach i Kuńkowcach.

Na terenie gminy odbywa się bardzo wiele festynów, pikników, turniejów i konkursów, których organizatorem lub współorganizatorem jest Urząd Gminy. Do najważniejszych, cyklicznych imprez można zaliczyć:

- Święto Pieroga w Gminie Przemyśl,
- Gminny Konkurs Krasomówczy,
- Gminny Konkurs Piosenki w Ujkowicach,
- Gminny Konkurs Piosenki i Pieśni Patriotycznej.

Instytucją, która na terenie gminy prowadzi najszerszą działalność kulturalną jest Biblioteka Publiczna Gminy Przemyśl z siedzibą w Hermanowicach oraz jej trzy filie znajdujące się w miejscowościach Kuńkowce, Ostrów i Ujkowice.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

6.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy

Analiza SWOT jest jednym z podstawowych narzędzi diagnostycznych. Określa ona cztery ważne elementy oceny: mocne i słabe strony, czyli pozytywne i negatywne warunki wewnętrzne oraz szanse i zagrożenia, czyli pozytywne i negatywne warunki zewnętrzne. Niniejsza analiza jest podstawą do określenia celów i kierunków działania Gminy Przemysł w zakresie ochrony zabytków.

Tabela 4. Analiza SWOT Gminy Przemysł.

MOCNE STRONY
<ul style="list-style-type: none">
• Położenie blisko Miasta Przemysła.
• Przygraniczne położenie gminy sprzyjające nawiązywaniu kontaktów handlowych i gospodarczych.
• Usytuowanie w pobliżu znanych turystycznie Bieszczadów oraz zamku w Krasiczynie.
• Zachowany unikatowy kompleks obronny budowli i umocnień Twierdzy Przemysł.
• Oryginalne wielokulturowe wielowyznaniowe dziedzictwo materialne i niematerialne, tworzone przez Polaków i Rusinów, wyrażające się w zachowanych cerkwiach, kościołach, cmentarzach i kapliczkach.
• Duża ilość stanowisk archeologicznych, które świadczą o długiej i ciekawej historii gminy.
• Dobry stan techniczny obiektów zabytkowych z terenu gminy.
• Oznakowanie obiektów zabytkowych.
• Obecność na terenie Gminy wielu wartościowych obiektów i zespołów obiektów wpisanych do rejestru zabytków.
• Aktywnie działające stowarzyszenia i instytucje kultury, m.in. Związek Gmin Fortecznych Twierdzy Przemysł.
• Działające zespoły i kapele ludowe.
• Szlaki turystyczne, w tym: Forteczna Trasa Rowerowa.
• Publikacje i foldery poświęcone problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.
SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none">
• Stan zabezpieczenia niektórych obiektów zabytkowych, postępujący proces ich niszczenia.
• Zły lub średni stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych (m.in. dworzec kolejowy w Hermanowicach i Malhowicach, Polski Dom Ludowy w Pikulicach oraz kaplica grobowa Rodziny Kozłowskich w Malhowicach) oraz rozbiórki zabytkowych domów drewnianych i elementów zagród.
• Degradacja elementów historycznych układów przestrzennych poprzez lokalizację nowej zabudowy.
• Brak świadomości społecznej w zakresie należytego dbania o zabytki.
• Niewystarczające środki z budżetu gminy przeznaczane na ochronę zabytków.
• Niewystarczające wykorzystanie potencjału środowiska kulturowego dla celów społecznych, gospodarczych i turystycznych.
SZANSE
<ul style="list-style-type: none">
• Pozyskanie funduszy na prace remontowo-konserwatorskie obiektów zabytkowych.
• Przestrzeganie zapisów miejscowych planów zagospodarowania w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.
• Rozwój turystyki, agroturystyki i rekreacji w oparciu o istniejące walory naturalne, obiekty zabytkowe i kulturowe.
• Plenerowe imprezy, rekonstrukcje historyczne związane z operacjami militarnymi na terenie

gminy, jako element promocji i budowania więzi lokalnych, zarówno ze społecznością jak i sąsiadującymi gminami.

- Współpraca i koordynacja działań konserwatorskich z Podkarpackim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- Wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych.
- Systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy.
- Rozwój współpracy między władzami Gminy Przemyśl z władzami powiatu przemyskiego.
- Możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej.

ZAGROŻENIA

- Wysokie koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych.
- Skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stonkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne.
- Zacieranie walorów historycznych obiektów zabytkowych przez przypadkowe przebudowy i modernizacje powodujące ich dewaloryzację.
- Niewystarczające środki na rozwój infrastruktury turystycznej.
- Pogarszanie się stanu technicznego niektórych zabytków na terenie gminy.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Gminny Program Opieki nad Zabytkami służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Za podstawowe cele programu opieki nad zabytkami należy przyjąć te wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, a więc:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej i konsekwentne oraz planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenie uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy.

- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wykreowanie wizerunku gminy poprzez: podejmowanie działań sprzyjających wytworzeniu lokalnej tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności mieszkańców mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego, edukację w zakresie miejscowego dziedzictwa kulturowego.

- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków.

- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami

Poniżej przedstawiono priorytety i zadania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przemysł na lata 2020-2023.

PRIORYTET I	
REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ELEMENT ROZWOJU SPOŁECZNO – GOSPODARCZEGO GMINY PRZEMYSŁ	
Kierunki działań:	Zadania:
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność Gminy Przemysł. ➤ Wspieranie lub prowadzenie prac porządkowych na terenach zabytkowych cmentarzy znajdujących się na terenie gminy, po uprzednim zaopiniowaniu zakresu prac i użytych metod z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. ➤ Wspomaganie działań rewaloryzacyjnych i rewitalizacyjnych zdegradowanych cennych obiektów i obszarów o znaczeniu historycznym niebędących własnością gminy. ➤ Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków: <ul style="list-style-type: none"> - stanowiących własność Gminy, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów; na tej podstawie opracowanie planu remontów; - będących własnością instytucji, osób prywatnych i wspólnot własnościowych; wskazanie właścicielom konieczności przeprowadzenia prac remontowo - konserwatorskich oraz możliwości uzyskania dotacji lub refundacji kosztów prac z funduszy krajowych, wojewódzkich i europejskich. ➤ Intensyfikacja starań o uzyskanie zewnętrznych środków finansowania. ➤ Coroczne przeznaczanie środków z budżetu Gminy na dotacje na renowację zabytków wpisanych do rejestru zabytków. ➤ Egzekwowanie zapisów określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. W przypadku uchwalania nowych miejscowych planów zagospodarowania niezbędne jest uwzględnianie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego. ➤ Ochrona stanowisk archeologicznych: <ul style="list-style-type: none"> ✓ wskazanie lokalizacji stanowisk archeologicznych w dokumentach planowania przestrzennego, ✓ prowadzenie wszelkich działań inwestycyjnych po przeprowadzeniu nadzoru archeologicznego lub badań wykopaliskowych, ✓ zachowanie w przestrzeni wyodrębnionej formy stanowisk archeologicznych naziemnych z własną formą krajobrazową, ✓ wpisanie do rejestru zabytków stanowisk archeologicznych o dużych walorach poznawczych, np. Grochowce 1 (AZP 109-84/11), Grochowce 5 (AZP 109-83/1), Witoszyńce 2 (AZP 109-83/42), Witoszyńce 20 (AZP 109-83/44), Witoszyńce 25 (AZP 109-83/50), Krówniki 2 (AZP 109-84/154) oraz Nehrybka 21 (AZP 109-84/78). ➤ Wspieranie zamierzeń dążących do wykonania ponownych weryfikacyjnych archeologicznych badań powierzchniowych obejmujących obszar gminy oraz realizacji ratowniczych badań wykopaliskowych w obrębie stanowisk archeologicznych szczególnie narażonych na zniszczenie.

<p>Podjęcie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych, w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów. ➤ Podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w celu informowania i ułatwiania dojazdu do tych obiektów. ➤ Wspieranie działań właścicieli zabytków zmierzające do pozyskania środków zewnętrznych na działania konserwatorsko-remontowe przy obiektach zabytkowych: <ul style="list-style-type: none"> ✓ umieszczenie na stronie internetowej gminy aktualnych informacji związanych z możliwością pozyskania środków finansowych z zakresu ochrony zabytków (m.in. z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Marszałka Województwa Podkarpackiego, Funduszu Kościelnego, Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) na zabezpieczenie i remont tych obiektów.
<p>PRIORYTET II: KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO I JEGO OCHRONA</p>	
<p>Kierunki działań:</p>	<p>Zadania:</p>
<p>Zespolenie działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Egzekwowanie/przestrzeganie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną. ➤ Uzupełnienie oraz aktualizacja <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Przemyśl</i>. W Studium należy zaktualizować listę zabytków znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków. ➤ Przeprowadzenie oceny aktualności obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego odnośnie zakresu ochrony konserwatorskiej, tj. odnośnie obiektów wpisanych do rejestru po uchwaleniu planu, obiektów gminnej ewidencji zabytków.
<p>Rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Występowanie do Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskami o wpisy do rejestru zabytków obiektów, których walory historyczno - estetyczne kwalifikują je do wpisu (np. kaplica grobowa rodziny Kozłowskich w Malhovicach). ➤ Zadania dla Gminnej Ewidencji Zabytków: <ul style="list-style-type: none"> ✓ zakładanie nowych kart adresowych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy, ✓ aktualizacja zmian w stosunkach własnościowych oraz zmian stanu prawnego jak aktualne formy ochrony, ✓ systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną, ✓ propozycje skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji, ✓ udostępnianie opracowanych kart adresowych do celów projektowych i badawczych dla służb i podmiotów opracowujących wszelkie plany zagospodarowania przestrzennego czy inne programy: np. rewitalizacyjne, opieki nad zabytkami, ✓ sprawozdanie z realizacji założeń Gminnego programu opieki nad

	<p>zabytkami (zgodnie z art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) Wójta Gminy Starogard Gdański składa Radzie Gminy Starogard Gdański,</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ aktualizacja Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego oraz planów miejscowych o informację nt. zabytków wykreślonych z GEZ oraz nowych, do niej włączonych. ➤ Opracowanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami, co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Gminy. ➤ Uaktualnienie Planów Odnowy Miejscowości.
PRIORYTET III: PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I PIELEGNACJA TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ	
Kierunki działań:	Zadania:
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw, seminariów i innych działań propagujących wiedzę o historii i kulturze materialnej gminy. ➤ Zapoznanie mieszkańców, przede wszystkim właścicieli obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, z zagadnieniami dotyczącymi gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych. ➤ Prowadzenie na stronie internetowej Gminy zakładki o zabytkach. ➤ Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego Gminy. ➤ Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego. ➤ Szkolenie pracowników administracji samorządowej odpowiednich wydziałów, pedagogów szkół różnych szczebli w zakresie zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. ➤ Zapoznanie dzieci i młodzieży, w ramach edukacji szkolnej, z historią gminy oraz dziedzictwem materialnym i sposobami jego ochrony, np. poprzez organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych połączonych z prezentacją najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii. ➤ Lekcje żywej historii organizowane na terenie zabytkowych Fortów. ➤ Aktywne wspieranie wydawania aktualnych map turystycznych w regionie obejmujących także teren gminy. Rozważenie wydania własnej kompleksowej mapy turystycznej zawierającej m. in. szlaki turystyczne i wszystkie zabytki. ➤ Aktywizacja mieszkańców (w tym młodzieży szkolnej) w zakresie podejmowania społecznych prac porządkowych przy zabytkach i w ich otoczeniu, mająca na celu przede wszystkim uświadomienie wartości lokalnego dziedzictwa materialnego i pobudzenie współodpowiedzialności za jego ochronę.
Promocja regionalna dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Wykorzystanie obiektów zabytkowych dla tworzenia bazy hotelowo-gastronomicznej. ➤ Ustawienie tablic informacyjnych zawierających historię oraz opis obiektu przy wszystkich obiektach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkowych cmentarzach. Ciągła dbałość o tablice już umieszczone. ➤ Wytyczenie i opracowanie nowych, tematycznych szlaków turystycznych,

turystyki kulturowej	<p>promujących historię i bogactwo kulturowe gminy, np. szlak o charakterze miejskiej trasy po najcenniejszych zabytkach Gminy.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Opracowanie informatora o zabytkach i obiektach posiadających wartość historyczną. ➤ Udostępnienie wykazu Gminnej Ewidencji Zabytków oraz Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na stronie internetowej gminy, wraz z informacją, jakie ma to znaczenie dla właścicieli owych obiektów i zespołów, do czego są zobowiązani, na co powinni zwracać uwagę. ➤ Publikacja artykułów o tematyce historii regionu na internetowej stronie gminy po uprzednim uzyskaniu zgody od autorów.
-----------------------------	---

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podmiotem odpowiedzialnym za realizację *Programu* jest Wójt gminy Przemyśl. Do osiągnięcia celu i efektywnego wykonywania zadań w nim określonych służą pomocą następujące instrumenty:

- instrumenty prawne - wynikające z przepisów prawnych (ustaw i przepisów wykonawczych), uchwał Rady Gminy, np. dotyczących zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, tworzenia parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych np. wojewódzkiego konserwatora zabytków czy uchwalenie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie przy zabytkach;
- instrumenty finansowe - dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe lub ulgi podatkowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, korzystanie z funduszy europejskich;
- instrumenty kontrolne - aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji *Programu* oraz aktualizacja *Programu* związana z ustawowym 4-letnim okresem obowiązywania, dostosowania go do zmieniających się zapisów prawnych oraz możliwości finansowania. Podmiotem koordynującym powyższe działania powinien być powołany przez wójta zespół ds. monitoringu realizacji *Programu*, utworzony przy Urzędzie Gminy w Przemyślu, w skład którego wchodziłyby również osoby z instytucji zewnętrznych;
- instrumenty koordynacji - realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami pozarządowymi, kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- instrumenty społeczne - działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami pozarządowymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, kulturą, turystyką, współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków (powoływanie nowych).

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata wójt sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy. Wskazane jest, aby sprawozdania z realizacji Programu były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno

określać poziom realizacji Gminnego Programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym np. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo - konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.,
- elementy dziedzictwa kulturowego wprowadzone do edukacji szkolnej oraz przedszkolnej,
- elementy dziedzictwa kulturowego w pracach bibliotek oraz gminnych jednostek kultury.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane, m.in. z następujących źródeł:

- Z budżetu Gminy Przemysł i finansowanie dotyczy obiektów będących własnością gminy lub pozostających w trwałym zarządzie jej jednostek lub zakładów budżetowych, a także obiektów niebędących własnością gminy. Zasady udzielania dotacji powinny zostać zawarte w prawie lokalnym.
- Z budżetu Marszałka Województwa Podkarpackiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (<http://www.kultura.wrotapodkarpackie.pl/index.php/zabytki/dotacje>).
- Z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (<http://wuooprzemysl.pl/>).
- Z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy (<http://mkidn.gov.pl/>).
- Z dotacji unijnych (<http://www.fundusze.podkarpackie.pl/>) w ramach:
  - ✓ Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego;
  - ✓ Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko;
  - ✓ Norweskiego Mechanizmu Finansowania.
- Z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (<https://beneficjent.wfosigw.rzeszow.pl/>), środki finansowe mogą być przyznane na przedsięwzięcia związane z utrzymaniem i zachowaniem parków objętych ochroną na podstawie przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

ANEKS 1. Wykaz obiektów w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Przemyśl.

L.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Material	Nr działki	Datowanie	Forma ochrony
1	Bełwin	obok domu nr 23	Kapliczka	mur.	70/5	k. XIX w.	
2	Bełwin	11	Dom	drewn.	136/1	1 ćw. XX w.	
3	Bełwin	19	Dom	drewn.	107	1 ćw. XX w.	
4	Bełwin	27	Dom	drewn.	92	1 ćw. XX w.	
5	Bełwin	położony ok. 60 m od drogi Przemyśl-Bełwin, na płd. stoku wzniesienia ok. 1 km za ostatnimi zabudowaniami wiejskimi, na tarasie wzgórza	Cmentarz grekokatolicki, nieczynny		68	k. XIX w.	
6	Bełwin	usytuowany na skraju lasu, na płd. od drogi polnej łączącej Bełwin z Wołą Maćkowską, w odległości ok. 500 m od zabudowy	Cmentarz wojenny z I wojny światowej		22	1914-1918 r.	
7	Grochowce	położona na cmentarzu komunalnym	Kaplica cmentarna	mur.	572	pocz. XX w.	
8	Grochowce		Fort główny artyleryjski GHW V "Grochowce"	mur.-ziem.	228	1883-1885 r.	A-1455 21.09.1989 r.
9	Grochowce		Fort międzypolowy piechoty GZW VA "Grochowce-Leśniczówka" (Biadoliny)	mur.-ziem.	73/1	1891-1893	A-1445 16.02.2017 r.
10	Grochowce		Pozostałości parku dworskiego			XVIII/XIX w.	
11	Grochowce	położony w południowej części wsi, w odległości ok. 100 m od kościoła, na płaskim terenie wśród pól	Cmentarz komunalny		572	lata 20-te XX w.	
12	Grochowce		Fort artyleryjski W VI "Helicha" (Iwanowa Góra) zewnętrznego pierścienia Twierdzy Przemyśl	mur.-ziem.	123	1887 r.	A-833 04.07.1996 r.
13	Grochowce	położony w obrębie fortu VI "Helicha"	Cmentarz wojenny z I wojny światowej		123	1915-1916 r.	
14	Hermanowice		Kościół rzymskokatolicki parafialny pw. NMP Królowej Polski	mur.	300	1939 r.	
15	Hermanowice	obok domu nr 10A	Kapliczka	mur.	399	k. XIX w.	
16	Hermanowice		Dworzec kolejowy	mur.	673/2	k. XIX w.	
17	Hermanowice		Pozostałości parku dworskiego			XVIII/XIX w.	
18	Hermanowice	usytuowany na zach. krańcu wsi, na stoku wzniesienia wznoszącego się łagodnie w kierunku płn., w otoczeniu pól.	Cmentarz komunalny		40	pocz. XX w.	
19	Krówniki		Cerkiew, ob. kościół parafialny p.w. Matki Bożej Częstochowskiej	mur.	651/2	1924-1930 r.	A-498 23.02.2011 r.

20	Krówniki		Bateria stała 1 "Krówniki" wspierającej Twierzy Przemyśl		302	ok. 1870 r.	A-1427 03.11.2016 r.
21	Krówniki	usytuowany pomiędzy drogami: Przemyśl-Rożubowice i Krówniki-Sielec, na terenie płaskim	Cmentarz komunalny		651/2	pocz. XX w.	
22	Kuńkowce		Kościół rzymskokatolicki parafialny pw. MB Częstochowskiej	mur.	207/7	1932-1937 r.	
23	Kuńkowce		Kapliczka	mur.	395	1 poł. XIX w.	
24	Kuńkowce	położony na płaskim terenie, wsch. część wsi, wśród pól	Cmentarz komunalny		265/3, 265/4, 277/2, 277/4, 277/5	pocz. XX w.	
25	Kuńkowce	usytuowany wśród pól, przy drodze polnej z Kuńkowiec do przysiółka Rejki, na niewielkim cyplu	Cmentarz epidemiczny		464	pocz. XX w.	
26	Kuńkowce		Fort artyleryjski GHW VIII "Łętownia" Twierzy Przemyśl	mur.-ziem.	25/3, 25/4	1881-1882 r.	A-1448 25.08.1987 r.
27	Łętownia		Kościół rzymskokatolicki filialny pw. Św. Stanisława Kostki		182	1910-1914 r., odbudowany w 1919 r.	
28	Łętownia		Fort międzypolowy piechoty GZW VIIIA "Leśniczówka-Łętownia"	mur.-ziem.	399/2, część działki 399/1	1891-1892 r.	A-1454 03.03.2017 r.
29	Łętownia	83	dom	drewn.	27/2, 28/2	1 ćw. XX w.	
30	Łętownia	85	dom	drewn.	19	1 ćw. XX w.	
31	Łętownia	położony na zach. stoku wzniesienia, na prawo od drogi Łętownia-Bełwin, przed kościołem	Cmentarz rzymskokatolicki		307	1 ćw. XX w.	
32	Łętownia	położony w górnej części wsi, ok. 1 km za kościołem, po prawej stronie drogi prowadzącej do Bełwina, na skraju lasu	Cmentarz epidemiczny		50/8	2 poł. XIX w.	
33	Łuczyce		Cerkiew grekokatolicka pw. Ofiarowania NMP	drewn.	169	1856 r., 1899 r.	A-1348 03.11.1992 r.
34	Łuczyce		Dzwonnica w zespole cerkwi filialnej grekokatolickiej pw. Wprowadzenia NMP do Świątyni	drewn.	169	1856 r. (?)	A-1348 03.11.1992 r.
35	Łuczyce		Kościół rzymskokatolicki filialny pw. Św. Kazimierza	mur.	179	1906 r.	A-1108 26.02.2013 r.
36	Łuczyce		Fort artyleryjski W III "Łuczyce" Twierdzy Przemyśl	mur.-ziem.	210/1, 210/3, część działek: 185/2 i 494	1884-1887 r.	A-1461 21.09.1989 r.
37	Łuczyce		Pozostałości parku dworskiego			2 poł. XVIII w.	
38	Łuczyce	6	Dom	drewn.	55	1 ćw. XX w.	
39	Łuczyce	20	Dom	drewn.	33/1	1 ćw. XX w.	
40	Łuczyce	23	Dom	drewn.	30/1	1 ćw. XX w.	

41	Łuczyce	29	Dom	drewn.	144	1 ćw. XX w.	
42	Łuczyce	48	Dom	drewn.	163	1 ćw. XX w.	
43	Łuczyce	położony we wsch. części wsi, na stoku wzniesienia wznoszącego się w kierunku płd., w otoczeniu pól	Cmentarz komunalny		222	1950 r.	
44	Łuczyce	Przy cerkwi grekokatolickiej	Cmentarz grekokatolicki		169	2 poł. XIX w.	A-1348 03.11.1992 r.
45	Malhowice	w polach, na płd. skłonie wzgórza, w odległości ok. 1,5 km na zach. od drogi Przemysł-Malhowice, ok. 50 m od granicy państwa	Kaplica grobowa rodziny Kozłowskich	mur.	109	2 poł. XIX w.	
46	Malhowice	obok nr 63	Kapliczka	mur.	427	XIX w.	
47	Malhowice		Dworzec kolejowy	mur.	417	poł. XX w.	
48	Malhowice	39	Dom	drewn.	296/5	1 ćw. XX w.	
49	Malhowice	59	Dom	drewn.	374	1 ćw. XX w.	
50	Malhowice		Cmentarz komunalny		183, 184	pocz. XX w.	
51	Malhowice		Cmentarz wojenny z I wojny światowej		31	1914 -1918 r.	
52	Nehrybka		Cerkiew grekokatolicka parafialna pw. Św. Stefana Pierwszego Męczennika, ob. kościół rzymskokatolicki parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	mur.	136	1885 r., 1926 r.	A-232 17.10.2007 r.
53	Nehrybka		Brama-dzwonnica w zespole cerkwi grekokatolickiej parafialnej pw. Św. Stefana Męczennika	mur.	136	1926 r.	A-402 25.02.2010 r.
54	Nehrybka	234, 234b	Karczma, ob. dom mieszkalny	mur.	55/2	2 poł. XIX w.	
55	Nehrybka	251	Dwór w zespole dworsko-folwarcznym	mur.	9/41	1 poł. XIXw., pocz. XX w.	A-837 17.06.1996 r.
56	Nehrybka		Stajnia i obora w zespole dworsko-folwarcznym	mur.	9/191	pocz. XX w.	A-837 17.06.1996 r.
57	Nehrybka	249a	Spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym	mur.	9/175	pocz. XX w.	A-837 17.06.1996 r.
58	Nehrybka		Ogrodzenie wraz z kapliczka MB w zespole dworsko-folwarcznym	mur.	475	1 poł. XIX w., pocz. XX w.	A-837 17.06.1996 r.
59	Nehrybka	249	Oficyna (d. stajnia), ob. budynek mieszkalny	mur.	9/174	pocz. XX w.	A-837 17.06.1996 r.
60	Nehrybka	250, 250D	Oficyna, ob. budynek mieszkalny w zespole dworsko-folwarcznym	mur.	9/36, 9/38, 9/39	pocz. XX w.	A-837 17.06.1996 r.
61	Nehrybka		Park krajobrazowy w zespole dworsko-folwarcznym			pocz. XX w.	A-837 17.06.1996 r.
62	Nehrybka		Cmentarz komunalny		74	XIX/XX w.	
63	Ostrów		Kapliczka, tzw. znak tatarski	mur.	5152	XVII w.	A-1670 23.01.1960 r.

64	Ostrów		Fort artyleryjski międzypolowy GHW VII 1/2 Tarnawce	mur.-ziem.	149/3	1900-1902 r.	A-1342 29.06.1987 r.
65	Ostrów		Fort główny artyleryjski GHW VII Pralkowce	mur.-ziem.	753	1883-1885 r.	A-1457 31.03.2017 r.
66	Ostrów		Szaniec artyleryjski 34 1/2		692/5, część działki nr 755	1854-1855 r.	A-1457 31.03.2017 r.
67	Ostrów		Obelisk	kam.	141/3	XVIII w.	
68	Ostrów	29	Dwór w zespole dworskim Świeżawskich, ob. Szkoła	mur.	5018	ok. poł. XIX w.	A-35 19.02.1986 r.
69	Ostrów		Obora w zespole dworskim Świeżawskich	mur.	831/7	pocz. XX w.	A-346 13.12.1989 r.
70	Ostrów		Park krajobrazowy w zespole dworskim Świeżawskich			pocz. XX w.	A-35 19.02.1986 r.
71	Ostrów		Cmentarz komunalny		148, 149/8	XIX w.	
72	Pikulice		Kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusowego i Bł. Jakuba Strzemię	mur.	540	1911-1912 r., rozbudowany w 1996 r.	
73	Pikulice		Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego	mur.	540	1911 r.	
74	Pikulice	31	Plebania w zespole kościoła parafialnego	mur.	542	1911 r.	
75	Pikulice	33	Ochronka, ob. przedszkole w zespole kościoła parafialnego	mur.	539	1911 r.	
76	Pikulice	obecnie Nehrybka	Fort W IIIa Hermanowice-kolej	ziem.	374/6	1854-1857 r., przebudowany na baterię 1880-1887r. i 1903-910 r., wysadzony 1915 r, rozebrany ok. 1920-1930 r.	
77	Pikulice		Fort ześrodkowany pancerny Główny GHW IV Optyń	mur.-ziem.	711, część działki nr 16	1897-1900 r.	A-1462 21.09.1989 r.
78	Pikulice	140	Dom	drewn.	516	1 ćw. XX w.	
79	Pikulice	139	Polski Dom Ludowy	mur.	517	1935-1936 r.	A-1606 12.03.2019 r.
80	Pikulice		Cmentarz rzymskokatolicki		623, 624	lata 30-te XX w.	
81	Pikulice		Część Fort VIb Lipnik	mur.-ziem.	część działki nr 834, 269/3, 269/6	1908-1910 r., rozbudowany 1914 r., cz. rozebrane schrony ok. 1920-1930 r.	
82	Rożubowice		Cmentarz grkokatolicki		299	XIX w.	

83	Rożubowice		Cmentarz komunalny		355	lata 30-te XX w.	
84	Stanisławczyk		Pozostałości fortyfikacji bastionowych dworu obronnego	ziem.	89, 125, 126/1, 126/2	XVII w.	
85	Stanisławczyk		Pozostałości po cerkwi	mur.	88	1941-1944 r., rozebrana w 1966 r.	
86	Stanisławczyk	14	Dom z oborą	drewn.	99	1 ćw. XX w.	
87	Stanisławczyk	16	Dom	drewn.	97/2	1 ćw. XX w.	
88	Stanisławczyk	19	Dom	drewn.	391	1 ćw. XX w.	
89	Stanisławczyk	22	Dom	drewn.	5029	1 ćw. XX w.	
90	Stanisławczyk	27	Dom	drewn.	386	1 ćw. XX w.	
91	Stanisławczyk	36	Dom	drewn.	406	1 ćw. XX w.	
92	Stanisławczyk		Cmentarz komunalny		141/49	k. XIX w.	
93	Ujkowice		Cerkiew parafialna grekokatlicka pw. Przemienienia Pańskiego	mur.	5041/1	1926 r.	
94	Ujkowice		Fort artyleryjski GZW Xb "Zagrodnia"	mr.-ziem.	1360/2	1854-1912 r.	A-717 21.12.2011 r.
95	Ujkowice		Fort pancerny główny GHW IX "Brunner-Glinne"	mr.-ziem.	część działki nr. 1452/17, 1452/13, 1249/3, 1248/2, 1239/2, 1240, 1241/6, 1571/1, 1241/5	1892-1896 r.	A-784 19.03.2012 r.
96	Ujkowice		Fort pancerny międzypolowy GZW IXa "Przy Krzyżu"	mr.-ziem.	1229/2, 1239/3, 1237/2, 149/3, 1248/2, 1239/2, 1240, 1241, część dzialek nr 1571/1, 1241/5	1892-1895 r.	A-809 10.05.2012 r.
97	Ujkowice		Fort główny artyleryjski GW X "Orzechowce"	mr.-ziem.	1431/3, 1433/2, 1432, 1539, 1430/3, 1430/4, część dzialek nr 1426/2, 1431/6, 1430/5, 1430/2, 1424/3, 1430/6	1886-1887 r.	A-1468 27.02.1988 r.
98	Ujkowice		Szaniec międzypolowy piechoty "Orzechowce"	mr.-ziem.	1387/6, 1393/6, 1393/5	1896 r.	A-1442 13.02.2017 r.
99	Ujkowice	8	Dom	drewn.	5204	1 ćw. XX w.	
100	Ujkowice	11	Dom	drewn.	5127/1	1 ćw. XX w.	
101	Ujkowice	71	Dom	drewn.	359	1 ćw. XX w.	
102	Ujkowice	144	Dom	drewn.	123/10	1 ćw. XX w.	
103	Ujkowice	położony przy drodze	Cmentarz grekokatolicki 1		1232/16	pocz. XX w.	

104	Ujkowice	w centrum wsi, na płu. od posesji nr 56	Cmentarz grekokatolicki 2		613	pocz. XX w.	
105	Ujkowice		Cmentarz komunalny		13/1, 1997	ok. poł. XIX w.	
106	Wapowce		Cerkiew grekokatolicka parafialna pw. Św. Mikołaja Bpa, ob. kościół rzymskokatolicki, filialny	mur.	5002	1915 r.	
107	Wapowce		Dzwonnica w zespole cerkwi	mur.	5002	poł. XIX w.	A-1365 19.11.2015 r.
108	Wapowce		Stodoła dworska	mur.	610/3	1 poł. XIX w.	
109	Wapowce	2a	Spichlerz dworski	mur.	614/2	1 poł. XIX w.	
110	Wapowce		Park dworski			XVIII w.	
111	Wapowce		Cmentarz epidemiczny		166/2	2 poł. XIX w.	
112	Wapowce		Cmentarz komunalny		1, 6/1	2 poł. XIX w.	
113	Witoszyńce		Kościół rzymskokatolicki filialny pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy	mur.	218	1913-1916 r.	
114	Witoszyńce	41	Dom	drewn.	122/1	1 ćw. XX w.	
115	Witoszyńce	62	Dom	drewn.	94/4	1 ćw. XX w.	
116	Witoszyńce		Cmentarz komunalny		202	lata 20-te XX w.	

ANEKS 2. Wykaz stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na obszarze Gminy Przemyśl.

L.p.	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr st. w miejscowości	Nr st. na obszarze	Funkcja obiektu	Chronologia	Rejestr zabytków
1	Belwin	107-82	1	1	śląd osadnictwa	neolit	
2	Belwin	107-82	2	2	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit okres prehistoryczny okres nowożytny?	
3	Grochowce	109-83	5	1	śląd osadnictwa osada osada osada osada osada	okres wpływów rzymskich (kultura przeworska?) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny okres późnośredniowieczny okres nowożytny	
4	Grochowce	109-83	15	2	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	neolit epoka brązu/wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres wpływów rzymskich (kultura przeworska?) okres prahistoryczny okres wczesnego średniowiecza okres średniowiecza okres nowożytny	
5	Grochowce	109-83	4	3	osada śląd osadnictwa	neolit? okres średniowieczny	
6	Grochowce	109-83	10	4	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit epoka brązu/wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny	
7	Grochowce	109-83	17	5	śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	epoka brązu/wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres nowożytny	
8	Grochowce	109-83	18	6	śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesna epoka brązu	
9	Grochowce	109-83	19	7	śląd osadnictwa osada osada	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
10	Grochowce	109-83	2	8	śląd osadnictwa osada osada osada	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny okres nowożytny	
11	Grochowce	109-83	6	9	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wczesnośredniowieczny okres późnośredniowieczny okres nowożytny	

12	Grochowce	109-83	20	10	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres późnośredniowieczny okres nowożytny	
13	Grochowce	109-83	21	11	śląd osadnictwa osada	okres późnośredniowieczny okres nowożytny	
14	Grochowce	109-83	22	12	śląd osadnictwa osada	okres średniowieczny okres nowożytny	
15	Grochowce	109-83	23	13	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	epoka kamienia/wczesna epoka brązu okres średniowieczny okres nowożytny	
16	Grochowce	109-83	24	14	śląd osadnictwa osada	epoka brązu/wczesna epoka żelaza okres wczesnośredniowieczny	
17	Grochowce	109-83	25	15	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit epoka kamienia/wczesna epoka brązu okres prahistoryczny okres nowożytny	
18	Grochowce	109-83	26	16	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia/wczesna epoka brązu okres prahistoryczny	
19	Grochowce	109-83	27	17	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesna epoka brązu okres nowożytny	
20	Grochowce	109-83	28	18	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
21	Grochowce	109-83	29	19	osada	okres prahistoryczny	
22	Grochowce	109-83	30	20	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit epoka brązu/wczesna epoka żelaza okres wpływów rzymskich? okres prahistoryczny	
23	Grochowce	109-83	31	21	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres nowożytny	
24	Grochowce	109-83	32	22	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres późnorzymski (kultura przeworska) okres prahistoryczny	
25	Grochowce	109-83	33	23	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesna epoka brązu epoka brązu/wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska)	
26	Grochowce	109-83	34	24	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	epoka brązu/wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres średniowieczny okres nowożytny	
27	Grochowce	109-83	35	25	śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesna epoka brązu	
28	Grochowce	109-83	36	26	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit epoka kamienia/wczesna epoka brązu okres prahistoryczny	

29	Grochowce	109-83	37	27	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny	
30	Grochowce	109-83	38	28	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres nowożytny	
31	Grochowce	109-83	39	29	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymski? (kultura przeworska?)	
32	Grochowce	109-83	7	30	osada śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	neolit epoka kamienia/wczesna epoka brązu epoka brązu/wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres nowożytny	
33	Grochowce	109-83	8	31	osada osada osada	neolit? epoka brązu/ wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny	
34	Grochowce	109-83	13	32	śląd osadnictwa	neolit (kultura ceramiki sznurowej)	
35	Grochowce	109-83	14	33	śląd osadnictwa	epoka brązu/wczesna epoka żelaza ?	
36	Grochowce	109-84	2	1	osada osada śląd osadnictwa	okres wczesnośredniowieczny okres późnośredniowieczny okres nowożytny	
37	Grochowce	109-84	40	2	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres późnośredniowieczny	
38	Grochowce	109-84	41	3	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres późorzzymski? (kultura przeworska?) okres prahistoryczny okres późnośredniowieczny	
39	Grochowce	109-84	42	4	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesna epoka brązu epoka brązu/wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska?) okres prahistoryczny	
40	Grochowce	109-84	43	5	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesna epoka brązu neolit?	
41	Grochowce	109-84	44	6	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit? okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
42	Grochowce	109-84	45	7	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
43	Grochowce	109-84	46	8	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	neolit? okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny	
44	Grochowce	109-84	47	9	śląd osadnictwa osada	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny	

45	Grochowce	109-84	48	10	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres wczesnośredn. okres późnośredniow. okres nowożytny	
46	Grochowce	109-84	1	11	obozowisko śląd osadnictwa osada osada osada osada	epoka kamienia/wczesna epoka brązu neolit wczesny neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres wczesnośredniow. okres średniowieczny	
47	Grochowce	109-84	49	12	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesna epoka brązu wczesny neolit epoka brązu/wcz. epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny	
48	Grochowce	110-83	3	1	osada	okres średniowieczny (XII-XIV w.)	
49	Grochowce	110-83	12	2	śląd osadnictwa	okres średniowieczny	
50	Grochowce	110-83	11	3	osada	okres średniowieczny (XII-XIV w.)	
51	Grochowce	110-83	10	4	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wczesnośredniowieczny? okres nowożytny	
52	Grochowce	110-83	9	5	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny	
53	Grochowce	110-84	50	170	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) prahistoria	
54	Grochowce	110-84	51	171	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) prahistoria	
55	Grochowce	110-84	52	172	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
56	Grochowce	110-84	53	173	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
57	Grochowce	110-84	54	174	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit	
58	Grochowce	110-84	55	175	śląd osadnictwa osada osada	neolit? II okres epoki brązu? (kultura trzciniecka?) okres wpływów rzymskich (kultura przeworska)	
59	Grochowce	110-84	56	176	śląd osadnictwa	prahistoria	
60	Hermanowice	109-84	9	57	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia, czesne epoka brązu neolit	
61	Hermanowice	109-84	10	58	śląd osadnictwa	epoka kamienia, czesne epoka brązu	
62	Hermanowice	109-84	11	59	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	epoka kamienia, czesne epoka brązu neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska) okres późnośredniowieczny	

63	Hermanowice	109-84	12	60	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
64	Hermanowice	109-84	13	61	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit okres wczesnośredniowieczny okres nowożytny	
65	Hermanowice	109-84	7	62	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	epoka kamienia,czesne epoka brązu okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny (VIII-IX w.) okres wczesnośredniowieczny	
66	Hermanowice	109-84	2	63	osada osada	epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny	A-620 z 09.12.1970 r.
67	Hermanowice	110-84	1	100	śląd osadnictwa osada osada osada	prahistoria okres wczesnośredniowieczny średniowiecze okres nowożytny	A-580 z 02.12.1970 r.
68	Hermanowice	110-84	3	101	śląd osadnictwa osada osada osada śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa osada	epoka kamienia, wczesna epoka brązu epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) prahistoria okres wczesnośredniowieczny średniowiecze okres nowożytny	
69	Hermanowice	110-84	4	102	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) okres wczesnośredniowieczny średniowiecze	
70	Hermanowice	110-84	5	103	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit? epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) prahistoria okres wczesnośredniowieczny średniowiecze okres nowożytny	
71	Hermanowice	110-84	6	104	śląd osadnictwa osada osada osada śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) prahistoria średniowiecze okres nowożytny nieokreślona	

72	Hermanowice	110-84	8	105	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich? (kultura przeworska?) prahistoria średniowiecze	
73	Hermanowice	110-84	14	106	śląd osadnictwa osada osada osada	epoka brązu, wczesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska) okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) prahistoria okres wczesnośredniowieczny	
74	Hermanowice	110-84	15	107	śląd osadnictwa	neolit	
75	Hermanowice	110-84	16	108		okres nowożytny (XVIII-XIX w.)	
76	Hermanowice	110-84	17	109	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres wczesnośredniowieczny średniowiecze	
77	Hermanowice	110-84	18	110	osada osada	okres wczesnośredniowieczny średniowiecze	
78	Hermanowice	110-84	19	111	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres późnośredniowieczny okres nowożytny	
79	Hermanowice	110-84	20	112	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres późnośredniowieczny okres nowożytny	
80	Hermanowice	110-84	21	113	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres późnośredniowieczny okres nowożytny	
81	Hermanowice	110-84	22	114	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu średniowiecze okres nowożytny	
82	Hermanowice	110-84	23	115	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu średniowiecze	
83	Hermanowice	110-84	24	116	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres późnośredniowieczny	
84	Hermanowice	110-84	25	117	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres późnośredniowieczny okres nowożytny	
85	Hermanowice	110-84	26	118	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu? prahistoria	
86	Hermanowice	110-84	27	119	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) prahistoria nieokreślona	
87	Hermanowice	110-84	28	120	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
88	Hermanowice	110-84	29	121	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit okres wczesnośredniowieczny średniowiecze	

89	Hermanowice	110-84	30	122	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	neolit okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) prahistoria	
90	Hermanowice	110-84	31	123	osada śląd osadnictwa	późny okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) średniowiecze	
91	Hermanowice	110-84	32	124	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres późnośredniowieczny okres nowożytny	
92	Hermanowice	110-84	33	125	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) prahistoria okres wczesnośredniowieczny	
93	Hermanowice	110-84	34	126	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
94	Hermanowice	110-84	35	127	śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit prahistoria okres wczesnośredniowieczny	
95	Hermanowice	110-84	36	128	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres późnośredniowieczny	
96	Hermanowice	110-84	37	129	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
97	Krówniki	109-84	2	154	osada śląd osadnictwa osada osada osada osada osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit wczesna epoka brązu (kultura mierzanowicka?) starsza epoka brązu (kultura trzciniecka) epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres późnorzymski (kultura przeworska) okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) okres prahistoryczny okres wczesnosredniowieczny okres średniowieczny okres nowożytny	
98	Krówniki	109-84	3	155	osada śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	neolit wczesna epoka brązu (kultura mierzanowicka?) epoka brązu, wczesna epoka żelaza okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny (VIII-IX w.)	
99	Krówniki	109-84	4	156	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres średniowieczny	
100	Krówniki	109-84	5	157	osada osada	epoka brązu, wczesna epoka żelaza okres prahistoryczny	

10	Krówniki	109-84	6	158	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit okres prahistoryczny okres średniowieczny	
102	Krówniki	109-84	7	159	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
103	Krówniki	109-84	8	160	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
104	Krówniki	109-84	1	161	śląd osadnictwa	epoka brązu (grupa tarnobrzeska)	
105	Kuńkowce	108-83	1	55	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres prahistoryczny	
106	Kuńkowce	108-83	2	56	śląd osadnictwa	okres wczesnośredniowieczny	
107	Kuńkowce	108-83	3	57	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny?	
108	Kuńkowce	108-83	4	58	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit? okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
109	Kuńkowce	108-83	5	59	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
110	Kuńkowce	108-83	6	60	osada	okres średniowieczny	
111	Kuńkowce	108-83	7	61	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny	
112	Kuńkowce	108-83	8	62	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres średniowieczny okres nowożytny	
113	Kuńkowce	108-83	9	63	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres wpływów rzymskich? (kultura przeworska?)	
114	Kuńkowce	108-83	10	64	śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska)	
115	Kuńkowce	108-83	11	65	śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska)	
116	Kuńkowce	108-83	12	66	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza okres późnorzymski? (kultura przeworska?) okres prahistoryczny okres nowożytny	
117	Kuńkowce	108-83	13	67	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	

118	Kuńkowce	108-83	14	68	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres prahistoryczny	
119	Kuńkowce	108-83	15	69	osada	neolit	
120	Kuńkowce	108-83	16	70	osada	neolit	
121	Kuńkowce	108-83	17	71	śląd osadnictwa	neolit	
122	Kuńkowce	108-83	18	72	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu? (grupa tarnobrzeska?) okres wpływów rzymskich? (kultura przeworska?) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny (VIII-X w.)	
123	Kuńkowce	108-83	19	73	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny (VIII-X w.)	
124	Kuńkowce	108-83	20	74	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
125	Kuńkowce	108-83	21	75	osada	neolit	
126	Kuńkowce	108-83	22	76	śląd osadnictwa	neolit	
127	Łętownia	108-83	1	45	domniemane grodzisko	okres wczesnośredniowieczny?	
128	Łętownia	108-83	3	46	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
129	Łętownia	108-83	4	47	osada	okres późnośredniowieczny	
130	Łętownia	108-83	5	48	osada śląd osadnictwa	okres późnorzymski? (kultura przeworska?) okres średniowieczny	
131	Łętownia	108-83	6	49	osada śląd osadnictwa	okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
132	Łętownia	108-83	7	50	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit okres nowożytny	
133	Łętownia	108-83	8	51	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit okres prahistoryczny okres nowożytny	
134	Łętownia	108-83	9	52	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres późnorzymski? (kultura przeworska?) okres prahistoryczny okres średniowieczny	
135	Łętownia	108-83	10	53	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit? epoka brązu, wczesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska?) okres prahistoryczny okres średniowieczny	

136	Łętownia	108-83	2	54	osada osada osada	neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny	
137	Łuczyce	109-84	6	134	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
138	Łuczyce	109-84	7	135	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
139	Łuczyce	109-84	1	136	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny	
140	Łuczyce	109-84	4	137	śląd osadnictwa	neolit późny (kultura ceramiki sznurowej)	
141	Łuczyce	109-84	2	138	śląd osadnictwa	neolit późny (kultura ceramiki sznurowej)	
142	Łuczyce	109-84	5	139	?	?	
143	Łuczyce	109-84	8	140	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres prahistoryczny okres wczesnosredniowieczny okres średniowieczny okres nowożytny	
144	Łuczyce	109-84	9	141	śląd osadnictwa	okres średniowieczny	
145	Łuczyce	109-84	10	142	śląd osadnictwa	okres średniowieczny	
146	Łuczyce	109-84	3	143	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
147	Łuczyce	109-84	11	144	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres późnorzymski? okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
148	Łuczyce	109-84	12	145	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wczesnośredniowieczny? okres średniowieczny okres nowożytny	
149	Łuczyce	109-84	13	146	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit? epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres średniowieczny	

150	Łuczyce	109-84	14	147	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit wczesny wczesna epoka brązu (kultura mierzanowicka?) starsza epoka brązu (kultura trzciniecka) epoka brązu, wczesna e. żelaza (grupa tarnobrzaska) okres późnorzymski (kultura przeworska?) okres prahistoryczny okres wczesnosredniowieczny okres średniowieczny	
151	Malhowice	110-84	1	73	śląd osadnictwa	neolit późny (kultura ceramiki sznurowej)	
152	Malhowice	110-84	2	74	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres wczesnosredniowieczny średniowiecze	
153	Malhowice	110-84	3	75	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu? okres późnośredniowieczny okres nowożytny	
154	Malhowice	110-84	4	76	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzaska) prahistoria	
155	Malhowice	110-84	5	77	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit? średniowiecze okres nowożytny	
156	Malhowice	110-84	6	78	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa kopiec ziemny	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit średniowiecze nieokreślona	
157	Malhowice	110-84	7	79	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu I okres epoki brązu (kultura mierzanowicka)	
158	Malhowice	110-84	8	80	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	neolit? epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzaska) późny okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) okres późnośredniowieczny	
159	Malhowice	110-84	9	81	osada osada osada	neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzaska) późny okres wpływów rzymskich	
160	Malhowice	110-84	10	82	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	prahistoria średniowiecze	
161	Malhowice	110-84	11	83	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu późny okres wpływów rzymskich? (kultura przeworska?) średniowiecze okres nowożytny	

162	Malhowice	110-84	12	84	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit prahistoria okres nowożytny	
163	Malhowice	110-84	13	85	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu prahistoria okres wczesnośredniowieczny średniowiecze okres nowożytny	
164	Malhowice	110-84	14	86	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wczesnośredniowieczny okres późnośredniowiecze okres nowożytny	
165	Malhowice	110-84	15	87	śląd osadnictwa osada	prahistoria okres wczesnośredniowieczny	
166	Malhowice	110-84	16	88	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres późnośredniowiecze	
167	Malhowice	110-84	17	89	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	I okres epoki brązu? (kultura mierzanowicka?) późny okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) okres wczesnośredniowieczny okres późnośredniowieczny	
168	Malhowice	110-84	18	90	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wczesnośredniowieczny? okres późnośredniowieczny	
169	Malhowice	110-84	19	91	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu późny okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) prahistoria okres późnośredniowiecze	
170	Malhowice	110-84	20	92	osada śląd osadnictwa osada osada	neolit II okres epoki brązu? (k. trzciniecka?) epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) późny okres wpływów rzymskich (kultura przeworska)	
171	Malhowice	110-84	21	93	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska?) późny okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) okres wczesnośredniowieczny	
172	Malhowice	110-84	22	94	śląd osadnictwa	późny okres wpływów rzymskich (kultura przeworska)	
173	Nehrybka	109-84	9	64	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna e. żelaza (grupa tarnobrzeska) okres wczesnośredniowieczny (VIII-IX w.) okres wczesnośredniowieczny okres nowożytny	
174	Nehrybka	109-84	42	65	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	epoka kamienia, czesne epoka brązu okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny	

175	Nehrybka	109-84	10	66	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny okres nowożytny	
176	Nehrybka	109-84	11	67	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny?	
177	Nehrybka	109-84	12	68	śląd osadnictwa osada	okres prahistoryczny okres średniowieczny	
178	Nehrybka	109-84	3	69	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit? epoka kamienia, wczesna epoka brązu epoka brązu,czesna e. żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny? okres średniowieczny okres nowożytny	
179	Nehrybka	109-84	13	70	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit wczesny neolit? wczesna epoka brązu (kultura mierzanowicka) starsza epoka brązu (kultura mierzanowicka) epoka brązu,czesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres późnorzymski (kultura przeworska) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny okres nowożytny	
180	Nehrybka	109-84	14	71	osada śląd osadnictwa osada osada osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit epoka brązu,czesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska?) okres późnorzymski (kultura przeworska) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny okres nowożytny	
181	Nehrybka	109-84	15	72	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa osada	epoka brązu,czesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska?) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny (VIII-IX w.) okres średniowieczny	

182	Nehrybka	109-84	16	73	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada osada	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit epoka brązu,czesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) okres prahistoryczny okres wczesnosredniowieczny (VIII-IX w.) okres późnośredniowieczny
183	Nehrybka	109-84	17	74	śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	epoka brązu,czesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres późnosredniowieczny okres średniowieczny
184	Nehrybka	109-84	18	75	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa osada osada	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres wpływów rzymskich? (kultura przeworska?) okres prahistoryczny okres wczesnosredniowieczny okres późnośredniowieczny
185	Nehrybka	109-84	19	76	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit epoka brązu,czesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres późnorzymski? (kultura przeworska?) okres prahistoryczny okres wczesnosredniowieczny okres nowożytny
186	Nehrybka	109-84	20	77	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny?
187	Nehrybka	109-84	21	78	obozowisko osada osada śląd osadnictwa osada osada osada osada	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit wczesny neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska?) okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) okres prahistoryczny okres wczesnosredniowieczny (IX-X w.) okres wczesnośredniowieczny
188	Nehrybka	109-84	4	79	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada	epoka kamienia, wczesna epoka brązu epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) okres prahistoryczny okres średniowieczny
189	Nehrybka	109-84	22	80	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny ?

190	Nehrybka	109-84	23	81	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres prahistoryczny okres średniowieczny	
191	Nehrybka	109-84	24	82	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres średniowieczny okres nowożytny	
192	Nehrybka	109-84	25	83	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
193	Nehrybka	109-84	26	84	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	neolit? okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny okres nowożytny	
194	Nehrybka	109-84	27	85	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	epoka brązu, wczesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska?) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
195	Nehrybka	109-84	5	86	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada osada osada	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
196	Nehrybka	109-84	28	87	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
197	Nehrybka	109-84	29	88	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny neolit?	
198	Nehrybka	109-84	30	89	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
199	Nehrybka	109-84	31	90	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa osada	starsza epoka brązu (kultura trzciniecka) epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres późnorzymski (kultura przeworska?) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny (VIII-IX w.) okres wczesnośredniowieczny	

200	Nehrybka	109-84	32	91	śląd osadnictwa osada osada	okres wczesnosredniowieczny (IX-X w.) okres wczesnosredniowieczny (XI-XIII w.) okres późnośredniowieczny	
201	Nehrybka	109-84	6	92	śląd osadnictwa osada osada osada osada	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres prahistoryczny okres wczesnosredniowieczny (VIII-IX w.) okres wczesnosredniowieczny okres późnośredniowieczny	
202	Nehrybka	109-84	33	93	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres średniowieczny okres nowożytny?	
203	Nehrybka	109-84	34	94	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	okres prahistoryczny okres wczesnosredniowieczny okres średniowieczny	
204	Nehrybka	109-84	35	95	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres wczesnosredniowieczny okres nowożytny	
205	Nehrybka	109-84	36	96	śląd osadnictwa osada	okres prahistoryczny okres średniowieczny	
206	Nehrybka	109-84	37	97	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wczesnosredniowieczny okres średniowieczny okres nowożytny	
207	Nehrybka	109-84	8	98	osada śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres późnorzymski? (kultura przeworska?) okres prahistoryczny okres wczesnosredniowieczny (VIII-IX w.) okres średniowieczny okres nowożytny	
208	Nehrybka	109-84	38	99	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	neolit? epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres wczesnosredniowieczny okres średniowieczny	
209	Nehrybka	109-84	39	100	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres wczesnosredniowieczny okres nowożytny	
210	Nehrybka	109-84	7	101	?	?	
211	Nehrybka	109-84	1	102	śląd osadnictwa	neolit późny (kultura pucharów lejkowatych)	
212	Nehrybka	109-84	2	103	śląd osadnictwa	neolit późny	
213	Nehrybka	109-84	40	104	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny	
214	Nehrybka	109-84	41	105	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny	

215	Ostrów	108-83	8	77	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
216	Ostrów	108-83	9	78	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
217	Ostrów	108-83	10	79	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
218	Ostrów	108-83	11	80	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	oneolit okres prahistoryczny okres późnośredniowieczny okres nowożytny	
219	Ostrów	108-83	6	81	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	neolit epoka brązu (grupa tarnobrzeska) okres późnorzymski? (kultura przeworska?) okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny średniowiecze okres nowożytny	
220	Ostrów	108-83	12	82	osada osada	okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
221	Ostrów	108-83	13	83	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	okres wczesnośredniowieczny (VIII-X w.) okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
222	Ostrów	108-83	7	84	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny	
223	Ostrów	108-83	14	85	<u>Badania powierzchniowe (1994 r.):</u> śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa. <u>Badania wykopaliskowe (2016 r.):</u> osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	<u>Badania powierzchniowe (1994 r.):</u> neolit - śląd osadnictwa epoka brązu okres późnorzymski? (kultura przeworska?) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny <u>Badania wykopaliskowe (2016 r.):</u> epoka żelaza (kultura przeworska) wczesna epoka brązu wczesne średniowiecze/średniowiecze	
224	Ostrów	108-83	1	86	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska?) okres wpływów rzymskich (kultura przeworska?) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	

225	Ostrów	108-83	5	87	osada osada śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa osada osada	neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres lateński okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny okres nowożytny	
226	Ostrów	108-83	15	88	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres średniowieczny okres nowożytny	
227	Ostrów	108-83	16	89	śląd osadnictwa osada	okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
228	Ostrów	108-83	17	90	osada	epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska)	
229	Ostrów	108-83	18	91	osada osada	okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
230	Ostrów	108-83	4	92	śląd osadnictwa osada	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny	
231	Ostrów	108-83	19	93	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit? okres prahistoryczny okres późnośredniowieczny	
232	Ostrów	108-83	20	94	osada śląd osadnictwa	okres późnorzymski? (kultura przeworska?) okres nowożytny	
233	Ostrów	108-83	21	95	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska?) okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
234	Ostrów	108-83	22	96	śląd osadnictwa osada	epoka brązu, wczesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska?) okres wczesnośredniowieczny	
235	Ostrów	108-83	23	97	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
236	Ostrów	108-83	24	98	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres późnośredniowieczny okres nowożytny	
237	Ostrów	108-83	25	99	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska?) okres prahistoryczny? okres wczesnośredniowieczny	
238	Ostrów	108-83	26	100	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
239	Ostrów	108-83	27	101	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit? okres nowożytny	

240	Ostrów	108-83	3	102	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres późnorzymski? (kultura przeworska?) okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
241	Ostrów	108-83	2	103	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit? okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
242	Ostrów	108-83	28	104	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska?) okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
243	Ostrów	108-83	29	105	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu epoka brązu, wczesna epoka żelaza okres średniowieczny	
244	Ostrów	108-83	30	106	grodzisko?	okres wczesnośredniowieczny?	
245	Pikulice	109-84	6	13	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	
246	Pikulice	109-84	2	14	śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesna epoka brązu	
247	Pikulice	109-84	4	15	śląd osadnictwa	epoka kamienia/ wczesna epoka brązu	
248	Pikulice	109-84	7	16	śląd osadnictwa	neolit	
249	Pikulice	109-84	8	17	śląd osadnictwa	neolit?	
250	Pikulice	109-84	10	18	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia/wcz. epoka brązu neolit epoka brązu/wczesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny	
251	Pikulice	109-84	11	19	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit okres prahistoryczny	
252	Pikulice	109-84	12	20	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesna epoka brązu okres prahistoryczny okres średniowieczny	
253	Pikulice	109-84	13	21	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesna epoka brązu okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny okres nowożytny	
254	Pikulice	109-84	14	22	śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesna epoka brązu	
255	Pikulice	109-84	15	23	osada osada śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	neolit? epoka brązu/wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny (VI-VII w.) Okres średniowieczny	

256	Pikulice	109-84	16	24	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa osada	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) okres prahistoryczny	
257	Pikulice	109-84	17	25	śląd osadnictwa osada	neolit okres prahistoryczny	
258	Pikulice	109-84	18	26	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	neolit? okres późnorzymski? (kultura przeworska) okres prahistoryczny	
259	Pikulice	109-84	19	27	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
260	Pikulice	109-84	20	28	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres średniowieczny okres nowożytny	
261	Pikulice	109-84	21	29	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres późnorzymski ? (kultura przeworska) okres prahistoryczny okres średniowieczny	
262	Pikulice	109-84	22	30	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
263	Pikulice	109-84	23	31	osada śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny	
264	Pikulice	109-84	24	32	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska?) okres prahistoryczny	
265	Pikulice	109-84	25	33	obozowisko osada śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit okres prahistoryczny	
266	Pikulice	109-84	26	34	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres prahistoryczny ?	
267	Pikulice	109-84	27	35	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
268	Pikulice	109-84	3	36	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
269	Pikulice	109-84	5	37	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
270	Pikulice	109-84	28	38	osada osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres lateński? okres późnorzymski (kultura przeworska) okres prahistoryczny okres średniowieczny	

271	Pikulice	109-84	29	39	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit okres średniowieczny	
272	Pikulice	109-84	30	40	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres nowożytny	
273	Pikulice	109-84	31	41	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit okres prahistoryczny	
274	Pikulice	109-84	32	42	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres późnośredniowieczny	
275	Pikulice	109-84	33	43	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
276	Pikulice	109-84	34	44	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
277	Pikulice	109-84	35	45	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
278	Pikulice	109-84	36	46	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
279	Pikulice	109-84	37	47	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
280	Pikulice	109-84	38	48	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres średniowieczny	
281	Pikulice	109-84	1	49	śląd osadnictwa	neolit	
282	Pikulice	109-84	39	50	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit? okres prahistoryczny	
283	Pikulice	109-84	40	51	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit późny? (kultura ceramiki sznurowej?)	
284	Pikulice	109-84	41	52	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit? epoka brązu, wczesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska?)	
285	Pikulice	109-84	42	53	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit środkowy? (kultura pucharów lejkowatych) okres prahistoryczny okres średniowieczny	
286	Pikulice	109-84	43	54	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
287	Pikulice	109-84	44	55	śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza? (grupa tarnobrzeska?)	
288	Pikulice	109-84	9	56	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit okres wpływów rzymskich? (kultura przeworska?) okres prahistoryczny	
289	Pikulice	109-84	45	232	skarb monet skarb?	La tene D (okres późnolateński) XI-XII w.	
290	Rożubowice	109-84	3	110	śląd osadnictwa	okres średniowieczny	
291	Rożubowice	109-84	4	111	osada śląd osadnictwa osada	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres późnośredniowieczny	
292	Rożubowice	109-84	2	112	śląd osadnictwa	III okres epoki brązu (grupa tarnobrzeska)	

293	Rożubowice	109-84	5	113	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres średniowieczny	
294	Rożubowice	109-84	6	114	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny? okres średniowieczny	
295	Rożubowice	109-84	7	115	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit okres prahistoryczny	
296	Rożubowice	109-84	8	116	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres prahistoryczny okres średniowieczny	
297	Rożubowice	109-84	9	117	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit wczesny okres prahistoryczny okres średniowieczny	
298	Rożubowice	109-84	10	118	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
299	Rożubowice	109-84	11	119	śląd osadnictwa	okres średniowieczny	
300	Rożubowice	109-84	12	120	osada śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	neolit wczesny epoka kamienia, wczesna epoka brązu epoka brązu, wczesna epoka żelaza okres późnośredniowieczny	
301	Rożubowice	109-84	13	121	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit wczesny epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny	
302	Rożubowice	109-84	14	122	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit wczesny epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny	
303	Rożubowice	109-84	15	123	osada	neolit wczesny	
304	Rożubowice	109-84	16	124	osada śląd osadnictwa	neolit wczesny późne średniowiecze	
305	Rożubowice	109-84	17	125	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
306	Rożubowice	109-84	18	126	śląd osadnictwa	okres wczesnośredniowieczny	
307	Rożubowice	109-84	1	127	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres późnośredniowieczny okres nowożytny	
308	Rożubowice	109-84	19	128	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit? okres prahistoryczny okres średniowieczny	
309	Rożubowice	109-84	20	129	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesny neolit okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	

310	Rożubowice	110-84	21	95	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit I okres epoki brązu prahistoria okres wczesnośredniowieczny?	
311	Rożubowice	110-84	22	96	śląd osadnictwa osada	okres wczesnośredniowieczny okres późnośredniowieczny	
312	Rożubowice	110-84	23	97	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
313	Stanisławczyk	109-84	2	106	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
314	Stanisławczyk	109-84	3	107	osada	okres wczesnośredniowieczny	
315	Stanisławczyk	109-84	4	108	osada osada	okres wczesnośredniowieczny okres późnośredniowieczny	
316	Stanisławczyk	109-84	5	109	osada	okres średniowieczny	
317	Stanisławczyk	110-84	1	98	warownia ziemna bastionowa śląd osadnictwa	okres nowożytny okres późnośredniowieczny	A-555 z 30.01.1970 r.
318	Stanisławczyk	110-84	6	99	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu średniowiecze okres nowożytny	
319	Wapowce	107-82	14	49	4 kopce	nieokreślona	
320	Wapowce	107-82	15	50	4 kopce	nieokreślona	
321	Wapowce	107-82	16	51	3 kopce	nieokreślona	
322	Wapowce-Hołubla	108-82	17	73	śląd osadnictwa	eneolit/wczesna epoka brązu (kultura ceramiki sznurowej)	
323	Wapowce-Hołubla	108-82	18	74	śląd osadnictwa	późny neolit (kultura amfor kulistych)	
324	Wapowce-Hołubla	108-82	19	75	śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesna epoka brązu	
325	Wapowce-Hołubla	108-82	20	76	śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesna epoka brązu	
326	Wapowce-Hołubla	108-82	21	77	śląd osadnictwa	neolit/wczesna epoka brązu	
327	Wapowce-Hołubla	108-82	22	78	śląd osadnictwa	neolit/wczesna epoka brązu	
328	Wapowce	108-82	23	79	śląd osadnictwa	pradzieje	
329	Wapowce	108-82	24	80	kopce ziemne	nieokreślona	
330	Wapowce	108-82	25	81	kopce ziemne	nieokreślona	
331	Wapowce	108-82	26	82	kopiec ziemny	nieokreślona	
332	Wapowce	108-82	27	83	kopiec ziemny	nieokreślona	
333	Wapowce	108-83	5	32	osada osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres nowożytny	
334	Wapowce	108-83	4	33	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	neolit? e. kamienia, wczesna EB okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
335	Wapowce	108-83	6	34	śląd osadnictwa	okres nowożytny okres średniowieczny	

336	Wapowce	108-83	3	35	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny okres nowożytny	
337	Wapowce	108-83	2	36	śląd osadnictwa osada osada	okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
338	Wapowce	108-83	7	37	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
339	Wapowce	108-83	8	38	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres późnorzymski (kultura przeworska)	
340	Wapowce	108-83	13	39	skarb monet?	okres nowożytny	
341	Wapowce	108-83	9	40	śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu	
342	Wapowce	108-83	10	41	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit? okres średniowieczny okres nowożytny	
343	Wapowce	108-83	1	42	osada osada osada osada śląd osadnictwa osada osada	neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny okres nowożytny	
344	Wapowce	108-83	11	43	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres późnorzymski? (kultura przeworska?) okres wczesnośredniowieczny	
345	Wapowce	108-83	12	44	śląd osadnictwa	okres wczesnośredniowieczny	
346	Witoszyńce	109-83	12	34	śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny okres nowożytny	
347	Witoszyńce	109-83	13	35	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesna epoka brązu okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
348	Witoszyńce	109-83	14	36	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny okres nowożytny	
349	Witoszyńce	109-83	15	37	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny okres nowożytny	

350	Witoszyńce	109-83	16	38	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres średniowieczny?	
351	Witoszyńce	109-83	17	39	śląd osadnictwa osada osada osada osada	epoka kamienia/wczesna epoka brązu okres prahistoryczny okres wczesnego średniowiecza okres późnośredniowieczny okres nowożytny	
352	Witoszyńce	109-83	18	40	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu/wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny okres nowożytny	
353	Witoszyńce	109-83	1	41	osada osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit? epoka brązu/ wczesna epoka żelaza okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres późnośredniowieczny	
354	Witoszyńce	109-83	2	42	osada śląd osadnictwa obozowisko osada śląd osadnictwa osada osada osada śląd osadnictwa osada	neolit neolit późny (kultura ceramiki sznurowej?) epoka kamienia/wczesna epoka brązu epoka brązu/wczesna epoka żelaza okres lateński okres późnorzymski okres prahistoryczny okres wczesnego średniowiecza okres średniowiecza okres późnośredniowieczny	
355	Witoszyńce	109-83	19	43	śląd osadnictwa osada	neolit okres prahistoryczny	
356	Witoszyńce	109-83	20	44	osada śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit (kultura pucharów lejkowatych?) wczesna epoka brązu (kultura mierzanowicka?) epoka brązu/wczesna epoka żelaza (grupa tarbobrzeska) okres późnorzymski (kultura przeworska?) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres późnośredniowieczny	
357	Witoszyńce	109-83	4	45	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny? okres średniowieczny	
358	Witoszyńce	109-83	21	46	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	okres późnorzymski (kultura przeworska?) okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny okres nowożytny	
359	Witoszyńce	109-83	22	47	śląd osadnictwa	epoka kamienia/ wczesna epoka brązu	

360	Witoszyńce	109-83	23	48	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres średniowieczny okres nowożytny	
361	Witoszyńce	109-83	24	49	śląd osadnictwa osada osada	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres średniowieczny	
362	Witoszyńce	109-83	25	50	grodzisko	?	
363	Witoszyńce	110-83	5	6	śląd osadnictwa osada osada osada osada	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres wpływów rzymskich (k. przeworska) okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny	
364	Witoszyńce	110-83	6	7	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit epoka brązu?	
365	Witoszyńce	110-83	3	8	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres późnośredniowieczny okres nowożytny	
366	Witoszyńce	110-83	7	9	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu okres prahistoryczny okres późnośredniowieczny	
367	Witoszyńce	110-83	8	10	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu wczesny neolit okres wpływów rzymskich? okres prahistoryczny	
368	Witoszyńce	110-83	9	11	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka brązu neolit? epoka brązu, wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeska) okres prahistoryczny	
369	Witoszyńce	110-83	10	12	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny okres późnośredniowieczny	
370	Witoszyńce	110-83	11	13	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny	

Materiały wykorzystane w tekście

- 1) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j.: Dz. U. 2020. 282 z późn. zm.).
- 2) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (t. j.: Dz. U. 2009. 114. 946, z późn. zm.).
- 3) Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j., Dz. U. 2019. 1479).
- 4) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j.: Dz. U. 2020. 293, z późn. zm.).
- 5) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t. j.: Dz. U. 2020. 1333).
- 6) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t. j.: Dz. U. 2020. 1219, z późn. zm.).
- 7) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j.: Dz. U. 2020. 55, z późn. zm.).
- 8) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j.: Dz. U. 2020. 65, z późn. zm.).
- 9) Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j.: Dz. U. 2020. 194).
- 10) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j.: Dz. U. 2020. 1057).
- 11) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j.: Dz. U. 2020. 902).
- 12) Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j.: Dz. U. 2020. 164).
- 13) Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t. j.: Dz. U. 2019. 1429).
- 14) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t. j.: Dz. U. 2019. 1886).
- 15) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t. j.: Dz. U. 2017. 1674).
- 16) Materiały udostępnione w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Przemyślu.
- 17) Materiały udostępnione przez Urząd Gminy Przemyśl.
- 18) Programy i Strategie Gminy Przemyśl.
- 19) Studium Uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Przemyśl.
- 20) www.mapy.zabytek.gov.pl/nid/
- 21) www.zabytek.pl
- 22) Bobusia B., Gosztyła M., Zub M. *Plany Twierdzy Przemyśl*, Przemyśl 2004.